SPOR BİLİMLERİNDE ETİK YAKLAŞIMLAR-2

EDİTÖR
Prof. Dr. Elif KARAGÜN

ÇİZGİ e-Kitap

SPOR BİLİMLERİNDE ETİK YAKLAŞIMLAR-2

EDİTÖR

Prof. Dr. Elif KARAGÜN

ÇİZGİ KİTABEVİ

BÖLÜM YAZARLARI

Prof. Dr. Yusufhan YAZIR
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi SAMAR
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Eyüp UZUNER
Arş. Gör. Ayşegül Funda ALP
Arş. Gör. Gökhan ÇAKMAK
Arş. Gör. Canan ALDIRMAZ
Arş. Gör. Müge SARPER KAHVECİ
Arş. Gör. Hümeyra Selenay FURAT RENÇBER

Akademik unvan ve harf sırası gözetilerek sıralanmıştır.

Bu kitapta yer alan her bölümün tüm sorumluluğu (görseller, tablolar, çizelgeler, çizimler, grafikler, direkt alıntılar, etik/kurum izni vb.) yazarlara aittir.

Herhangi hukuki bir olumsuzlukta Çizgi Kitabevi Yayınları ve kitap editörü hiçbir konuda bir yükümlülük ve hukuki sorumluluğu kabul etmez, hukuki yükümlülük altına alınamaz. Her türlü hukuki yükümlülük ve sorumluluk ilgili bölüm yazar(lar)ına aittir.

Çok bölümlü/yazarlı olan bu kitap maddi bir değer ile alınıp satılamaz. Kitapta yer alan bilgiler alıntı yapılmak ve ilgili alıntıya atıf yapılmak koşulu ile kaynak gösterilmek üzere bilimsel ya da ilgili araştırmacılar tarafından kullanılabilir.

ÇİZGİ
KİTABEVİ

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)
Eğitim Bilim

Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Arlı

©Çizgi Kitabevi
Mart 2022

ISBN: 978-605-196-779-0
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
EDİTÖR
KARAGÜN, Elif
SPOR BİLİMLERİNDE ETİK YAKLAŞIMLAR-2

Sayfa Düzeni ve Kapak Tasarımı
Ozsum Academy

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah. M. Muzaffer Cad. No:41/1 Meram/**Konya**
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sk. No:42/2 Cağaloğlu/**İstanbul**
(0332) 353 62 65 - 66 - (0212) 514 82 93
www.cizgikitabevi.com
/ cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

	İÇİNDEKİLER	iv
	ÖNSÖZ	v
BÖLÜM 1:	**REKREATİF ETKİNLİK OLAN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ YEME BOZUKLUĞUNA ETKİSİ; ETİK YÖNÜYLE BİR DEĞERLENDİRME** *Ezgi SAMAR*	1-22
BÖLÜM 2:	**REKREASYONEL SPOR HİZMETLERİNDE ETİK** *Muhammet Eyüp UZUNER*	24-33
BÖLÜM 3:	**ELİT SPORCULARDA İSTİSMAR VE ÇOCUK KORUMA** *Ayşegül Funda ALP*	35-49
BÖLÜM 4:	**TÜRK FUTBOLUNDA YÖNETİM VE FAİR PLAY** *Gökhan ÇAKMAK*	51-61
BÖLÜM 5:	**KADININ FUTBOL OYNAMA ÇABASI VE ADİL OYUN** *Canan ALDIRMAZ*	63-77
BÖLÜM 6:	**KÖK HÜCRE, EGZERSİZ FİZYOLOJİSİ VE ETİK** *Müge SARPER KAHVECİ, Hümeyra Selenay FURAT RENÇBER, Yusufhan YAZIR*	79-95

Bölüme ulaşmak için

ÖNSÖZ

"Ben sporcunun zeki, çevik aynı zamanda ahlaklısını severim".

Mustafa Kemal ATATÜRK

Spor, yaşamın içerisinde gün geçtikçe; eğitim, sağlık, ekonomi, pazarlama gibi pek çok farklı alanlarda bir ihtiyaç olarak yerini almaya devam etmektedir. Özellikle; stres, yalnızlık, hareketsiz yaşam sonucunda oluşan sorunlar ve olumsuz yaşam olaylarıyla baş etmede bir tür destekleyici rol oynamaktadır. Sporun sosyal, ekonomik, fiziksel ve psikolojik açıdan gün geçtikçe ihtiyaç gideren, çözüm yaratan bir durumda olması da ister istemez farklı alanlarda çalışılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Sporda farklı bilim alanlarıyla çalışmanın, farklı bakış açılarını geliştirmenin yanında ilişkilerde sınır tanımayı, etik yaklaşımların öğrenilmesini ve yaygınlaştırılmasını zorunlu kılmıştır.

İnsanların birbiriyle olan ilişkilerinin sağlıklı yürütülmesinde önemli ve destekleyici unsurlardan biri olarak görülen etik değerler, doğru kişi olmak anlamında kullanılan felsefi yönü oluşturmaktadır. Diğer taraftan toplumca kabul gören yasa ve kuralları da içine alan ahlak kavramlarının çalışılması toplumsal düzen ve toplumun mutlu olması açısından son derece önemlidir.

Spor bilimlerinde etik kavramı gerekli olsa da literatür incelendiğinde bu alanda çok da çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu açıdan 6 yazarın hazırladığı ve spor bilimleri açısından farklı konularla etik yaklaşımı ele alan kitap ile bu eksikliğin giderilmesine katkı sunulmak istenmiştir.

Spor Bilimleri alanına katkı sunmak amacıyla hazırlanan "Spor Bilimlerinde Etik Yaklaşımlar-2" adlı eserde çok değerli çalışmalar yer almıştır. 6 ana bölümden oluşan bu kitapta, günümüzde spor bilimlerinde etik açıdan ihtiyaç duyulan; "Rekreatif Etkinlik Olan Sosyal Medya Kullanımının Yeme Bozukluğuna Etkisi; Etik Yönüyle Bir Değerlendirme", "Rekreasyonel Spor Hizmetlerinde Etik", "Elit Sporcularda İstismar ve Çocuk Koruma", "Türk Futbolunda Yönetim ve Fair Play", "Kadının Futbol Oynama Çabası ve Adil Oyun", "Kök Hücre, Egzersiz Fizyolojisi ve Etik" gibi başlıkları içeren konular ele alınmıştır. Tüm bu önemli konularda emek veren bölüm yazarlarına teşekkür eder, kitabın okuyuculara ve alana katkı sağlamasını temenni ederiz.

Saygılarımla…

Editör
Prof. Dr. Elif KARAGÜN
Mart 2022

BÖLÜM

1

REKREATİF ETKİNLİK OLAN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ YEME BOZUKLUĞUNA ETKİSİ; ETİK YÖNÜYLE BİR DEĞERLENDİRME

Ezgi SAMAR

Dr. Öğretim Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, ezgi@artvin.edu.tr

0000-0002-9376-9307

BÖLÜM 1

REKREATİF ETKİNLİK OLAN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ YEME BOZUKLUĞUNA ETKİSİ; ETİK YÖNÜYLE BİR DEĞERLENDİRME

Ezgi SAMAR
Dr. Öğretim Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, ezgi@artvin.edu.tr
0000-0002-9376-9307

GİRİŞ

Rekreatif bir etkinlik olan sosyal medya kullanımına geçmeden önce serbest zaman, boş zaman ve rekreasyon kavramlarının tanımlarına değinmek gerekmektedir. Özellikle serbest zaman ve boş zaman kavramları çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılsa da farklı yorumlanabilmektedirler. 'Serbest zaman' kavramı tanımsal olarak; maddi kazanç sağlamayı amaçlamayan, kişinin günlük karşıladığı temel ihtiyaçları hariç, kişiye göre değişen amaç ve yöntemler içeren etkinliklerin tamamıdır (Arslan,2010). Serbest zaman etkinlikleri kendi içinde ikiye ayrılmakta olup bunlar sıradan serbest zaman etkinlikleri ve sistemli serbest zaman etkinlikleri ve sistemli serbest zaman etkinlikleridir. Sıradan serbest zaman etkinlikleri eğitici etkinlikleri kapsayan etkinliklerdir. Bu etkinliklere örnek olarak televizyon izlemek, müzik dinlemek, kitap okumak örnek olarak verilebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde burada hem eğitim hem de eğlence ön plandadır. Sistemli serbest zaman etkinliklerinde ise bünyesinde kişisel ve sosyal ödül barındıran, katılımcıların katılmaktan keyif aldığı ve yüksek doruma ulaştığı, özel bilgi-beceri ve deneyim kazanabildikleri etkinliklerdir (World Leisure Organization, 2001). Açıkça görülmektedir ki sıradan ve sistemli serbest zaman etkinlikleri, gerek etkinliğe katılma şekli gerekse de edinilen kazanımlar açısından farklılık göstermektedir. Bu sebeple sıradan serbest zaman etkinliklerine programsız bir şekilde katılmak, sistemli serbest zaman etkinliklerine katılımla aynı sonuçları vermemektedir (Brown ve ark, 2008).

'Boş zaman' kavramı tanımsal olarak; bireyin hayatını sürdürmesi için gerekli olan aktivitelerin dışında yapılan ve bireysel farklılıklara ve tercihlere göre değişkenlik gösterilebilen zaman olarak tanımlanmaktadır (Karaküçük, 1999). Birey bu zamanı istediği şekilde kullanabileceği gibi bireysel ya da grupla da değerlendirebilir. Boş zaman kavramı serbest zaman kavramı ile karıştırılsa da boş zaman bireyin çalışma dışı faaliyetler için kullandığı zamandır ve serbest zamanın bir parçasıdır (Demir ve Demir, 2007). Boş zaman çift yönlü bir kavramdır. Bir yandan sporsal, sanatsal ve bilimsel aktivitelerden keyif alma ve yaratıcılığın gelişmesine olanak sağladığı gibi diğer taraftan ise sıkılma ve bunalmaya da yol açabilmektedir (Zorba ve ark., 2001).

'Rekreasyon' kavramı tanımsal olarak; İngilizce kökenli bir kelime olup create (yaratmak, yeniden oluşturmak) fiilinin önüne re (tekrar) ön ekinin gelmesiyle oluşmakta olup, yoğun tempoda ve sürede çalışan bireylerin yeniden canlandırılmaları anlamına gelmektedir ve insanların serbest zamanlarında gönüllü olarak katıldıkları faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Axelsen, 2009). Rekreatif etkinlikler bünyesinde dinlenme, eğlenme ve kişisel gelişim barındırmaktadır. Aynı zamanda bireylere sosyokültürel açıdan olumlu katkılar sağlamakta ve bireylerin sıkıntılarından kurtulmasına yardımcı olmaktadır.

Serbest zaman, boş zaman ve rekreasyon kavramlarına daha detaylı bakacak olursak; günümüzde zamanı iyi yönetmek oldukça önemli olduğundan bu kavramlarda değişim ve gelişimler yaşanmış ve hayatın akışında yapılan aktiviteler daha da önemli bir hal almıştır. Çünkü yapılan tüm bu aktiviteler oldukça kapsamlı olup kişiye pozitif anlamda katkı sağlamaktadır. Serbest zaman aktiviteleri kişilerde eğlenme, dinlenme, rahatlama vb. birçok yönden kişisel haz veya doyum sağlanmaktadır (Tanır, 2009). Boş zaman, kişinin herhangi bir iş yapmadığı, yaşamsal zorunluluklarının ve temel görevlerinin dışında kalan ve kendi isteği yönünde harcayabileceği zamandır. Rekreasyon ise insanların boş zamanlarında yaptıkları etkinlikleri ifade eden bir kavramdır ve insanın çalışma saatleri dışındaki boş zamanlarında katıldığı etkinliklerle ilgilidir (Karaküçük, 2008). Özellikle sportif rekreasyon etkinlileri bireyler adil, hoşgörülü, saygılı, kurallara uyan ve fair-play ilkelerine göre hareket eden özelliklerin yanı sıra bir olgunlukta katmaktadır. Bununla birlikte yaratıcı düşünme, problem çözme becerisi, yeni birtakım beceriler edinme ve başarı-başarısızlıkla ilgili çözümleyici kararlar verebilme gibi konularda da oldukça olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Yaman ve Arslan, 2009). Rekreatif etkinliklerin tamamına

baktığımızda da zihnin yenilenmesi, canlanması ve hayatın yeniden aktifleşmesi gibi konularda bireyin doyuma ulaşmasını sağlayan, temelinde eğlence olan bireysel veya toplu olarak yapılabilen faaliyetlerdir. Bununla birlikte sağlıklı yaşam, hayat standartlarının yükseltilmesi, kişisel gelişim ve mental zindelik konusunda yaptığı oldukça olumlu gelişmelerde göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür (Karaküçük, 2008).

Rekreatif etkinliklere katılım tamamen gönüllü olup, para kazanma olgusundan uzak her yaştan bireyin katılmasına olanak sağlayan açık veya kapalı alan faaliyetleridir. Rekreatif etkinliklerin sınıflandırılması:

1. Mekansal açıdan

a) Açık alan: Açık alanda gerçekleştirilen aktivitelerdir.

b) Kapalı alan: Doğal olmayan, insan yapımı alanlarda gerçekleştirilen aktivitelerdir.

2. Eylemin çeşidine göre

a)Aktif: Bireylerin aktif katılım sağladıkları aktivitelerdir (futbol, voleybol, yüzme vb.).

b) Pasif: Bireylerin seyirci oldukları aktivitelerdir (tv izlemek, müzik dinlemek vb.).

3. Amaçlarına göre

a) Dinlenme amaçlı: Vücut ve ruh sağlığının sağlanması ve korunması amacıyla yapılan aktivitelerdir.

b) Kültürel: Kültürel amaçlı yapılan aktivitelerdir (müze ve sergi gezisi vb.).

c) Toplumsal amaçlı: Toplumsal yönden iyi ilişkiler kurmak, sosyal etkileşimi artırabilmek gibi fonksiyonları olan aktivitelerdir.

d) Sportif amaçlı: Sportif faaliyetlere bireylerin aktif ya da izleyici olarak katıldığı aktivitelerdir.

e) Turizm amaçlı: Tatil yapmak amacıyla yapılan aktivitelerdir.

f) Sanatsal amaçlı: Sanatsal faaliyetlere bireylerin aktif ya da izleyici olarak katıldığı aktivitelerdir.

4. Çeşitli ölçütlere göre

a) Yaş: Yaş gruplarına göre yapılan fiziksel aktivitelerdir.

b) Sayı: Faaliyete katılım sayısına göre bireysel ya da toplu katılım sağlanarak yapılan aktivitelerdir.

c) Zamana göre: Mevsim şartlarına göre yapılan aktivitelerdir (kayak, yüzme vb.).

d) Sosyolojik duruma göre: Lüks, geleneksel ya da belirli kitlelerin katıldığı aktivitelerdir.

5. Özel fonksiyonuna göre

a) Ticari: Ücretsiz, kurum ve kuruluşların yaptıkları aktivitelerdir.

b) Sosyal: Bireylerin bir araya gelerek katıldıkları aktivitelerdir.

c) Fiziksel: Fiziksel güç harcanarak yapılan aktivitelerdir.

d) Orman: Orman kaynakları kullanılarak yapılan aktivitelerdir (kamp, trekking vb.) (Karaküçük ve Akgül,2016; Ardahan ve ark., 2016; Hacıoğlu ve ark., 2003).

Sosyal medya kullanımının yukarıda sınıflandırılan rekreatif etkinliklerin hangisine daha çok eğilim olduğunu tespit etmek açısından ve aynı zamanda ticari yani kurum ve kuruluşlar tarafından ücretsiz olarak yapılan rekreatif etkinliklere referans sağlaması ve konuyla ilgili starateji geliştirmeye katkı sağlaması açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Sosyal medya bireyler hayatta neyi etkiliyor ve neden etkileniyor sorularının cevabını bulmak için oldukça önemli bir olgudur. Sosyal medya milyonların kullandığı facebook, twitter, instagram vb. sosyal ağlardan oluşmaktadır. Sosyal medyanın en önemli kullanım amacı enformasyondur. Bununla birlikte bilgi edinme, bilgi paylaşma, eğitim, alışveriş, sağlık ve ekonomi gibi birçok alanda da etkin olarak kullanılmaktadır (Boyd ve Ellision, 2007). Sosyal medyanın bir diğer önemli kullanım amacı eğlence fonksiyonudur. Sosyal medya kullanım amaçlarının genellikle serbest zamanda yapılan etkinlik türü olarak kişi ve kurumların paylaşımlarını takip etme eğilimi yönünde olduğu tespit edilmiştir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2013). Sosyal medya insanları ve kitleleri bir araya getirmektedir. Bu özelliğinden dolayı kolaylıkla milyonlara ulaşılmaktadır (Vural ve Bat, 2010). Bloglar, internet forumları, sosyal ağ kurma siteleri, oyun siteleri ve sanal dünyalar sosyal medya platformlarıdır ve bu platformların kullanılmasındaki amaçlar fotoğraf ve video paylaşımı, paylaşılan bu fotoğraf ve videoların beğenilmesi, müzik dinlenmesi ve arkadaşlık edinilmesidir (Lewis ve ark., 2008). Bununla birlikte Kietzmann ve ark., (2011) sosyal medyanın yedi emel fonksiyonu içerdiğini belirtmişlerdir.

Şekil.1. Sosyal Medya Peteği

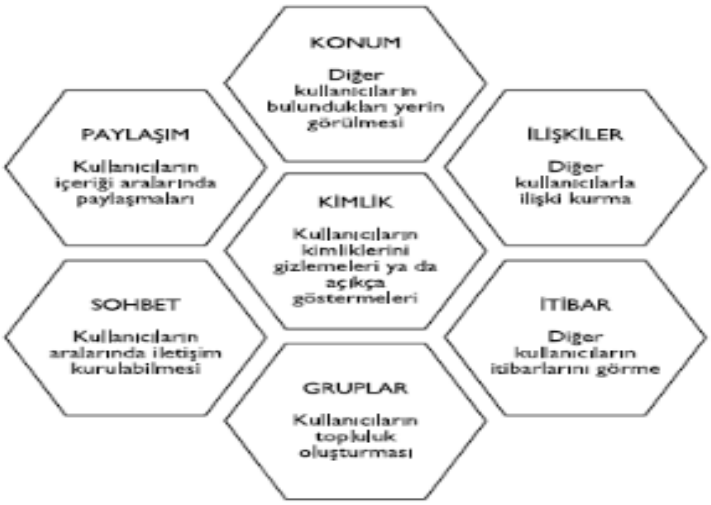

Kaynak: Kietzmann, J.H., Hermkens K., McCarthy I.P, & Silvestre B.S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. Business Horizons, 54(3), 241–250.

Sosyal medya peteğinde yer alan kimlik en temel fonksiyondur. Çünkü doğru oluşturulan bir profil kullanım amacına ciddi şekilde katkı sağlamaktadır. Burda kullanıcılar ilgi alanlarını, beğenilerini, takiplerini profillerine yansıtmaktadır. Günümüzde birçok blogger olarak adlandırılan birey profillerini doğru yönettikleri için ciddi kazançlar sağlamaktadırlar (Kaplan ve Haenlein, 2010). Sohbet fonksiyonuna baktığımızda kullanıcı hem yakın arkadaşlarıyla iletişim kurabiliyorken hem de sosyal ağ platformlarından yeni arkadaşlıklar edinebilmektedir. Paylaşım fonksiyonunu ele aldığımızda genellikle fotoğraf, video ve müzik alanlarında olsa da düşünce ve fikir gibi durumlarında arkadaşlara açılmasıdır. Konum fonksiyonu kişinin olduğu yeri arkadaşlarıyla paylaşmasıdır. Ayrıca bu durum sosyal medyanın her yerden ulaşılabilir olduğuna en büyük kanıttır. İlişkiler fonksiyonu sosyal ağ platformlarında ön plana çıksa da aile ve arkadaşlık ilişkilerinin daha fazla ön plana çıkmasıdır. İtibar fonksiyonu kullanıcıların sosyal medyada kendilerini nasıl değerlendirdikleri ve diğer kullanıcıları nasıl gördükleriyle ilişkilidir (Çiftçi ve ark., 2014). Son olarak grup fonksiyonu ise herhangi bir topluluğa ait olmadır. Diğer bir deyişle aynı ilgi alanlarına ve aynı bakış açılarına sahip bireyleri bir araya getirme durumudur.

Sosyal medya bu kadar hayatımızdayken bu sanal dünyadan soyutlanmamız mümkün değildir. Kaldı ki son zamanlara yeni nesil sosyal medya alanı olan 'metaverse' kavramı hayatımıza dahil olmuştur ve birçok sektörde hızla ilerlemektedir. Bu kavram meta (ötesinde) ve

verse (evren) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş olup gerçekliğin ötesinde anlamındadır (Dundas, 2021). Sosyal medyanın bir sonraki formu olarak nitelendirilen bu platform, yalnızca sosyal medya da değil aynı zamanda hayat, ilişkiler, davranışlar ve hatta fizyoloji üzerinde bile değişikliğe yol açacağı öngörülmektedir (Kim, 2021). Microsoft ve Google gibi firmalar kendi metaverse ağlarını tasarlarken; Nike ve Adidas gibi firmalarda metaverse platformlarında sanal arsalar satın alarak kurama uygun dijital içerikler hazırlamaya başlamışlardır (Lawler, 2021). Bu sanal platformda konserler verilip, moda gösterileri sunulup ve benzeri etkinlikler yapılmaktadır. Bilişim teknolojileri alanındaki bu hızlı gelişmeler eğitim, kültür, sanat gibi alanlarda faaliyet gösterirken aynı zamanda sağlık konusunda da bilgi edinme ve bilgi paylaşımı alanlarında etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bilişim teknolojileri artık son zamanlarda oldukça gelişmiş ve internet kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu durum insanların günlük yaşamlarında ve rutin alışkanlıklarında köklü değişikliklere yol açmıştır (Sarı ve Karagün,2020). Artık dijitalleşen bu yeni dünyada 3.5 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır ki bu da nüfusun %45'ine karşılık gelmektedir (Global Digital Report, 2019).

Bireysel veya toplumsal olarak sağlığın korunması, hastalıklara yakalanma riskini azaltmak, yakalandıktan sonra doğru tedavi yöntemleri, doğru teşhis, görülen belirtiler, hastane ve doktor seçimi gibi konularda bilgi almak için öncelikle çevrimiçi kaynaklara başvurulmaktadır (Karagöz, 2016). Sağlıkla ilgili doğru ve yetkin kişi ve ya kurumlara ulaşıldığında yeterli bilgi alındığından bu davranış bireylerin sağlık davranışı üzerine pozitif anlamada bir katkı sağlamaktadır. Bir diğer hususta sağlıkla ilgili enformasyonda doğru bilginin çok kısa bir sürede geniş kitlelere ulaşması açısından sosyal medya çok ciddi bir öneme sahiptir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sağlıkla ilgili konuların yanı sıra beslenme, besin takviyeleri ve diyet konularında da taramalar yapılmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre 2001 yılında beslenmeyle ilgili bilgi arayan bireylerin oranı %1'den daha azken bu oran 2012 yılında %33.7' ye kadar çıkmıştır (Ramachandran ve ark., 2018).

Tüm bu sanal dünyanın aynı zamanda bize dayattığı bir güzellik algısı vardır ki bu 'zayıf kadın güzeldir' ifadesiyle birebir örtüşmektedir. Bu teori özellikle kadınları diyetle ilgili alanlarda bloglar ve bloggerların paylaşımları başta olmak üzere araştırma yapmaya itmektedir. İlk kez 1920 yılında Paul Schilder tarafından incelenmeye başlayan beden algısı hem psikolojik hem de

sosyolojik bir boyuttur (Wardle ve Foley, 1989). Çünkü bu kavram içinde zihinde oluşturulan bir algıyı barındırdığından bu kendi öz benliğimizle de ilgili bir bakış açısı olurken sosyal çevrenin ve toplumunda zihinde canlandırdığı kavramla eş değerdir. Beden algısı kavramı aslında bedene duyulan saygı, bedeni olduğu gibi kabul etme, öz yeterlilik, öz güven, kendini sevme bireyin kendini özümsemesi gibi durumlarla oldukça yakından ilişkilidir. Bu zihinde oluşturulan bir tabloya benzer ve beden ile ilgili bilinçli veya bilinç dışı duygu, düşünce ve algıları içerir. Beden algısı insanın kendi karakteri, değeri, diğer insanlarla ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olması nedeniyle benlik kavramının bir parçasıdır (Hamurcu, 2015).

Öz benlik ve beden algısı arasındaki ilişki incelendiğinde bu sadece bireyin kendini değerlendirmesiyle değil aynı zamanda toplumunda onu değerlendirmesiyle ilişkilidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu sosyolojik bir kavramdır. Çünkü her toplumun bedenle ilgili değer yargıları farklıdır. Ataerkil toplumlarda erkeklerin kilolu olması bir güç göstergesi olarak algılanabilirken diğer toplumlarda bu duruma bakış açısı farklı olabilir. Yine dünya genelinde özellikle kadınların güzellikleri fiziksel özellikleri kilo durumları gibi bedensel durumlarla ilişkili olduğundan dayatılan bir güzellik algısı mevcuttur. Şişmanlık erkeklerde kuvvet ve güç gibi olumlu bir anlam ifade ederken kadınlarda tam tersi oldukça olumsuz anlamlar ifade eder ve kadını değersizleştirir. Bu nedenle zayıflamak özellikle son zamanlarda kadınlar için oldukça önemli bir hal almıştır (Güzel, 2013; Sönmez ve Özgen, 2017).

Avustralya'da gençler üzerinde bir çalışma yapılmış ve 14.000 gencin katıldığı bu anket çalışmasında beden algısı ilk üç kaygıdan biridir sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca gençlerin bedenlerinden memnuniyet durumlarının kadınlarda erkelerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Fardouly, 2016). Tüm bu sonuçlar bize göstermektedir ki kadınlarda beden algısı kavramı bedeniyle ilgili sahip olduğu olumlu ya da olumsuz his, düşünce, duygu ve tavırlardan oluşmaktadır. Toplumun dayattığı güzellik algısı bünyesinde sosyal bir gerçeklik barındırmaktadır. Çünkü bu durum yaş, cinsiyet, ekonomik koşullar, eğitim düzeyi, herhangi bir işte çalışıp çalışmama durumu, coğrafya, aile ve hatta dini inanışlara göre bile değişkenlik göstermektedir (Aslan, 2004). Eğer birey olumlu bir beden algısına sahipse mutludur fakat değilse bedeniyle ilgili değişiklik yapma gereksinimi duyar. İşte bu noktada yukarıda belirttiğimiz sosyoekonomik düzeyin, aile ve inanç gibi konular devreye girmektedir. Bu değişkenler

hayatımızda olumsuz nitelikteyse birey bedeniyle ilgili bir değişim yapamadığından duygusal ve sosyal açıdan bir izolasyon sürecine girmeyi tercih edebilir. Bu durumda bireyde psikolojik ve mental bir yorgunluğa yol açtığı gibi depresyon gibi ciddi sağlık problemlerine de yol açabilir. Bu durumda olumlu benlik algısıyla ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi göz önüne sermektedir (Oğuz, 2005).

Özellikle facebook ve instagram gibi sosyal medya platformlarında çok fazla fotoğraf paylaşılmaktadır. Bu paylaşılan fotoğraflar kadınların kendilerini diğerleriyle kıyaslamasına ve ilişkilendirmesine olanak sağlamaktadır. Her gün binlerce fotoğraf yüklenen bu sosyal medya mecralarının kolay ulaşılabilir olması ve kitlelere ulaşmasıyla bağlantılıdır. Kadınların bedenleriyle ilgili algısıyla facebook ve instagram platformlarındaki fiziksel görünüşle ilgili paylaşımların ilişkisinin incelendiği bir çalışmada, 259 kadın katılımcıya facebooktaki fotoğraf aktiviteleri ve instagramdaki sağlık ve spor, ünlüler ve seyahat gibi blogları hangi sıklıkta takip ettikleri sorulmuştur. Yapılan çalışmanın sonucunda bu bloglarda geçirilen toplam sürenin beden algısını etkilemediği fakat facebook'taki fotoğraf aktivitelerinin artması durumuyla ince bedenin içselleştirme ve beden denetimi (vücut utancı, görünüm kaygısı, depresyon ve düzensiz beslenme gibi) ile ilişkilendirilmiştir. Benzer şekilde, instagramda ünlüler ile ilgili hesapların izlenmesinin, hem ince-ideal bedenin içselleştirmesi hem de beden denetimi ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Sağlık ve spor ile ilgili hesapların izlenmesi, ince-ideal bedenin içselleştirmesiyle ve zayıflık/zayıf olma dürtüsünde bir artışı da gösterdiği tespit edilmiştir. Seyahat ile ilgili hesapların izlenmesinin beden algısı değişkenlerinde değişkenliğe yol açmadığı tespit edilmiştir (Cohen, 2017). Bununla birlikte bu platformlarda ideal olanın zayıflık olduğu ve zayıflığın güzellikle ilişkili olduğu durumu özellikle kadınlar arasında ciddi beden memnuniyetsizliğine yol açmaktadır. Yine yapılan başka bir çalışmada, çalışmaya 357 ergen ve genç-erişkin kadın katılmış olup beden memnuniyetini yaş, sosyal medya mecralarında geçirilen süre, sosyal karşılaştırma davranışları ve dış görünüşleriyle ile ilgili tutumları Beden Alanları Memnuniyet Ölçeği (The Body Areas Satisfaction Scale-BASS) ile incelenmiştir. Ergen ve genç-erişkin katılımcı gruplarında sosyal medyadaki mankenlerin ve ünlülerin paylaşımlarının beden memnuniyetini önemli ölçüde etkilediği ortaya koyulmuş, en çok memnuniyetsizlik alanlarının vücut ağırlığı ve geniş gövde olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda sosyal medyada geçirilen zamanın sosyal karşılaştırma davranışları ya da görünüşe bağlı tutumlar üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı, ancak sosyal medya

hesaplarına gün içerisinde erişilme sayısının sosyal karşılaştırma davranışları üzerinde bir etkiye neden olduğu bulunmuştur (Wallis, 2015). Yapılan çalışmalar ve analizlerden elde edilen genel sonuç, sosyal medyaya maruz kalmanın kadınların vücut memnuniyetsizlikleri, dış görünüşleri için yaptıkları harcamalarındaki artış ve yeme bozukluğu davranışlarına eğilimleri ile ilişkisi olduğunu desteklemektedir.

Yeme bozukluğu bireylerin yemek yeme davranışında ve buna bağlı olarak düşünce ve duygu durumlarında oluşan çok ciddi ruhsal bir hastalıktır (Şahin,2008). Bu hastalıkla mücadele eden bireylerde genellikle iki konu önemlidir ve hayatlarının büyük bir kısmını bu iki konu şekillendirmektedir. Bunlardan ilki besinlerdir. Besinlerin kalorileri, sağlıklı ya da sağlıksız oluşları, içerikleri ve miktarları bu bireyler için oldukça önem teşkil etmektedir. İkincisi ise kilo durumlarıdır. Yağ oranları, kas oranları ve sıvı miktarı gibi konularla ilgilenirler (Scheper ve ark., 2014). Yeme bozuklukları kavramı bu bireyler için bir yaşam stili hatta yaşam felsefesidir. Bu davranışların psikoloji ile yakından ilişkisi ve bağlantısı vardır. Hatta Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü tarafından özellikle ergenlerde olmak üzere yetişkin bireylerde de ruh sağlığı için öncelikli bir alan olarak tespit edilmiş ve bu alanla ilgili çalışmalara ağırlık verilmiştir. Yeme bozukluklarının temeline inildiğinde özellikle kadınlarda beden imajından memnuniyetsiz olunuşu ön plana çıkmaktadır. Bu durumu sosyal medya tetiklemektedir. Sosyal medya zayıf vücut güzel vücuttur ideali yaratarak bireylerin mevcut hallerinden rahatsızlık duymalarına ve ideal güzellik algılarını değiştirmelerine neden olmaktadır. Bedenlerinden memnun olmayan bireyler kilonun dışında vücutlarında memnun olmadıkları yerleri düzeltmek için de sayısız cerrahi operasyon geçirmektedirler. Aynı zamanda sosyal medyanın yarattığı güzellik standartlarına uyum sağlamak ve bu platformda yer edinebilmek için de bir dizi operasyona başvurulmaktadır. Bunlar sağlıkla ilgili enformasyon kapsamında doğru ve alanında uzman kişiler tarafından yapılabildiği gibi merdiven altı dediğimiz kliniklerde de yapılmaktadır. Kaldı ki yapılan bu yanlış operasyonlar ana haber bültenlerine bile konu olmaktadır. Söz konusu sağlık olduğunda bu araştırmaların titizlikle yapılması gerekmektedir. Sosyal medya mecralarında bu konularla ilgili bilgi kirliliği mevcuttur. Bazı güzellik ürünleri sadece ünlülerin paylaşımıyla kullanılmakta bir uzman görüşü alınmamaktadır. Bu yanlış kullanımlar daha sonrasında çok ciddi sağlık problemlerine yol açmakta ve telafi edilmesi zor hatta bazı durumlarda ise mümkün olmayan hatalara yol açmaktadır. Bu konuda doğru bilgi edinimi ve mutlaka bir doktor ya da uzman tavsiyesi almak

oldukça önemlidir. Bu konuyla bağlantılı olarak zayıflama için tavsiye edilen bazı ürünlerinde kullanılmadan önce yaş, cinsiyet, kronik bir hastalık vb. durumlar göz önüne alınarak tüketilmesi gerekmektedir. Hiçbir ürün tek başına kilo kaybına ve yağ yakımına neden olmaz. Mutlaka uygun bir fiziksel aktiviteyle desteklenmeli ve mutlaka doktor kontrolünde kullanılmalıdır. Özellikle diyetle ilgili konularda sosyal medyada ciddi anlamda yanlış bilgiler bulunmaktadır. Konunun detaylı araştırılması, birkaç uzman kişiden fikir alınması ve ürünlerin içerikleri oldukça önemlidir. Özellikle son yıllarda sosyal medyada düzensiz yeme davranışlarına ve yeme bozukluklarına özendiren içerikler artış göstermektedir. Bu içeriklere yeme bozukluğu yanlısı içeriklerde denilmektedir (Ambegaonkar ve ark, 2014).

Yeme bozuklukları yeme davranışına ilişkin bütün olumsuz durumları bir araya getiren ve bu rahatsızlıkların tamamını tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Toker ve Hocaoğlu, 2009). Yeme bozuklukları aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

1. Anoreksiya nervoza

2. Bulimia nevroza

3. Tıkınırcasına yeme bozukluğu

4. Pika

5. Ruminasyon

6. Diğer tanımlanmış veya tanımlanmamış yeme bozuklukları (Amerikan Psikiyatri Birliği,2013).

Şekil.2. Amerikan Psikiyatri Birliği (American Psychiatric Association- APA)'nin 2013 Yılında Yayınladığı Kriterlerde (DSM-5) Adölesan ve Erişkinler İçin Yeme Bozuklukları

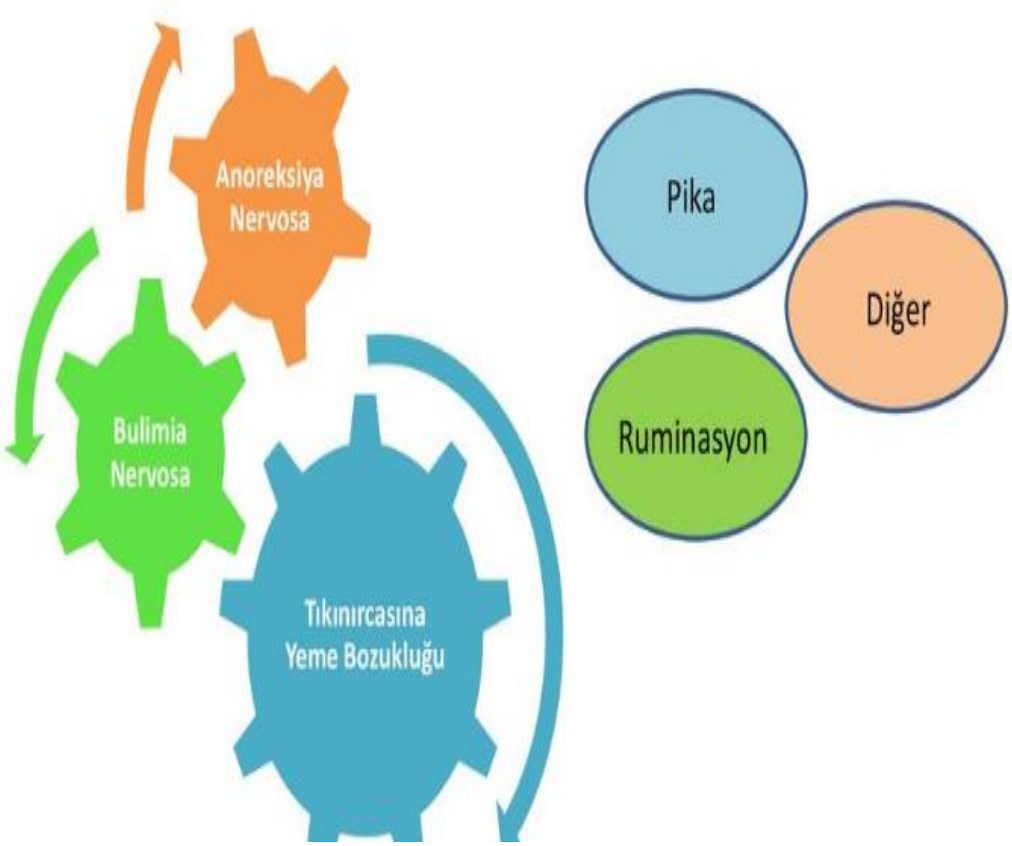

Kaynak: 1. Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). DSM-5 TM Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Çev. Ertuğrul Köroğlu, Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık.

2. Zeydanlı, K. (2017). Yeme davranış bozuklukları sunumu. Genç Diyetisyenler Beslenme ve Diyetetik Portalı, http://www.gencdiyetisyenler.com/yeme-davranis-bozukluklari/ Erişim tarihi: 27/03/2022.

Yeme bozuklukları halk sağlığını tehdit eden bir problemdir. Çünkü bu hastalığın sadece bireysel etkileri değil toplumsal etkileri de mevcuttur. Bireyin kendini toplumdan dışlaması, asosyal bir yaşama yönelme, aile- akraba ilişkilerinin zedelenmesi, arkadaşlık ilişkilerinde kopma, yalnız kalma gibi sonuçlara yol açtığından sosyal ilişkilerde ağır tahribatlara neden olmaktadır. Bu hastalıkların ortaya çıkış sebebi tam olarak bilinmese de gelişim de aksaklık gibi birtakım problemler, aileden gelen genetik faktörler, kalıtımsal etkiler, nörobiyolojik ve en önemlisi de psikolojik birtakım faktörler gibi birçok durumdan söz edilebilmektedir. Fakat hem bireysel hem de sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde en önemli etkenin psikoloji olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu nokta da sosyal medyanın etkisi devreye girmektedir. Psikolojik olarak insanları

bu hastalığa iten nedenlerin temelinde düşük benlik algısı, öz güven, öz yeterlilik, depresyon, kontrolü kaybetme korkusu, değersiz hissetme, kimlik karmaşası yaşama, aile içi şiddet ve istismar gibi problemlerin yattığı düşünülmektedir. Özellikle bu hastalığın daha fazla kadınları etkilediği görülse de her yaştan ve her cinsiyetten bireyi de etkilemektedir (Fairburn ve Cooper 2011; Sönmez, 2017). Bir başka açıdan değerlendirildiğinde yeme bozukluğuna bedeni olduğundan farklı algılama ve hissetme, coğrafi etmenler, kültürel birtakım tutum ve davranışlar, sürekli bedeniyle uğraşma, toplumca dayatılmış güzellik algısının ince bir vücut olduğu ideali, İnce bir vücudun her kesim tarafından kabul edildiği gerçeği, sürekli yemek yemeye teşvik eden toplum ve aile yapısı, arkadaş ve akran etkisi ve bunların kendi arasındaki güzellik algısı, taşınma ve okul değişimi gibi bireyde stres ve baskı yaratan olaylardan da söz edilebilir. Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada çalışmaya 636 kadın öğrenci katılmış olup yeme tutumları, depresyonda olma durumları ve sosyal kaygı durumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda öğrencilerden %6,3'ünde yeme bozukluğu tespit edilmiş, bu kişilerde depresyon ölçeği puanı yeme bozukluğu tespit edilmemiş öğrencilere göre anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir (Çelik ve ark., 2016). Türkiye'de yapılan çalışmalarda genel olarak yeme bozukluğuyla ilgili farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Çünkü Türkiye coğrafi, iklimsel ve kültürel olarak çok çeşitli bir yapıdadır. Her bölgenin kendine özgü yemek kültürü, beslenme çeşidi, gelenek-görenek ve örfü olması yeme bozuklukları hastalıklarını da etkilemektedir. Tüm bu bilgiler ışığında yeme bozukluğu hastalıklarına detaylıca değinmek gerekmektedir.

1. Anoreksiya nervoza: Bu hastalık kişinin belirgin ve gözle görülür şekilde kilo kaybetmesine rağmen kilo almamak için ve ısrarla kilo vermeye devam etme hastalığıdır. Bu hastalar hayatlarını tehlikeye atabilecek kadar ve hatta yaşamsal fonksiyonlarını yerine getiremeyecek kadar zayıf olsalar bile kilo almayı kesinlikle reddederler ve kilolu olmaktan aşırı korkarlar (Yıldırım, 2016). Yaşamsal fonksiyonları yerine getirebilme ve hayatta kalmak için gerekli olan temel besin öğelerinde bile kısıtlamaya giderek kilo alımını zorlaştıran uygulamalara yönelmektedirler. Bu durum hem hasta hem de ailesi için mental açıdan oldukça güç bir durumdur (Bulut ve ark., 2017). DSM-5 ölçütlerine göre bir kişiye anoreksiya nervoza tanısı konulması için (Ünal, 2016);

a. Günlük ihtiyacı karşılamak için alınması gereken enerji miktarını kısıtlaması durumu, kişinin yaş, cinsiyet, gelişimsel durumu ve vücut sağlığı anlamında ağırlık açısından ciddi bir düşüklüğe sebep olmaktadır.

b. Şişman olmaktan korkma ve kilo alımından korkma davranışlarıyla karakterize edilen aslında gereğinden fazla düşük vücut ağırlığına sahip olmasına rağmen kilo almaya önleyici tavır ve davranış sergilemek.

c. Kendi beden algısıyla ilgili olumsuz düşüncelere sahiptir, vücuduyla aşırı uğraşır ve kendini değerlendirdiğinde vücut ağırlığına gereksiz ve aşırı bir anlam yükler ve bu durumun önemini, sağlıksal dezavantajlarını hiçbir zaman anlayamaz.

2. Bulimia nervoza: Bu hastalık aşırı yemek yeme durumu sonrasında duyulan aşırı pişmanlık ve suçluluk duygusu, kendini sürekli olumsuz anlamda eleştirme, depresif bir ruh hali durumu olup dönem dönem tekrarlayan aşırı yemek yeme ve ardından hemen kusma, diüretik kullanımı ve aşırı- yoğun bir şekilde egzersiz yapma durumuyla karakterizedir (Gündüz, 2016). Bu davranışın ortaya çıkma durumu Ortaçağ zenginlerine dayanmaktadır. O dönemlerde bu zenginler daha fazla yemek yiyebilmek için yiyip kusma davranışı geliştirmişlerdir (Sönmez, 2017).Vücut ağırlığı olarak normal ya da normalin üstünde bir ağırlığa sahiptirler ve bu özellikleriyle vücut ağırlıkları normalden düşük olan anoreksiya nervoza hastalarından ayrışmaktadırlar. Bu hastalığın kadınlarda erkeklerden daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir (Aytaç ve Hocaoğlu, 2016). DSM-5 ölçütlerine göre bir kişiye bulimia nervoza tanısı konulması için (Ünal, 2016);

a. Tekrarlayan tıkınırcasına yeme dönemleriyle karakterize;

*aynı şartlar altında ve aynı zamana diliminde aynı kişilerin yiyeceğinden çok daha fazla yeme

*doyma hissinin omadığı ve kişinin yeme duygusunu durduramadığı durum

b. Kilo alma kaygısıyla bağlantılı olarak kusma davranışı sergileme, diüretik ve laksatif ilaç kullanımı aynı zamanda aşırı spor yapma durumu

c. Hem tıkınırcasına yek yeme hem de kilo alma kaygısıyla yapılan sağlıksız uygulamaların ortalama üç aylık bir sürede ve haftada en az bir kez olma durumu

d. Kişi beden algısını değerlendirdiğinde vücudunun şeklinden ve vücut ağırlığından ciddi bir şekilde rahatsız olur.

e. Bu hastalık sadece anoreksiya nervoza dönemleri sırasında ortaya çıkmamaktadır.

3. Tıkınırcasına yeme bozukluğu: Bu hastalık kişinin aynı şartlarda aynı zaman diliminde yiyebileceğinden çok daha fazlasını oldukça kısa bir sürede yemesi, yemek yemeyi durduramaması, aşırı miktarda yemek yemenin tekrarlandığı bir durumla karakterizedir. Birey bu aşırı ve çok yemek yeme davranışını telafi etmek için hiçbir girişimde bulunmaz. Bu bireyler genelde şişman ya da aşırı şişman kategorisinde yer almaktadırlar (Turan ve ark., 2015). Bu hastalıkla mücadele eden bireylerde olumsuz beden algısı, vücut ağırlığıyla ilgili kaygı, yemek yeme davranışıyla ilgili kaygı gibi olumsuz davranışlar gözlenmektedir (Gündüz, 2016). Yalnız burada oldukça önemli bir konu varki o da tıkınırcasına yeme bozukluğu ve aşırı yemek yeme davranışı aynı anlama gelmemektedir. Tıkınırcasına yeme bozukluğu obezite ile bağlantılıdır fakat her obezde bu hastalık gözlenmeyebilir. Çünkü bu hastalığın bir de psikolojik boyutu vardır. Tıkınırcasına yeme bozukluğuna sahip kişiler obez popülasyonun alt grubudur (Wilfley ve ark, 2003). DSM-5 ölçütlerine göre bir kişiye tıkınırcasına yeme bozukluğu tanısı konulması için (Özkan, 2017);

a. Tekrarlayan tıkınırcasına yeme dönemleriyle karakterize;

* aynı koşullarda aynı sürede birçok kişiden daha fazla yeme

*doyma hissinin olmaması, yemek yemeyi durduramama, denetim mekanizmasının devre dışı kalması

b. Tekrarlayan tıkınırcasına yeme dönemlerine aşağıdaki durumlar eşlik eder;

* normalden daha hızlı yeme

*rahatsızlık verecek kadar çok yeme

*aç değilken bile aşırı yeme

*utanma güdüsüyle tek başına yeme

*aşırı yeme sonucunda suçluluk duygusu

c. Tıkınırcasına yeme davranışından dolayı belirgin bir sıkıntı ve suçluluk duyulur.

d. Bu hastalık üç ay içinde en az haftada bir kez tekrar eder

e. Bu hastalık sadece bulimia nervoza ya da anoreksiya nervozanın gidişi sırasında ortaya çıkmamaktadır.

Yeme bozuklukları genel olarak bireylerde mutsuzluk, huzursuzluk, pişmanlık, aşırı ve olumsuz eleştiri, depresyon gibi psikolojik sağlığı olumsuz etkileyecek birçok durumu bünyesinde barındırmaktadır. Bu durumlar bireylerde asosyallik, yalnızlık, iletişimsizlik gibi toplumsal ve sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu hastalıkların önlenmesinde en temeline inmek, çocukluk geçmişi, aile yapısı ve durumu, ailede şiddet gibi durumların olup olmadığı gibi durumların detaylıca incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu hastalık sadece birey açısından değil aile ve toplum açısından sorun teşkil eden bir halk sağlığı problemidir. Kaldı ki sosyal medya mecraları bu hastalıkları hem bilgi kirliliği açısından hem de yanlış rol model durumu ve dayatılan güzellik algısı kriterleri açısından oldukça olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte televizyon, film, dergi gibi kitle iletişim araçları da şişmanlığa ve yeme bozukluklarına neden olabilecek negatif beden algısıyla bağlantılıdır (Derenne ve Beresin, 2006).

Günümüzde kitle iletişim araçları, toplumun haber kaynakları ve sosyal medya mecraları bilgi enformasyonu sağlarken toplumun merak ve ilgisi doğrultusunda oldukça artan içerikler üretmektedirler ve bu içerikler yeterli denetimden geçmeden paylaşılmakta ve kitlelere ulaşmaktadır (Li, 2018). Bu durumlar değerlendirildiğinde yanı sosyal medyanın gücü ve hayatımızın her alanında bu kadar yer bulması gibi durumlarda etik oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Etik bir ahlak felsefi kavramıdır ve evrensel ilkeler doğrultusunda insan davranışlarını incelemektedir (Özbek,1999). Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde etik kavramının ahlak kavramını kapsadığı açıkça görülmektedir. Etik bireylerin hayatı nasıl yaşamak istedikleriyle ve hayattan ne bekledikleriyle bağlantılı bir kavramdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yaşam kalitesi kavramı önümüze çıkmaktadır. Maalesef ki yeme bozukluklarının yaşam kalitesi üzerine oldukça olumsuz etkileri olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. İşte bu noktada etik hayatımıza girer ve bizi iyiye, doğruya ve güzele ulaştırmak için öncülük etmektedir. Etik bizi bu durumlara yönlendirirken doğrudan ilişkilerini göz önüne almaktadır. Toplumda bireyin öncelikle kendisiyle etkileşimi sonrasında ise diğer bireylerle etkileşimi ve son olarak da toplumla etkileşimi oldukça önem arz etmektedir. Çünkü birey sosyal

bir varlıktır ve karşılaşılan en ufacık bir sorunda toplumun diğer kesimle sadece bireyi değil öncelikle aile kesimlerini de olumlu ve olumsuz etkilemektedir. Yaptığımız davranış ve tutumlarımızda ki buna yeme tutumu da dahildir sadece kendimiz sorumlu olmamaktayız. Aynı zamanda etik kendine saygı ve toplumu oluşturan diğer bireylere saygı açısından da oldukça önemlidir. Kendine saygı olumlu beden algısıyla doğrudan ilişkilidir (Güzel, 2013).

Yeme bozukluklarını etik yönüyle ele aldığımızda öncelikle sosyal medya mecralarında yer alan bilgi kirliliğinden söz etmek mümkündür. Etik yaklaşımlar pragmatist yani faydacı yaklaşımlardır. Topluma ya da bireye fayda sağlayıcı bilgilerden oluşmaktadırlar. Moral haklar dediğimiz haklar da bireylerin nasıl bir hayat süreceklerini, hayatlarını nasıl idame ettireceklerini ön planda tutan ve bireyin haklarını göz önünde bulunduran bir yaklaşımdır. Etik bireyler arasındaki eşitsizlik, adaletsizlik, haksızlık gibi konuların ele alınmasında en temel ilkedir. Yol gösterici ve doğruya yönlendirici en gerekli ilkelerden birisidir. Etik temelinde iyilik, güzellik, empati gibi kavramları barındırmaktadır. Etikle ilgili her bireyin farklı ahlak anlayışı olabilir fakat önemli olan bu anlayış içinden en doğru, en iyi ve en kabul edilebilir olanının hangisi olduğunun değerlendirilmesidir (Çakmak, 2021). Bu bağlamda bireyleri özellikle hukuk, sağlık ve eğitim gibi toplumun büyük çoğunluğunu etkileyen durumlarda iyiliğe yönlendirmektedir. İçinde bulunduğumuz evrenin tamamında her kültürün ve toplumun kendine özgü bir ahlak anlayışı vardır. Çünkü bu anlayışı din, siyaset, örf-adet, gelenek- görenek, aile yapısı, ekonomi vb. gibi durumlar etkilemektedir. Bırakın tüm evreni toplumu oluşturan kültürün etnik kökenlere inildiğinde toplumlar arasında hatta aynı toplum içerisindeki bölgeler arasında bile farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Yemek yeme kültürü bu duruma en güzel örneklerden biridir. Çünkü beslenme kültüre, örf-adet-gelenek üçlüsüne, coğrafyaya, iklimsel durumlara hatta dini inanışlara göre bile farklılık göstermektedir. Sosyal medya mecralarında özellikle beslene konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin paylaşımları bu yanlış bilgilerin kısa bir süre zarfında kitlelere ulaşmasına fırsat vermektedir. Bilgi akışı sağlanırken kişilerin doğru bilginin kaynağına ulaşması güçleşmekte, hangi bilginin doğru olup hangisinin olmadığı konusunda kafa karışıklığına neden olurken bilimsel bilginin kavranmasına ciddi zararlar vermektedir. Beslenmeyle ilgili bilgiler deneye ve gözleme dayalı, subjektif, doğruluğu ve kesinliği kanıtlanmış bilgilerden oluşmak zorundadır. Geniş kitlelere kısa sürede ulaşan ünlüler ya da sadece satış pazarlama alanıyla ilgilenen kişilerin rant ve gelir elde etmek için kendi blog sayfalarından ya da diğer mecralarından

paylaştıkları yanlış bilgi insan sağlığını tehdit etmektedir. Her ne kadar bu paylaşımlar tavsiye niteliğinde olsa da sosyal medya çocukların da kolaylıkla ulaşabildiği bir iletişim ağıdır. Özellikle bu açıdan değerlendirildiğinde yanlış sonuçlar doğurmaması açısından mutlaka filtre ve denetimden geçmesi gerekmektedir. Fakat yanlış bilgi paylaşımlarının artmasıyla bu alanda ciddi bir açık olduğu ve denetimlerin yetersiz kaldığı gözlenmektedir (Helm ve Jones, 2016). Aynı zamanda beslenmeyle ilgili bazı bloglar yeme bozukluklarına teşvik edici niteliktedir. Sosyal medya kişiler arasında köprü görevi gören bir mecradır. Buradaki paylaşımların ilke, etik ve değer gibi oldukça önemli kavramları bünyesinde barındırması büyük önem taşımaktadır. Paylaşılan bilgiler bilimin ışığında, doğru ve güvenilir olmalıdır. Çünkü bu paylaşımlar halk sağlığını ve yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bireyin nasıl hissettiğinin yanı sıra toplumun onu nasıl gördüğü ve dayatılan güzellik algısı gibi durumlar gereksiz baskı ve stres yaratmaktadır. Bu da kişilerde tamamen psikolojik bir rahatsızlık olan yeme bozukluğuna yol açmakta ve bireyleri mental açıdan oldukça yıpratmaktadır.

SONUÇ

Rekreatif etkinlikler bünyesinde dinlenme, eğlenme ve kişisel gelişim barındırmaktadır. Aynı zamanda bireylere sosyokültürel açıdan olumlu katkılar sağlamakta ve bireylerin sıkıntılarından kurtulmasına yardımcı olmaktadır. Rekreatif etkinliklerin tamamına baktığımızda da zihnin yenilenmesi, canlanması ve hayatın yeniden aktifleşmesi gibi konularda bireyin doyuma ulaşmasını sağlayan, temelinde eğlence olan bireysel veya toplu olarak yapılabilen faaliyetlerdir. Bununla birlikte sağlıklı yaşam, hayat standartlarının yükseltilmesi, kişisel gelişim ve mental zindelik konusunda yaptığı oldukça olumlu gelişmelerde göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür (Karaküçük, 2008). Bu bağlamda değerlendirildiğinde sosyal medya kullanımı boş zamanlarda ya da serbest zamanlarda yapılan rekreatif bir etkinliktir. Sosyal medya sağlık, eğitim, kültür ve sanat alanlarında bilgi edinme, bilgi paylaşma ve bilgiyi değerlendirme konularında kullanılmaktadır. Temelinde eğlenmeyi ve kaliteli zaman geçirmeyi barındıran rekreatif etkinlikler aynı zamanda sosyal medyada da yapılabilmektedir. Fakat bu mecraların olumlu olduğu olumsuz tarafları da mevcuttur. Özellikle sağlık konusundaki bilgi birikiminde yanlış ve güvenilir olmayan bilgiler mevcuttur. Bu durum da halkı yanlış bilinçlenmeye ve yanlış uygulamalara yönelmeye teşvik etmektedir.

Sosyal medya zayıf vücut güzel vücuttur ideali yaratarak bireylerin mevcut hallerinden rahatsızlık duymalarına ve ideal güzellik algılarını değiştirmelerine neden olmaktadır. Beden algısı kavramı bireyin hayatını şekillendiren, yaşam tarzına yön veren önemli bir kavramdır. Birey olumlu bir beden algısına sahipse vücudunu olduğu gibi kabul eder, kendiyle barışıktır ve mutludur; birey olumsuz beden algısına sahipse sürekli vücuduyla uğraşır, memnuniyetsizdir ve mutsuzdur. Bu durumda onu depresyon, iletişimsizlik, kaygı ve stres gibi olumsuz duygulara itmektedir. Bununla bağlantılı olarak da yeme bozukluğu davranışına yol açmaktadır. Yeme bozukluğu psikolojik bir hastalıktır. Bu hastalıkların önlenmesinde en temeline inmek, çocukluk geçmişi, aile yapısı ve durumu, ailede şiddet gibi durumların olup olmadığı gibi durumların detaylıca incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu hastalık sadece birey açısından değil aile ve toplum açısından sorun teşkil eden bir halk sağlığı problemidir. Yeme bozuklukları genel olarak bireylerde mutsuzluk, huzursuzluk, pişmanlık, aşırı ve olumsuz eleştiri, depresyon gibi psikolojik sağlığı olumsuz etkileyecek birçok durumu bünyesinde barındırmaktadır.

Sosyal medya kişiler arasında köprü görevi gören bir mecradır. Buradaki paylaşımların ilke, etik ve değer gibi oldukça önemli kavramları bünyesinde barındırması büyük önem taşımaktadır. Paylaşılan bilgiler bilimin ışığında, doğru ve güvenilir olmalıdır. Çünkü bu paylaşımlar halk sağlığını ve yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Etik bireylerin hayatı nasıl yaşamak istedikleriyle ve hayattan ne bekledikleriyle bağlantılı bir kavramdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yaşam kalitesi kavramı önümüze çıkmaktadır. Maalesef ki yeme bozukluklarının yaşam kalitesi üzerine oldukça olumsuz etkileri olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Özellikle yeme bozukları konusunda sosyal medyada bir bilgi kirliliği mevcuttur. Geniş kitlelere çok kısa sürede yayılan bu bilgilerin bir denetimden geçmesi oldukça önem arz etmektedir. Literatüre bakıldığında yeme bozukluklarının etik yaklaşımla ilişkisi hakkında yapılan çalışmalara pek rastlanmamıştır. Toplumun bu konularla ilgili doğru bilgilendirilmesi açısından bu konuyla ilgili yapılacak çalışmaların artırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ambegaonkar, J.P., Mettinger, L.M., Caswell, S.V., Burtt, A. & Cortes, N. (2014). Relationships between core endurance hip strength, and balance in collegiate female athletes. Int J Sports Phys Ther, 9(5):604-616.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). DSM-5 TM Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Çev. Ertuğrul Köroğlu, Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık.

Ardahan, F., Turgut, T., & Kaplan Kalkan, A. (2016). Her Yönüyle Rekreasyon. 1. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.

Arslan, S. (2010). Yetişkin kent halkının belediyelerin serbest zaman eğitimi ile rekreasyon etkinliklerinin sunumuna ve yaşam kalitesine etkisine ilişkin görüşleri (Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aslan, D. 82004). Beden algısı ile ilgili sorunların yaratabileceği beslenme sorunları. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 13 (9), 326-329.

Aytaç, H.M., & Hocaoğlu, Ç. (2016). Bulimiya nervoza ile birlikte yaşamak: Bir vaka sunumu. JMOOD., 6(3):158-63.

Axelsen M. (2009). The power of leisure: I was an anoexic; I'm now a healthy triathlet. Lesiure Sciences. 31, 330–346.

Brown Carolla, A., Francis, McGuire., & Judith, Voelkl. (2008). The link between successful aging and serious leisure. Int'l. J. Aging and Human Development, 66 (1) 73–95.

Boyd, M.D. & Ellison, N.B. (2007), Social network sites: Definition, history, and scholarship, Journal of Computer Mediated Communication, 13(1), s.11.

Bulut, N.S., Küpel,i N.Y., Bulut, G.Ç., & Topçuoğlu, V. (2017). Anoreksiya Nervoza'da psikososyal tedaviler. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9(3), 329-345.

Cohen, R., John T.N., & Slater, A.(2017). The relationship between Facebook and Instagram appearance-focused activities and body image concerns in young women. Body Image, 23, 183–187.

Çakmak, G. (2021). Etik değerler çerçevesinde futbolda pazarlama ve sponsorluk. Elif Karagün (Ed.), Spor Bilimlerinde Etik Yaklaşımlar içinde (ss. 118-133), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Çelik, S., Yoldaşcan, E.B., Okyay, R.A., & Özenli, Y. (2016). Kadın üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğunun yaygınlığı ve etkileyen etkenler. Anadolu Psikiyatri Derg., 17(1), 42-50.

Çiftçi, M., Tanışman, Z.G., & Yurdaarmağan, E. (2014). Üniversitelerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının tespit edilmesine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31, 267-305.

Demir, C., & Demir, N. (2007). Bireylerin boş zaman faaliyetlerine katılmalarını etkileyen faktörler ile cinsiyet arasındaki ilişki: Lisans öğrencilerine yönelik bir Uygulama. Ege Akademik Bakış Dergisi, 6(1), 36-48.

Derenne, J.L., & Beresin, E.V. (2016). Body image, media, and eating disorders. Academic Psychiatry, 30, 257–261.

Dundas, K. (2021). What is the metaverse? Retrieved from techradar.com: https://www.techradar.com/news/the-metaverse-is-coming-but-what-does-that-even-mean.

Fairburn, C.G., & Cooper, Z. 2011). Eating disorders, DSM–5 and clinical reality. The British Journal of Psychiatry, 198, 8–10.

Fardouly, J. (2016). The impact of appearance comparısons through socıal medıa on young women's body image. University of New South Wales, School of Psychology, Degree of Doctor of Philosophy, Sydney.

Gençlik ve Spor Bakanlı (2013). Gençlik ve sosyal medya araştırma raporu. http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/3816/genclik-ve-spor-bakanligi-turkiyenin-en-kapsamli-sosyal- medyaarastirmasini-yapti.aspx(10.08.2018).

Global Digital Report (2019). Erişim tarihi: 21 Şubat 2019, Erişim kaynağı: https://wearesocial.com/uk/digital-2019.

Güzel, E.(2013). Kültürel bağlamda kadın ve güzellik. T.C. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Gündüz, G.K.(2016). Obezite tanısı almış kadınların obezite dereceleri ile problemli yeme davranışları arasındaki ilişki. T.C İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Psikoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A., & Dinç, Y. (2003). Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi Örnek Animasyon Uygulamaları. 1. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.

Hamurcu, P.(2015). Obez bireylerde benlik saygısı ve beden algısının değerlendirilmesi. T. C. İstanbul Bilim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme Ve Diyetetik Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Helm, J., & Jones, R.M. (2016). Practice paper of the Academy of Nutrition and Dietetics: social media and the dietetics practitioner: opportunities, challenges, and best practices. J Acad Nutr Diet., 116(11):1825-35.

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media, Business Horizon 53, s.58.

Karagöz K. (2016). Sağlık iletişimde sosyal medyanın rolü: Türkiye'de sağlık kurumlarının sosyal medya kullanımının incelenmesi. Doktora tezi, Istanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Istanbul.

Karaküçük, S., & Akgül, B. M. (2016). Ekorekreasyon. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karaküçük, S. (2008). Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme), Ankara: Gazi Kitabevi.

Karaküçük, S. (1999). Rekreasyon, Boş zamanları Değerlendirme, Kavram Kapsam ve Bir Araştırma. Ankara: Bağırgan Yayınevi.

Kietzmann, J.H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., & Silvestre, B.S., (2011) Social media? Get Serious! Understanding the functional building blocks of social media. Business Horizons, 54, s. 241-251.

Kim, J. (2021). Advertising in the metaverse: Research agenda. Journal of Interactive Advertising, 141- 144.

Lawler, R. (2021). Nike just bought a virtual shoe company that makes NFTs and sneakers: For the metaverse. Retrieved from theve Global Digital Report 2019. Erişim: https://wearesocial. com/uk/digital-2019. Erişim tarihi: 21 Şubat 2019.

Lewis, K., Kaufman, J., Gonzalez, M., Wimmer, A., & Christakis, N. (2008). Tastes, ties, and time: A new social network dataset using facebook. social networks, 30(4), 330-342.

Li, J., Tang, J., Liu, X., & Ma, L. (2018). How do users adopt health information from social media? The narrative paradigm perspective. Health Inf Manag., 1-11.

Oğuz, G.Y. (2005). Bir güzellik miti olarak incelik ve kadınlarla ilgili beden imgesinin televizyonda sunumu. Selçuk İletişim, 4(1),31-37.

Özbek, O. (1999). Sporda etik dışı davranış alanları ve etik ilkeler, G.Ü. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 4,4:38-50.

Özkan, Y. (2017). Ergenlerde sosyal görünüş kaygısı ile duygusal yeme arasındaki ilişkinin İncelenmesi. T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Psikoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ramachandran, D., Kite, J., Vassallo, A.J., Chau, J.Y., Partridge, S., Freeman, B., & Gill, Timothy. (2018). Food trends and popular nutrition advice online– Implications for public health. Online J Public Health Inform. 2018;10(2).

Sarı, S., & Karagün, E. (2020). The effect of sports on children's internet addiction, optimism and communication skills. International Journal of Applied Exercise Physiology,9(11), 157-166.

Scheper, M., de Vries, J., Beelen, A., de Vos, R., Nollet, F., & Engelbert, R. (2014). Generalized joint hypermobility, muscle strength and physical function in healthy adolescents and young adults. Current rheumatology reviews, 10(2), 117-125.

Sönmez, A.Ö. (2017). Çocuk ve ergenlerde yeme bozuklukları. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9(3), 301-316.

Sönmez, E., & Özgen, Ö.(2017). Medya kullanımı ve beden imajı: Türkiye ve İngiltere örneği. Akdeniz İletişim Dergisi, 27, 78-95.

Şahin, N., Başkent, A., Çakmak, A., Sallı, A., Uğurlu, H., & Berker, E. (2008). Evaluation of knee proprioception and effects of proprioception exercise in patients with benign joint hypermobility syndrome. Rheumatology International, 28(10), 995-1000.

Tanır, Z. (2009). İstanbul ili ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin serbest zaman faaliyetlerinin dağılımı ve değerlendirilmesi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Toker, D.E., & Hocaoğlu, Ç.(2009). Yeme bozuklukları ve aile yapısı: Bir gözden geçirme. Düşünen Adam, 22(1-4), 36-42.

Turan, Ş., Poyraz, C.A., & Özdemir, A.(2015). Tıkınırcasına yeme bozukluğu. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7(4),419-435.

Ünal, Ş. (2016). Bariatrik cerrahi sonrası kilo geri alımının, gece yeme, duygusal yeme, yeme endişesi, depresyon ve demografik özellikler tarafından yordanması. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Programı, Doktora Tezi, İstanbul.

Vural, Z.B.A., & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma, Journal of Yasar University, 20(5), 3348-3382.

Yaman, M., & Arslan, S. (2009). Çocuk ve gençlik suçlarının önlenmesinde rekreatif sporlar, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 445-459.

Yıldırım, M.S.(2016). Ergenlerde internet bağımlılığının obezite ve benlik saygısı ile ilişkisinin incelenmesi. T.C. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Zeydanlı, K. (2017). Yeme davranış bozuklukları sunumu. Genç Diyetisyenler Beslenme ve Diyetetik Portalı, http://www.gencdiyetisyenler.com/yeme-davranis-bozukluklari/ Erişim tarihi: 27/03/2022.

Zorba, E., Konukma, F., Mollaoğulları, H., Ağılönü A., & Zorba E. (2001). Muğla Üniversitesi öğretim elemanları ve idari personelin hayat tarzı, aktivite düzeyleri, antropometrik ve fiziksel uygunluk seviyelerinin belirlenmesi. 3. Uluslararası Akdeniz Spor Bilimleri Kongresi,(s.35– 40).

Wallis, J.(2015). The effects of social media on the body satisfaction of adolescent and young adult females. Kansas State Unıversity, College of Human Ecology, Master Of Science, Manhattan.

Wardle, J., & Foley, E.(1989). Body image: Stability and sensitivity of body satisfaction and body size estimation. International Journal of Eating Disorders, 8(1),55-62.

Wilfley, D.E., Wilson, G.T., & Agras, W.S.(2003). The clinical significance of binge eating disorder. Int J Eat Disord., 34,96-106.

World Leisure And Recreation Association (WLRA) (2001). World leisure and recreation association international position statement on leisure education and youth at risk. Chair: Hillel Ruskin, Leisure Sciences, 23:201–207.

BÖLÜM 2

REKREASYONEL SPOR HİZMETLERİNDE ETİK

Muhammet Eyüp UZUNER

Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, meu1985@hotmail.com

0000-0001-7686-4137

BÖLÜM 2

REKREASYONEL SPOR HİZMETLERİNDE ETİK

Muhammet Eyüp UZUNER
Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, meu1985@hotmail.com
0000-0001-7686-4137

GİRİŞ

Bireylerin sahip oldukları serbest zamanlarını bilinçli bir biçimde değerlendirmesi olarak da adlandırılan rekreasyon; boş zamanları değerlendirme, zorunlu iş ve aktivitelerden sonra bireyi dinlendiren ve bireyin gönüllü olarak yaptığı etkinlikler olarak tanımlanmaktadır (Karaküçük, 1995).

Chelladurai (1994) spor ve rekreasyon hizmetlerini, katılımcı hizmetleri ve izleyici hizmetleri olmak üzere iki temel başlık altında sınıflandırmaktadır.

Sportif rekreasyon hizmetleri, memnun müşterilerin sürekli desteğine dayanan ve sürekli olarak büyüme içerisinde olan bir sektördür. Bu alanda faaliyet gösteren hizmet sağlayıcıları da diğer benzer kuruluşlara karşı zorlu bir rekabet içerisinde olabilmektedirler (Chelladurai ve Chang, 2000; Kyle ve diğ., 2004). Çoğu spor ve rekreasyon hizmeti, çalışanlarının birden fazla rol üstlenmelerini gerektirmekle birlikte bu roller bir dizi kişisel ve kişilerarası yetkinlikleri gerektirmektedir (Minten ve Forsyth, 2014).

Tuncel (2014), etik kavramını; insanların eylemlerinin, birtakım değerlere ve normlara dayalı olarak iyi veya kötü olarak değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadır. Farklı bir tanımda ise belirli bir mesleğin davranış standartlarına uyma olarak tanımlanmaktadır (Leach, 1998). Bireylere hizmet sunarken bir mesleğin etik ilkelerinin uygulanması da oldukça önemlidir (Parker ve Szymanski, 1996).

Modern iş organizasyonlarında etik ihlallerinin meydana geldiği ve dolayısıyla da iş etiği algısı hususunda bir düşüş olduğu belirtilmektedir (Jones ve diğ., 2008). Etik ihlallerinin arasında

da dolandırıcılık, hırsızlık, yolsuzluk, bilgi manipülasyonu, suistimal ve benzeri konular bulunmaktadır (Huberts ve diğ., 2007).

Serbest zaman ile ilgili çalışmalardaki etik konuların odak noktasında eşitlik ve mesleki gelişim konuları yer almaktadır (Sylvester, 2008).

Rekreatif faaliyetlerde en önemli unsurlardan birisi de rekreasyon liderleridir. Liderlik edecek olan çalışan, katılımcılar ile direkt olarak temasta olacak çalışanlar oldukları için hizmet sağlayıcılarının en önemli temsilcileri konumundadırlar. Bu çalışanların sahip olması gereken bazı temel özellikler bulunmaktadır. Nyberg ve Sveningsson (2014), gerçek bir liderin sahip olması gereken nitelikleri şu şekilde sıralamaktadırlar; öz farkındalık, şeffaflık, etik ve ahlak, dengeli çalışma. Bu özelliklerde etik ve ahlak şeffaflık üzerine kuruludur ve liderler tutarlı bir şekilde iç ahlaki standartlar tarafından yönlendirildiklerinde ortaya çıkmaktadır.

Graefe ve Burns (2013), rekreasyon hizmetlerine yönelik yapmış oldukları çalışmada rekreasyonda memnuniyet konusunun oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir. Tesis, hizmet, bilgi ve deneyim konularının önemini vurgulayan çalışmada bu konular kendi alt başlıklarına ayrılmışlardır. Bu başlıkların alt maddelerinin etiğe uygun bir hizmet sunulması için gerekli olan davranışlardan oldukları bahsedilmektedir.

Tesisler	• Engelliler için erişilebilirlik • Rekreasyon alanlarının bulunması • Rekreasyon alanlarının görünümü ve bakımı • Ödenen ücretin değeri
Hizmetler	• Soruları cevaplayacak personelin bulunması • Personel görünürlüğü • Alanın emniyeti/güvenliği • Güler yüzlü ve nazik Personel • Personele öneri sunma imkânı • Yeterli korucu/ziyaretçi yardım devriyeleri

Bilgi	• Bölge hakkında genel bilgiler • Doğa/tarihsel bilgiler • Güvenlik bilgisi • Bilgi edinme kolaylığı • Güncel ve doğru Bilgi
Rekreasyon Deneyimi	• Kalabalık olmadan rekreasyona katılma imkânı • Müdahale olmadan rekreasyona katılma imkânı • Rekreasyon aktivitelerinin uyumluluğu • Kargaşa olmadan rekreasyona katılma

Graefe ve Burns (2013)

Rekreasyonel spor hizmetlerinde en önemli pazarlama stratejilerinden birisi de ürünün tanıtımının yapılmasıdır. Rekreasyon ile ilgili ürünlerin tanıtımında birçok farklı reklam türü kullanılabilmektedir (Nikolskaya ve diğ., 2020). Özellikle pazarlama gibi dışa dönük faaliyetler, müşterilerin doğru kararlar almasına yardımcı ve inandırıcı olmasını sağlamak için, doğru ve gerçek bilgilerden oluşmalıdır. Tüketicilerin karar verme sürecinde dikkatli bir araştırma yaparak bir ürün veya hizmetle ilgili temel bilgilerden haberdar olmasının etik açıdan oldukça önemli olduğu vurgulamaktadır (Nuseir, 2018).

Özellikle rekreasyonel faaliyetlerde etik kavramını göz ardı eden bazı hizmet sağlayıcılarda bir takım risk faktörleri de ortaya çıkabilmektedir. Bu risk türleri; fonksiyonel risk, psikolojik risk, fiziksel risk, zaman riski, finansal risk ve sosyal risk olarak kendilerini gösterebilmektedir (Deniz, 2007; Deniz ve Erciş, 2008; Özer ve Gülpınar, 2005; Yaraş, Yeniçeri ve Zengin, 2009; Turhan, 2009).

Açık Alan Rekreasyonu Hizmet ve Ürünleri
Kapalı Alan Rekreasyonu Hizmet ve Ürünleri
Spor Rekreasyonu Hizmet ve Ürünleri
Turizm Rekreasyonu Hizmet ve Ürünleri

Rekreasyonel hizmetlerin sınıflandırılması (Keskin ve Bayram, 2018).

Sportif rekreasyon hizmetlerinde birçok farklı hizmet ve ürün çeşidi bulunmaktadır. Bu hizmet çeşitlerinin temel unsurları birbirlerine benzerlik göstermelerine rağmen, özel unsurları ile keskin bir biçimde birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Dolayısı ile ortam, ekipman, bilgi, eğitim, aktif katılım gibi faktörler etik kurallara uygun olarak dizayn edilmelidir. Etik konuların göz ardı edilmesiyle birlikte hizmet sağlayıcının ve rekreasyon liderinin ekonomik, yasal ve manevi sorunlarla karşılaşabilme olasılığı olduğu gibi aynı sorunlarla katılımcıların da karşılaşabilme olasılıkları oldukça yüksektir.

Tüketim ürünleri

Kolayda Ürünler: Ekmek, su, kıyafet ve yiyecek gibi gündelik hayatta sıklıkla kullanılan ürünlerdir. Bu ürünler, piyasada kolaylıkla bulunarak satın alınabilecek ürünler olup ve satın alınma aşamasında genellikle üzerinde çok düşünülmeyen ürünler olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeninin ise sürekli olarak alınan ve tüketilen ürünler olmaları gösterilmektedir (Keskin ve Bayram, 2018).

Beğenmeli Ürünler: Bu ürünler, tüketicilerin arayış sonucu ulaştıkları ve bazı özelliklerinden dolayı tercih ettikleri ürünlerdir. Tüketici tercihlerinin ve beğenilerinin ön plana çıktığı, sıkça tüketilmeyen, ürünler arasında karşılaştırmalar yapılarak ihtiyaç doğrultusunda satın alınan ve fiyatı kolayda ürünlere göre nispeten yüksek olan ürünler beğenmeli ürünler olarak ifade edilmektedir. Beğenmeli ürünlere sigorta hizmeti, cep telefonu, ev aletleri ve kişisel bakım ürünleri örnek olarak verilebilmektedir (Keskin ve Bayram, 2018).

Lüks Ürünler: Otomobil, yat, bazı tatil ve sağlık hizmetleri ise lüks ya da özellikli ürünler kategorisinde yer almaktadır. Bu ürünlerin ortak özellikleri kendi piyasalarında yüksek fiyata ulaşılır olmaları ve genellikle düşük bir satın alma oranına sahip olunmasıdır (Keskin ve Bayram, 2018).

Aranmayan Ürünler: Aranmayan ürünler ise ilgili pazarda ilgi görmeyen ürünlerdir. Bu ilgisizliğin nedenleri ise; ürünün eskimiş ve popülerliğini yitirmiş olması, ürüne yönelik pazarda problemler çıkmış olması, kalitesiz oluşu algısı, ürünün pazara yeni girmiş bir ürün olması ve varlığı hakkında yetersiz bilgi olmasıdır (Keskin ve Bayram, 2018).

Yukarıdaki bilgiler ışığında rekreasyonel spor hizmetlerin de bir tüketim ürünü sayılabileceği düşünülmektedir. Rekreasyonel tüketim ürünlerinin çok çeşitli ve farklı özelliklere sahip olmaları sebebi ile etik açıdan uygun olmaları, diğer bir deyişle ödenen fiyatın karşılığını verebilmeleri gerekmektedir. Özel sektörde, fiyatlandırma kararlarında dikkate alınan en önemli kriter, gelirleri maksimize etmektir. Bu durum genellikle hedef pazarlara odaklanmayı gerektirmektedir. Kamu sektöründeki fiyatlandırma kararları ise, misyon farklığından dolayı daha farklı ve karmaşıktır. Fiyatlandırma konusunda karar verme yetkisine sahip departmanlar veya kişiler, herkes için en adil olan fiyatı bulmak zorundadır; yani, kullanıcı olmayanlar ve ekonomik olarak dezavantajlı olanlar da dahil olmak üzere bütün bireylerin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet etmelidirler (Crompton, 2016).

Etik konularda hassasiyet gösterilebilmesi adına kurumlarda etik kurallar oluşturulmasının önemi belirtilmektedir. Etik kurallar oluşturulurken belirli aşamaların takip edilmesi gerekmektedir. Singh (2011), bu aşamaların aşağıdaki gibi olmasını önermektedir.

Kural oluşturma	Oluşturulacak olan kural stratejik planlamaya rehberlik etmelidir ve 2 yılda bir gözden geçirilmelidir.
Kural içeriği	Kural etik ikilemler yaşanması halinde yardımcı olabilecek nitelikte olmalıdır.
Kural uygulaması	Herkesin görebileceği şekilde sergilenmeli, tüm çalışanlara duyurulmalı, müşteriler bilgilendirilmeli, tedarikçiler bilgilendirilmeli, yeni çalışanlar bilgilendirmeli, etik eğitim komitesi bulunmalı, etik soruşturmacı olmalı ve tüm personel için etik eğitimi müfredatı oluşturulmalıdır.
Kural desteklemesi	İhlalin sonuçları, çalışan değerlendirme kriterleri, ihbarcıların desteklenmesi, etik değerlendirme yapılması.

Singh (2011), kural revizyonunu kuralın etkinliğini etkileyen bir faktör olarak değerlendirmektedir. Kuralın amacı ise sportif hizmet sağlayıcıya özel olabilmektedir. Sportif hizmet sağlayıcıları, çeşitli nedenlerle etik kurallar oluşturmaya karar verebilmektedir. Etik

kuralların oluşturulması sportif ortamlarda önemli bir değişken olabilmektedir. Çünkü spor organizasyonları etik kavramını gündeme getirmek için kamuoyunun denetimi altındadırlar. Bu gereksinimi karşılamanın popüler bir yolu da etik kuralların oluşturulmasıdır. Etik kuralların oluşturulmasını teşvik eden bir başka faktör ise mevzuatlar ve kurumsal baskılardır (McKendall, 2002).

Kural içerikleri kural etkinliği için oldukça önemlidir. Kural tasarımının kritik bir yönü de, genel talimat kuralları ile özel uygulama kuralları arasındaki seçimdir (Molander, 1987). Bir kural çok genelse, uygulama konusunda kafa karışıklığına neden olabilirken, çok spesifikse de çok katı ve sabit hale gelecektir. Holder-Webb ve Cohen (2012), kuralların kendilerine özgü etik konuları dikkate alınarak endüstriden endüstriye ve hatta firmadan firmaya değişmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Kuralların uygulanması kısmında ise karşılıklı istişarelerde bulunularak ortak bir dil geliştirilmektedir. Burada önemli olan kısım kuralların anlaşılabilir ve net olmasıdır. Uygulanacak olan kurallar tüm paydaşları da kapsayacak biçimde uygulanmalıdır (Singh, 2011).

Kuralların desteklenmesi kısmı ise yaptırımlar ve uygulama hükümleri ile ihlalleri araştırmak ve tespit etmek için kullanılan yöntemlerin açıklamalarını içermelidir. Etik kurallarda sadece yaptırımlar değil, işten çıkarma veya uzaklaştırma gibi şikâyet ve ihlal durumundaki prosedürlerden de bahsedilebilir.

Halkla ilişkiler	• Beklentilerin karşılanması • Halkın güveninin kazanılması • Halkın gözünde iyi bir imaj oluşturmak • Kurumsal itibar ve marka imajı • Paydaşlar nezdinde daha olumlu bir izlenim yaratmak
Profesyonellik	• Kuruluşun/sektörün profesyonel karakterinin bir göstergesi olarak, bir kuruluşun etik değerlere bağlılığını belirtmek • Mesleğin itibarını artırmak

	• Kurumun etik davranışa bağlı olduğu mesajını iletmek
Yasal	• Yönergelere uygunluk • Yasal işlemlere karşı savunmada • Yasal sonuçlardan kaçınmak
Etik	• Etik kaygıları karşılamak ve etik davranışı teşvik etmek • Sorumlu iş uygulamaları oluşturmak ve iletmek • Etik rehberlik sağlamak ve çatışmaları azaltmak • Dürüst ve etik davranışı teşvik etmek ve kurum kültüründe gelişme sağlamak • Üyeler için tutarlı normatif standartların sağlanması • Üyeleri kurallarda ifade edilen değerler etrafında toplamak

Etik Kuralların Kabulü İçin Motive Edici Faktörler (De Waegeneer ve diğ., 2017).

Etik kuralların oluşturulduktan sonra kurum içerisinde benimsenmesi oldukça önemlidir. Kurum içerisinde benimsenmemiş bir etik kural, her ne kadar yazılı olarak var olsa da gerçek anlamda varlık gösteremeyebilir. Dolayısı ile etik kuralların hem yöneticiler hem personeller hem de katılımcılar tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesi önemli bir husustur (Winkler, 2011).

Öneriler

Hizmet sağlayıcılar etik kurallar ile ilgili yazılı bir belge oluşturulmalı ve bu belgeyi tüm çalışanlara duyurulmalıdır. Çalışanlara, gerekli görülen durumlarda veya periyodik olarak da etik ile ilgili eğitimler verilmelidir.

Etik kurallar oluşturulurken toplumsal ve mesleki ahlak kuralları uyum içerisinde harmanlanmalıdır.

Hizmet sağlayıcı her ne sebeple olursa olsun belgelendirme ve lisanslama yükümlülüğünü eksiksiz olarak yerine getirmelidir. Yetki belgesi olmayan faaliyeti kesinlikle programlarına dahil etmemelidir.

Çalışanların da gerekli belge ve lisanslara sahip olmalıdır. Çalışanlar belge veya lisans faaliyeti dışında farklı bir faaliyette kesinlikle yer almamalıdır.

Sunulan programların ve içeriklerin yapıları gözden geçirilerek her program ve içeriğe uygun etik kurallar oluşturulmalıdır.

Etik kurallar yönetici – çalışan, çalışan – çalışan, yönetici – katılımcı, çalışan – katılımcı ve katılımcı – katılımcı davranış ve ilişkilerine yönelik maddeler içermelidir.

Fiyatlandırma prosedürleri güncel ekonomik koşullar da göz önünde bulundurularak hizmet sağlayıcının kar elde edebilmesine olanak sağlamalıdır. Fiyatlandırmaların hizmet sağlayıcının kar elde edebilmesine olanak sağlamasının yanı sıra katılımcılar için de makul olarak görülebilmesi oldukça önemlidir. Fiyatlandırma standart olmalı, ek ücretler talep edilmemelidir.

Faaliyet tanımları ve tanıtımları gerçeği yansıtacak bir biçimde olmalıdır. Gerçeklikten uzak, yanıltıcı, yanlış içeriğe sahip tanıtım faaliyetleri uygulanmamalıdır.

KAYNAKÇA

Chelladurai, P. (1994). Sport management: Defining the field. European Journal for Sport Management, 1 (1): 7-21.

Chelladurai, P., & Chang, K. (2000). Targets and standards of quality in sport services. Sport management review, 3(1), 1-22.

Crompton, J. L. (2016). Pricing recreation and park services: the science and the art. Sagamore Publishing.

Deniz, A. (2007). Kişilik Özellikleri ve Algılanan Risk Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.

Deniz, A., & Erciş, A. (2008). Kişilik özellikleri ile algılanan risk arasındaki ilişkilerin incelenmesi üzerine bir araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(2), 301-330.

Graefe, A. R., & Burns, R. C. (2013). Testing a mediation model of customer service and satisfaction in outdoor recreation. Journal of Outdoor Recreation and Tourism, 3, 36-46.

Holder-Webb, L., & Cohen, J. (2012). The cut and paste society: Isomorphism in codes of ethics. Journal of Business Ethics, 107(4), 485-509.

Huberts, L. W. J. C., Kaptein, M. & Lasthuizen, K. M. (2007). A study of the impact of three leadership styles on integrity violation committed by police officers. Policing: The International Journal of Police Strategies and Management, 30(4), 586 – 607.

Jones, J. S., Murray, S. R., & Tapp, S. R. (2018). Generational differences in the workplace. The Journal of Business Diversity, 18(2), 88-97.

Karaküçük, S. (1995). Rekreasyon, Boş Zamanları Değerlendirme, Kavram Kapsam ve Bir Araştırma, Seren Matbaacılık Yayınları, Ankara.

Keskin, U., & Bayram, A. (2018). Rekreatif aktivitelerin tüketim ürünleri sınıflandırması bağlamında değerlendirilmesi. Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 5, 1-13.

Kyle, G., Graefe, A., Manning, R., & Bacon, J. (2004). Predictors of behavioral loyalty among hikers along the Appalachian Trail. Leisure Sciences, 26(1), 99-118.

Leach, R.E. 1998. Editorial: Ethics. The American Journal of Sports Medicine. 26(3): 349.

McKendall, M., DeMarr, B., & Jones-Rikkers, C. (2002). Ethical compliance programs and corporate illegality: Testing the assumptions of the corporate sentencing guidelines. Journal of Business Ethics, 37(4), 367-383.

Minten, S., & Forsyth, J. (2014). The careers of sports graduates: Implications for employability strategies in higher education sports courses. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 15, 94-102.

Molander, E. A. (1987). A paradigm for design, promulgation and enforcement of ethical codes. Journal of Business Ethics, 6(8), 619-631.

Nikolskaya, E. Y., Blinova, E. A., Lepeshkin, V. A., Kulgachev, I. P., & Shadskaja, I. G. E. (2020). Strategy for the promotion of a tourism product in the international market. International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET), 11(2).

Nuseir, M. T. (2018). Impact of misleading/false advertisement to consumer behaviour. International Journal of Economics and Business Research, 16(4), 453-465.

Nyberg, D., & Sveningsson, S. (2014). Paradoxes of authentic leadership: Leader identity struggles. Leadership, 10(4), 437-455.

Özer, L. ve Gülpınar, S. (2005). Hizmet sektöründe tüketicilerin algıladıkları riskler: hava yolları sektöründe bir araştırma. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1),1-15.

Parker, R. M., & Szymanski, E. M. (1996). Ethics and publication. Rehabilitation counseling bulletin, 39(3), 162-164.

Singh, J. B. (2011). Determinants of the effectiveness of corporate codes of ethics: An empirical study. Journal of Business Ethics, 101(3), 385-395.

Sylvester, C. (2008). The Ethics of Experience in Recreation and Leisure Services. Journal of Park & Recreation Administration, 26(4).

Tuncel, S. D. (2014). Spor Etiği. İçinde: Meslek Etiği Kavramları, Atak S, Kenan GS,(editorler). Adalet Yayınevi, 473-98.

Turhan, G. (2009). Marka yayılımına ilişkin tüketici tutumlarının oluşumunda marka bağlılığı ve algılanan uyumun etkileri: performans risk algılarının rolü. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (2), 168-197.

Winkler, I. (2011). The representation of social actors in corporate codes of ethics. How code language positions internal actors. Journal of business Ethics, 101(4), 653-665.

Yaraş, E., Yeniçeri, T., Zengin, Y. (2009). Mağaza markalı ürün satın alan tüketiciler ile satın almayan tüketiciler arasında algılanan risk bakımından farklılık olup olmadığının incelenmesine yönelik bir araştırma. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (2), 198-217.

BÖLÜM 3

ELİT SPORCULARDA İSTİSMAR ve ÇOCUK KORUMA

Ayşegül Funda ALP

Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, afundaalp@gmail.com

0000-0003-4764-4797

BÖLÜM 3

ELİT SPORCULARDA İSTİSMAR ve ÇOCUK KORUMA

Ayşegül Funda ALP
Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, afundaalp@gmail.com
0000-0003-4764-4797

GİRİŞ

Spor organizasyonlarının birçoğuna göz attığınızda sporcuların yaşlarının ne kadar küçük olduğunu görünce şaşırabilirsiniz. Bunun en yakın ve somut örneklerinden biri 2020 Tokyo Olimpiyatları'na ilk kez dâhil edilen kaykay branşında kadınlarda; 2007 doğumlu (olimpiyatlar sırasında 14 yaşında) olan Momiji Nishiya'nın altın madalya ve 2008 doğumlu (olimpiyatlar sırasında 13 yaşında) Rayssa Leal'in gümüş madalya alması olarak gösterilebilir. Olimpiyatlar tam tarihinde yapılmış olsa bu branşın finalinde 12 ve 13 yaşındaki kız çocuklarını izliyor olacaktık.

Olimpiyatlar sporcu yaşlarıyla ilgili değerlendirme yapabilmek için faydalı bir zemindir. 1886'da yeniden doğuşundan bu yana, Yaz Olimpiyatları, 200'den fazla ülkeden 10.000'den fazla katılımcıyla 30'dan fazla sporu kapsayacak şekilde gelişmiştir. Her yaştan sporcunun katılabildiği olimpiyatlarda, en son organizasyon olan Tokyo Olimpiyatları'nda sporcuların üçte ikisi 20'li yaşlarında ve yaklaşık %90'ı 30 yaşın altındaydı. Bazı sporcular ise Suriye'den 12 yaşında bir masa tenisi oyuncusu olan Hend Zaza kadar gençti (Chomik ve Jacinto 2021). Nitekim jimnastik ve yüzme gibi erken yaşlarda olmanın yarışmalarda ciddi avantaj sağladığı branşlarda da küçük yaştaki sporcuların çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. On sekiz yaşından küçük pek çok sporcu büyük yarışmalarda ülkelerini temsil etme görevini yerine getirmekle mükelleftirler. Bu gibi büyük organizasyonda yer alan sporcular elit sporcular olarak tanımlanır. On sekiz yaşından küçük olanlar için ise elit çocuk/genç sporcular terimi kullanılmaktadır.

Elit sporcuların yaşları spor branşlarına göre farklılık göstermektedir. Burada en önemli faktör, farklı yaşlardaki beceri ve yeteneklerin sporun gerekliliklerini nasıl karşıladığıdır. Hız ve güç gerektiren branşlardaki sporcular 20'li yaşların ortalarında, dayanıklılık gerektiren branşlardaki sporcular 40'lı yaşlarında zirveye ulaşırken, taktiksel ve daha düşük etkili branşlardaki sporcular 50'li yaşlarında hala elit düzeyde rekabet edebilmektedirler (Gillan, 2018; Longo ve ark., 2016). Yüzme gibi hız, esneklik ve maksimum oksijen tüketimine dayanan sporlardaki sporcular en düşük yaş ortalamalarına sahipken (ortalama erkekler için 23 ve kadınlar için 22). Yelken, atıcılık ve binicilik gibi fiziksel yükleri daha düşük olan taktiksel ve hassas sporlar büyük yaştaki sporculara sahiptir. Örneğin binicilik için ortalama yaş kadınlar için 39 ve erkekler için 36'dır (Chomik ve Jacinto 2021).

Bir müsabaka için başka bir şehre giderken bile ailelerinden muvafakatname alınan bu sporcuların bu kadar üst düzey yarışmalara kendi istekleriyle katıldıkları varsayılır. Ancak ya durum sanıldığı gibi değilse? Bu durumda kendi anne babası dahi olsa çocuk suiistimal ediliyor olabilir mi? Ya da küçük yaşlardaki başarılı bir sporcunun antrenörü tarafından maddi birtakım kaygılar, şan şöhret, reklam vb. sebeplerle sporda zorla tutulması fark edilebilir mi ve nasıl yorumlanmalıdır? Sporun kendi içinde barındırdığı zorluklarla mücadelenin kapsamı genişlemeye başladıkça tehlikeler de artmaktadır. Algılanan antrenörlük veya ebeveynlik davranışları riskli bazı durumları örtbas ediyor olabilir. Sporcuların "Hocam bana kötü davranıyor çünkü beni motive etmek istiyor, şampiyon olmamı istiyor.", "Annem kaybettiğimde çok sinirleniyor çünkü başarılı olacağım için bana güveniyor ve onu hayal kırıklığına uğrattım.", "Babam istediğim her şeyi alıyor çünkü madalya bekliyor ve sporu bırakmamı asla istemiyor." Bu tarz düşüncelerde olan bir sporcunun ortamının ve sporda yer alma amacının tartışılır olduğu ortadadır. Bu kitap bölümünde özellikle elit çocuk sporcuların yaşadıkları olumsuz durumlar ile istismarlar incelenecek ayrıca bunlarla karşılaşmamaları için sporda çocuk koruma kapsamında neler yapılabileceğinden bahsedilecektir.

Elit Sporcularda Karşılaşılan Olumsuz Durumlar ve İstismar

İyi olma hali (well-being), bireylerin, grupların veya ulusların gelişmesine ve sağlıklı olmasına izin veren olumlu ve sürdürülebilir bir durum olarak tanımlanmaktadır (Huppert ve

ark., 2004). Spora katılım ise, çocuklar arasında iyi oluşun artmasını kolaylaştırabilecek bir araç olarak kabul edilmektedir (Steptoe ve Butler, 1996).

Bununla birlikte, istismar, yaralanma, uygun olmayan antrenman, aşırı antrenman, erken uzmanlaşma/özelleşme, yetersiz beslenme, iç ve dış psikolojik stres gibi konular elit çocuk sporcularda iyi olma duygusunun azalmasına sebep olabilmektedir. Elit çocuk sporcuların olumsuz deneyimleri, muhtemelen iyi oluşu azaltacak ve sporcunun sporu bırakmasına yol açacaktır (Oliver ve ark., 2011).

Refah (welfare), çocuk sporcuların insan haklarını yansıtan ve iyi oluşunu artırmaya yardımcı olacak temel ihtiyaçlarla daha yakından ilişkilidir. Tüm spor kuruluşlarının sporla uğraşan çocukların haklarını ve ihtiyaçlarını koruyacak çocuk refah politikaları olması gerekmektedir. Sporda çocuk katılımcılarının durumları, iyi oluşları, istismar durumları, çocuk koruma programları literatürde birçok çalışmada ele alınmıştır (Alp, 2021). Ancak elit çocuk sporcular özelinde daha az bilgi mevcuttur. Ayrıca elit sporda (elit olmayan spora kıyasla) cinsel taciz ve çocuk istismarının yaygınlığının daha fazla olduğu bilinmektedir; Sporcunun çevresinde güçlü konumdaki bireyler birincil faillerdir ve istismara uğramak olumsuz fiziksel ve psikolojik sonuçlar doğurabilir ve sporcunun sporu bırakmasına neden olabilir (Mountjoy ve ark., 2008).

İstismar, genel olarak bireyin insan ve medeni haklarının ihlali olarak tanımlanır. Tek bir eylemden oluşabileceği gibi tekrar eden eylemlerden de oluşabilir. Fiziksel, sözel veya psikolojik olabilir. Çocuklara yönelik kötü muamelelerin ekseriyetle dört ana başlıkta incelendiği görülmektedir; Fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar ve ihmal (Crooks ve Wolfe, 2007). Çalışmalar incelendiğinde ekseriyetle ihmalin diğer türlere göre biraz daha hafif görüldüğü gözlenmektedir.

Karşılaşılan bir başka olumsuz durum ise sporcunun yaşıyla ilgilidir. Yaş hilesi, branşındaki bir yaş kategorisi için çok genç veya çok yaşlı olan bir sporcunun etik olmayan bir şekilde rekabet etmesini sağlamak için doğum tarihini resmi olarak değiştirmek için sporcunun yasal belgelerinde değişiklik yapılması anlamına gelir. Hem jimnastikte hem de futbolda elit düzeyde rapor edilmiştir (Engebretsenve ark., 2010). Genelde bu durum ebeveynler tarafından yapıldığı için elit çocuk sporcunun etik dışı olan bu durumu normalleştirmesi muhtemeldir. Bu sebeple ailelerin önemi de göz ardı edilmemelidir.

Elit Çocuk Sporcularda Duygusal İstismar

Günümüze ulaşan sınırlı veriler, duygusal istismarın organize sporla uğraşan çocukların karşılaştığı en yaygın istismar şekli olabileceğini ve antrenörlerin sporculara yönelik bağırma, tehdit etme ve küçümseme davranışlarının en sık rastlanan istismar olduğunu göstermektedir (Alexander ve ark. 2011, Gervis ve Dunn, 2004).

Duygusal istismar, spor alanında bazı çalışmalarda sınıflandırılmıştır. Örneğin, Kirby ve meslektaşları (2000) 266 Kanadalı Olimpik sporcuyla yürüttüğü bir anket çalışmasında, sporda hakaret, alay ve sözlü taciz gibi duygusal olarak istismar edici uygulamaların varlığını tespit etmişler; bu kötüye kullanım türünün yaygın ve sorunlu olduğunu vurgulamışlardır. Benzer şekilde Gervis ve Dunn (2004), elit çocuk sporcuların jimnastikte duygusal istismarını sekiz başlık altında incelemişlerdir: küçümseme, aşağılama, bağırma, günah keçisi yapma (suçu başkasının üzerine atma), reddetme, tecrit etme, tehdit etme ve görmezden gelme.

Bu istismar edici davranışlar, sporcuların kendilerini aptal, değersiz, depresif, özgüvensiz ve reddedilmiş hissetmelerine neden olduğundan, antrenör-sporcu ilişkisinde duygusal istismarın önemli etkisini vurgulamaktadır. Bunu takiben Stirling ve Kerr (2008), antrenörün duygusal olarak istismar edici davranışlarının üç şekilde ortaya çıkabileceğini öne sürmüşlerdir.

İlki, fiziksel-duygusal olarak taciz edici davranışlar, bir sporcuya veya onun yanında nesnelere vurmak ve fırlatmak gibi saldırganlık eylemlerini içermektedir. İkincisi sözlü davranışlar, bir sporcuya veya bir grup sporcuya bağırmak ve haykırmak, küçük düşürmek, isim takmak ve aşağılayıcı yorumlar yapmaktır. Üçüncüsü, ilgi ve desteğin reddi, antrenör tarafından görmezden gelinmeyi ve antrenman uygulamalarından dışlanmayı içermektedir.

Birleşik Krallık'ta organize sporlara katılan çocukların özellikle duygusal zarara odaklanan olumsuz ve zararlı deneyimlerine ilişkin bir araştırmada (Stafford ve ark., 2015) organize spor, gönüllülük esasına dayanan, okul saatleri dışında gerçekleşen ve bir yetişkin tarafından bir eğitim veya öğretim unsuru içeren spor olarak tanımlanmıştır. 6124 gençten (18-22 yaş), çocukken (16 yaşına kadar) yaşadıkları spor deneyimleriyle ilgili çevrimiçi bir anketi tamamlamaları istenmiştir. Çalışma duygusal zararın sporun tüm seviyelerinde yaygın olduğu ve her yaştan çocuğun sıkça yaşadığı bir spor kültürüne dair bazı kanıtlar sunmaktadır. Ancak duygusal zararın çoğunu akranlar gerçekleştirirken, yetişkinlerin rolü arttıkça (yani elit düzeylere yükseldikçe) akranların

ve takım arkadaşlarının fail olarak rolü azalmaktadır. Araştırmacılar bunu elit düzeyde yarışan gençlerin daha uzun ve daha yoğun antrenman yapması ve elit düzeydeki antrenörlerin ücretli görevlerde olma eğiliminde olmalarıyla ilişkilendirmişlerdir. Bazen sporcunun performansına bağlı olan bu tür durumlar, ilişkilerin yoğunluğuna bir katman ekleyebilir. Antrenörler ve gençler, evden uzakta seyahatler de dâhil olmak üzere birlikte daha fazla zaman geçirebilirler. Yine bu da elit düzeyde yarışan çocukların daha fazla suistimale uğramasına zemin hazırlayabilmektedir.

Alexander ve meslektaşları (2011), antrenörlerin güçlü bir bireysel bileşene sahip sporlarda duygusal istismarda bulunma olasılığının daha yüksek olduğunu ve takım sporlarında istismarcının bir akran olma olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Elit Çocuk Sporcularda Cinsel İstismar ve Şiddet

Almanya, Hollanda ve Belçika'da elit sporcuların organize sporlarda kişilerarası şiddet deneyimlerinin incelediği bir çalışmada (Ohlert ve ark., 2021) toplam 1.665 elit sporcudan organize spor bağlamında psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddet deneyimleri hakkında soruları yanıtlamaları istenmiştir. Araştırmada, kişilerarası şiddetin üç türü için yaşam boyu yaygınlık tahminleri, elit sporcularda %24'ten fazladır ve en yüksek rakamlar psikolojik şiddette tespit edilmiştir. Temsili nüfus örnekleriyle karşılaştırıldığında, psikolojik şiddetin yaygınlık oranı özellikle yüksek görünmektedir. Cinsiyet farklılıkları yalnızca cinsel şiddet için belirgin olarak çıkmıştır ve kadın sporcuların erkek sporculardan daha yüksek yaygınlık tahminleri görülmüştür. Elit sporcuların dörtte biri psikolojik şiddete, yaklaşık üçte biri cinsel şiddete ve üçte ikisinden fazlası psikolojik şiddete maruz kalmıştır; %13'ü kişilerarası şiddetin her üç türüne de maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye'de farklı branşlarda ve farklı spor kulüplerinde yarışan 131 sporcuyla yapılan bir çalışmada sporcuların %76.3'ü'nün şiddet gördüğü belirtilmiştir (Karagün ve Çağlayan, 2014). Şiddet görenlerin en sık uğradıkları şiddet türü ise yurtdışındaki çalışmalara benzer olarak %71.7 ile psikolojik şiddet olarak saptanmıştır. Çalışma sonuçlarında sporculara en fazla şiddet uygulayanların antrenörler olduğu da ortaya çıkmıştır.

Ohlert ve meslektaşları (2021) elde ettikleri bulgulardan yola çıkarak genç sporcularda kişilerarası şiddet deneyimlerini azaltmak için elit sporda tam bir kültür değişikliğinin gerekli olduğu sonucuna varmışlardır. Zira elit spor dünyası performans odaklı ve hiyerarşik olarak

yapılandırılmıştır. Makalenin kapsamıyla özellikle ilgili hiyerarşiler cinsiyet, yetkinlik, yetki ve yaşa dayalı olanlardır (ör. yetişkin antrenöre karşı genç sporcu). Çok sayıda yayın, (rekabetçi) spordaki bu hiyerarşik sosyal yapıların gücün kötüye kullanılması ve çocuk (cinsel) istismarı açısından riskler taşıdığını göstermiştir (Lang, ve ark. 2016; Rulofs, 2015). Ayrıca, rekabetçi sporda, sporcular belirli bir risk kültürü içinde sosyalleşmektedirler (Nixon, 1993) ve bu, spora özgü değerler sistemiyle yakından bağlantılıdır - genellikle 'spor etiği' olarak adlandırılır.

Bu değerler sistemi 'gerçek sporcu' olmanın ne olduğunu tanımlamaktadır (Hughes ve Coakley, 1991):

► takım veya oyun için fedakârlık yapmak,

► farklılık için çabalamak,

► sağlık ve iyi oluş için riskleri kabul etmek (örneğin ağrılı şekilde antrenman yapmak ve müsabakaya çıkmak).

Başka bir deyişle, sporun normatif çerçevesi, kişisel sınırların ötesine geçmeye yönelik tutum ve davranışları teşvik etmektedir. Rekabetçi sporun tüm seviyelerinde mevcut olmakla birlikte, elit sporcular zamanlarının çoğunu spor kültürleri içinde geçirdikleri için, en yüksek rekabetçi spor seviyesinin en önemli ölçüde bu normatif çerçeveye dayandığı varsayılmaktadır (Mountjoy ve ark., 2016).

Türkiye'deki spor organizasyonlarında çocuk istismarı ve istismarı kolaylaştıran faktörlerin incelendiği bir çalışmada (Çetin ve Hacısoftaoğlu, 2020) 18 yaşından büyük, daha önce bireysel bir spor yapmış veya şu anda bu sporla ilgilenen 39 kişiyle yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcıların çocukluklarında yaşadıkları istismarlara ve bu istismarları kolaylaştıran faktörlere odaklanılmıştır. Araştırmada sporda istismar uygulamalarına yol açan faktörler dört ana tema altında toplanmıştır. Ana tema olan spor sektörünün mevcut yapısı teması; sporda en yüksek performansı onurlandırmak, başarıya giden her yolu meşru kılmak, çocuk sporcuların yetkilerini, başarılarına yön veren ve onlar adına karar veren antrenörlere devretmek, istismar süreçlerinde belirleyici olarak bulunmuştur.

Neden Elit Çocuk Sporcularda İstismar Daha Yaygın?

Erken çocukluk döneminde elit sporla uğraşan çocuklar, erken seçilme ve uzmanlaşma süreçlerinden geçmek zorunda kalırlar, ciddi sorumlulukları vardır. Oldukça zorlu antrenman ve yarışmalara katılırlar, baskı ve beklentilerin ağırlığını hissetmektedirler. Bu nedenle, son derece yüksek riskli bir sporcu grubunu temsil etmektedirler. Erken yaşlarda yüksek başarılar elde etme baskısı, elit çocuk sporcuların istismarı için en büyük risk faktörlerinden birini oluşturmaktadır.

Bir araştırmada 660 Norveçli elit kadın sporcular ile aynı yaştaki sporcu olmayanlardan oluşan bir kontrol örneği arasında cinsel taciz ve istismarın yaygınlığını karşılaştırılmıştır (Fasting, ve ark., 2003). Sporcuların, erkek otorite figürlerinden kontrol grubuna göre önemli ölçüde daha fazla taciz yaşadıkları ortaya çıkarılmıştır.

Sporda cinsel taciz ve istismarın ana kaynakları, otorite figürleri (yani antrenörler, takım doktorları, fizyoterapistler, antrenörler, danışmanlar vb.; Kirby ve Greaves, 1996) ile akranlardır (yani, bir sporcunun kendi takım arkadaşları). Elit çocuk sporcuların bu kişilerle geçirdiği zamanın oldukça fazla olması ve kariyerlerinin bir yandan bu insanlara bağlı olması durumu normalleştirmelerine yol açabilmektedir.

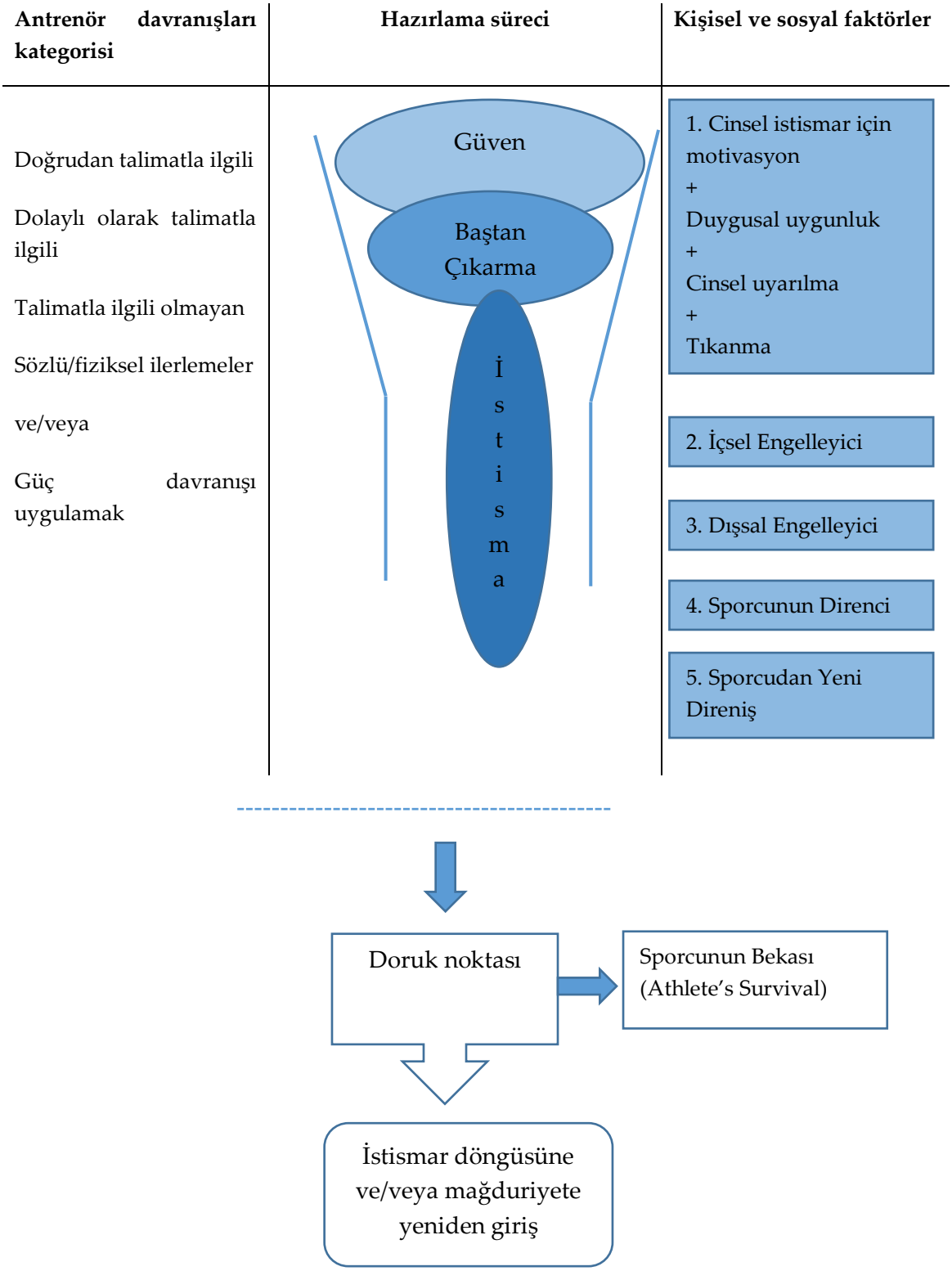

Çizelge 1. Sporda cinsel istismar için hazırlama süreci modeli (Finkelhor, 1984; Brackenridge, 1997b'den uyarlanmıştır, Akt. Ohlert ve ark., 2021).

Brackenridge ve Kirby (1997) ergenlik çağındaki yarı elit sporcuların karşı karşıya kaldıkları artan cinsel istismar riskinden bahsederken, diğer araştırmalar, genç sporcular için genel zarar riskinin, yaptıkları spor seviyesi arttıkça daha fazla olduğunu göstermektedir (Alexander ve ark. , 2011; Brackenridge ve Rhind, 2010; Gervis ve Dunn, 2004; Kerr, 2010). Bu kısmen, eğitimlerinin ve performanslarının gerçekleştiği bağlama atfedilebilir. Genç elit sporcular, topluluk düzeyindeki sporculara kıyasla önemli antrenman taahhütleri ve antrenörleriyle daha yoğun iletişimin bir sonucu olarak daha az sosyalleşme süresi yaşayabilir (Pinheiro ve ark., 2014). Bu, sporlarında antrenörlere ve diğer yetişkinlere bağımlılıklarını artırabilir. Finansal kaynaklardan faydalanmak, genç sporcular üzerindeki baskıyı artırabilir ve onları savunmasız hale getirebilir.

Spor kariyerlerinde "yaklaşan başarı aşamasında" (stage of imminent achievement) olan ergenler ayrıca risk altındadır, çünkü zaten yüksek başarı elde etmişler ve akranlarına kıyasla, en çok umut bağlayan veya antrenörlerine kanıtlamaları gereken bir şeyler olduğunu düşünen onlardır (Brackenridge ve Kirby, 1997).

Elit Çocuk Sporcuların İstismarla Başa Çıkma Stratejileri

Başa çıkma stratejisi, iç veya dış talepleri yönetmeye yönelik tek bir karşılığa işaret etmektedir (Nicholls, ve ark., 2009). Başa çıkma konusunda sporla ilgili araştırmalar, sporcuların, aşağıdakiler de dahil olmak üzere, tek başına veya kombinasyon halinde kullanılan çeşitli başa çıkma stratejilerini benimsediğini ortaya koymaktadır:

► problem çözme,

► gevşeme,

► zihinsel ve fiziksel uzaklaşma,

► dikkati dağıtma,

► görmezden gelme,

► çabayı artırma,

► hüsnükuruntu,

► yüzleşme,

► mizah,

► kendi kendine konuşma,

► olumlu yeniden değerlendirme ve

► sosyal destek (Bryant ve Clemant, 2015; Hoar ve Evans, 2010; Nicholas ve ark., 2011).

Nicholls ve Polman (2007) ise, performans ortamlarında benimsenen başa çıkma tepkilerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

• Problem odaklı başa çıkma (durumu değiştirmeye yönelik);

• Duygu odaklı başa çıkma (duygusal sıkıntıyla baş etmeye yönelik);

• Kaçınma odaklı başa çıkma (kendini durumdan uzaklaştırmak gibi);

• Yaklaşım başa çıkma (stresin kaynağıyla yüzleşmek ve onunla mücadele etmeye veya azaltmaya çalışmak);

• Değerlendirme odaklı başa çıkma (önemi azaltmak için bir durumun yeniden değerlendirilmesi).

• Duygu odaklı başa çıkma, yalnızca bir duruma ilişkin algıyı değiştiren tepkisel bir başa çıkma biçimiyken, Problem odaklı başa çıkma proaktiftir, kişi-çevre ilişkisini veya bireyi değiştirmeyi amaçlayan planlı ve amaçlı eylemleri içerir (Nieuwenhuys ve ark., 2008).

Nitel araştırmalardan elde edilen bulgular, hayatta kalanların istismarla başa çıkmada kaçış, ayrışma, bilişsel katılım stratejileri ve destek arama davranışları dâhil olmak üzere çok sayıda başa çıkma stratejisi kullandığını göstermektedir (Kavanagh ve Jones, 2017).

Aslında, genç sporcularda fiziksel ve psikolojik istismarın uzun vadeli sonuçları, profesyonel kariyerlerini tamamladıktan sonra bile tespit edilebilmektedir. Ancak çoğu sporcu, profesyonel spor kariyerlerini tamamladıktan sonra yaşamları üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirerek veya hatta inkâr ederek onları elit spor kültürünün normal, kabul edilebilir bir parçası olarak görmektedir (Pinheiro ve ark., 2014; Papaefstathiou ve ark., 2012; Stirling ve Kerr, 2012).

Bu sebeple istismara uğradığı tespit edilen elit çocuk sporcuların başa çıkma stratejileri açısından bilgilendirmelerinin yanı sıra diğer sporcuların da bu konuda bilgilendirilmeleri henüz fark etmedikleri olumsuz durumları tespit etmelerine yardımcı olabileceğinden elit düzeydeki tüm çocukların konu hakkında bilinçlenmesi titizlikle takip edilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Şiddet aile içinde, okulda olabileceği gibi spor ortamlarında da görülebilmektedir. Şiddete maruz kalan çocuklar, fiziksel yaralanmalarının yanı sıra uyum bozuklukları, depresyon, kaygı bozukluğu, çekingenlik gibi ruhsal sorunlarla da mücadele etmek durumunda kalabilmektedir (Karagün, 2015). Ayrıca spor ortamında şiddeti veya istismarı meşru görmeye başlamak sporcuların kendi arasında da bu olumsuz durumları tetikleyebilir ve akran zorbalığında artışa neden olabilir. Bu sebeple, hem spor kültüründe istismarın normalleşmesinde büyük pay sahibi olan elit spor ortamında hem de en yaygın görülen kritik evre olan elit çocuk sporculuk döneminde bu konuların irdelenmesi ve derhal çözüm getirilmesi fazlasıyla önem arz etmektedir.

Olimpik Hareket, sporcuların sağlığını korumanın ve olası tüm riskleri ortadan kaldırmanın önemini vurgular. Birçok uluslararası belgede, özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de benzer tavsiyelerde bulunulmaktadır (Zurc, 2017). Yine de elit spor ortamı, özellikle ergenlik öncesi yarışan çocuk sporcular için bir risk oluşturmaya devam etmektedir. Çalışmalarda antrenörlerin ve akranların yarattığı riskler ve gerçekleştirdikleri istismarlar göz önüne getirilse de spor ortamındaki herkesin elit çocuk sporculara olumsuz davranışlarda bulunabileceği unutulmamalıdır. Aralarında olimpiyat madalyası kazanan atletlerin ve on sekiz yaşından küçüklerin de olduğu 220'dan fazla kadını istismar ettiği ortaya çıkan, bu sebeplerden 2018 yılında hüküm giyen ABD milli Jimnastik Takımı eski doktoru Larry Nassar vakasının tekrarlanmaması için spor ortamındaki herkesi kapsayan çalışmalar yürütülüp çocuk koruma programları uygulamaya konmalıdır. Ayrıyeten bu uygulamaların sürdürülüşü hem devlet yetkilileri hem de bağımsız kuruluşlarca denetlenmelidir.

İlk aşamalarında, spordaki uygulamalara odaklanan çocuk koruma çalışmaları alan büyüdükçe, sporun zarar ve istismarı nasıl teşvik edebileceğine dair çok daha kapsamlı bir anlayışı kapsayacak şekilde genişlemiştir. Buna rağmen çalışmaların azlığı endişe yaratmaktadır. Daha farklı branşlarda ve derinlemesine yöntemlerle araştırılmaların yürütülmesi önerilmektedir. Takım sporlarına göre bireysel sporlardaki risk durumunun daha yüksek olması da mutlaka dikkate alınmalıdır.

Elit çocuk sporcuların artan istismar ve taciz yaygınlığı göz önüne alındığında, bu popülasyonla ilgili tüm kişiler, sporcuyu korumak ve kollamak için ekstra bilinçli ve duyarlı hale

getirilmelidir. Bu sebeple elit çocuk sporcularla çalışanlara ve bu sporcuların ebeveynlerine yönelik sporda çocuk koruma ile ilgili bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Bunlara ek olarak literatürdeki öneriler ışığında çocuk merkezli ve sporcu odaklı bir yaklaşım benimsemenin, çocukların spor kariyerleriyle birlikte sağlık ve iyi oluşlarını ön planda tutmanın, kurumsal bir çocuk koruma politikası, elit spor ortamındaki önemli kişilerin (antrenör, ebeveyn, yönetici vb.) eğitimler yoluyla bilinçlendirilmesinin ihmal ve istismar sorunlarını azaltacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alexander, K., Stafford, A., & Lewis, R. (2011). The experiences of children participating in organised sport in the UK. London: NSPCC. Retrieved from https://thecpsu.org.uk/resource-library/ 2013/the-experiences-of-children-participating-in-organised-sport-in-the-uk/

Alp, A. F. (2021). Sporda Çocuk Korumaya Güncel Bir Bakış. E. Karagün, (Ed), Spor Bilimlerinde Etik Yaklaşımlar (ss. 18-37) içinde. Çizgi Kitabevi.

Brackenridge, C. H., & Kirby, S. (1997). Playing safe: Assessing the risk of sexual abuse to elite child athletes. Brunel University Research Archive. Retrieved 10 January 2015, from http://bura. brunel.ac.uk/handle/2438/545. doi:10.1177/101269097032004005

Brackenridge, C. H., & Rhind, D. (Eds.). (2010). Elite child athlete welfare: International perspectives. London: Brunel University Press.

Bryant, L. A., & Clement, D. C. (2015). Coping strategies of female peer leaders participating in college club sports. Recreational Sports Journal, 39, 16-26.

Chomik, R. & Jacinto, M. (2021). Peak performance age in sport. ARC Centre of Excellence in Population Ageing Research.

Crooks, C.V., & Wolfe, D.A. (2007). Child abuse and neglect. In E.J. Mash & R.A. Barkley (Eds.), Assessment of childhood disorders (4th ed.). New York: Guilford Press.

Çetin, E., & Hacısoftaoğlu, I. (2020). Factors facilitating child abuse in sports in Turkey: The case of elite athletes. Children and Youth Services Review, 116, 105120.

Engebretsen, L., Steffen, K., Bahr, R., Broderick, C., Dvorak, J., Janarv, P. M., ... & Steen, H. (2010). The International Olympic Committee Consensus Statement on age determination in high-level young athletes. British journal of sports medicine, 44(7), 476-484.

Fasting, K., Brackenridge, C., & Sundgot-Borgen, J. (2003). Experiences of sexual harassment and abuse among Norwegian elite female athletes and nonathletes. Research quarterly for exercise and sport, 74(1), 84-97.

Gervis, M., & Dunn, N. (2004). The emotional abuse of elite child athletes by their coaches. Child Abuse Review, 13, 215–223. doi:10.1002/car.843

Hoar, S.D., & Evans, M. B. (2010). Athlete's coping across the lifespan. In A. R. Nicholls (Ed). Coping in sport: Theory, methods, and related constructs (pp. 95-117). Hauppauge, NY: Nova Science.

Hughes, R., & Coakley, J. (1991). Positive deviance among athletes: The implications of overconformity to the sport ethic. Sociology of Sport Journal, 8(4), 307–325. doi:10.1123/ssj.8.4.307

Huppert, F. A., Baylis, N., & Keverne, B. (2004). Introduction: why do we need a science of well–being?. Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences, 359(1449), 1331-1332.

Karagün, E., & Çağlayan, Ç. (2014). Sporcuların şiddete maruz kalma durumları ile öfke düzeylerinin değerlendirilmesi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (28), 113-127.

Karagün, E. (2015). Çocuk, Şiddet ve Spor. Korkmaz M., Demiray E., Sevil Ü., Hablemitoğlu Ş., Taşkıran Y., (Ed.) Dünyada Türkiye'de Kadın ve Şiddet (ss.7-48), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kavanagh, E., Brown, L., & Jones, I. (2017). Elite athletes' experience of coping with emotional abuse in the coach–athlete relationship. Journal of Applied Sport Psychology, 29(4), 402-417.

Kerr, G. (2010). Physical and emotional abuse of elite child athletes: The case of forced physical exertion. In C. H. Brackenridge & D. Rhind (Eds.), Elite child athlete welfare: International perspectives, (pp. 41–50). London: Brunel University.

Kirby, S., Greaves, L., & Hankvisky, O. (2000). The dome of silence: Sexual harassment and abuse in sport. Halifax, NS: Fernwood Publishing Company.

Kirby,S., & Greaves, L. (1996). Foulplay: Sexual abuse and harassment in sport. Paper presented to the Pre-Olympic Scientific Congress, Dallas, USA.

Lang, M., Rulofs, B., & Hartill, M. (2016). Child abuse in sport: From research to policy and prevention. In K. Green, & A. Smith (Eds.), Routledge handbook of youth sport (pp. 505–515). London: Routledge.

Longo, A. F., Siffredi, C. R., Cardey, M. L., Aquilino, G. D., & Lentini, N. A. (2016). Age of peak performance in Olympic sports: A comparative research among disciplines. Journal of Human Sport and Exercise, 11(1), 31-41.

Mountjoy, M., Armstrong, N., Bizzini, L., Blimkie, C., Evans, J., Gerrard, D., ... & Van Mechelen, W. (2008). IOC consensus statement:"training the elite child athlete". British Journal of Sports Medicine, 42(3), 163-164.

Mountjoy, M., Brackenridge, C., Arrington, M., Blauwet, C., Carska-Sheppard, A., Fasting, K., … Budgett, R. (2016). International Olympic Committee consensus statement: Harassment and abuse (non-accidental violence) in sport. British Journal of Sports Medicine, 50(17), 1019–1029. doi:10. 1136/bjsports-2016-096121

Nicholas, M., Gaudreau, P., & Franche, V. (2011). Perception of coaching behaviours, coping, and achievement in a sport competition. Journal of Sport and Exercise Psychology, 33, 460-468.

Nicholls, A. R., & Polman, R. C. J. (2007). Coping in sport: A systematic review. Journal of Sports Sciences, 25, 11-31.

Nicholls, A. R., & Polman, R. C. J., Morley, D., & Taylor, N. J. (2009). Coping and coping effectiveness in relation to a competitive sport event: Pubertal status, chronological age and gender among adolescent athletes. Journal of Sport and Exercise Psychology, 31, 299-317.

Nieuwenhuys, A., Hanin, Y. L., & Bakker, F. C. (2008). Performance related experiences and coping during races: A case of an elite sailor. Psychology of Sport and Exercise, 9, 61- 76.

Nixon, H. L. (1993). Accepting the risks of pain and injury in sport: Mediated cultural influences on playing hurt. Sociology of Sport Journal, 10(2), 183–196. doi:10.1123/ssj.10.2.183

Ohlert, J., Vertommen, T., Rulofs, B., Rau, T., & Allroggen, M. (2021). Elite athletes' experiences of interpersonal violence in organized sport in Germany, the Netherlands, and Belgium. European journal of sport science, 21(4), 604-613.

Oliver, J. L., Lloyd, R. S., & Meyers, R. W. (2011). Training elite child athletes: Promoting welfare and well-being. Strength & Conditioning Journal, 33(4), 73-79.

Papaefstathiou, M., Rhind, D., & Brackenridge, C. (2012). Child protection in ballet: Experiences and views of teachers, administrators and ballet students. Child Abuse Review, 22, 127-141.

Pinheiro, M. C., Pimenta, N., Resende, R., & Malcolm, D. (2014). Gymnastics and child abuse: An analysis of former international Portuguese female artistic gymnasts. Sport, Education and Society, 19, 435–450.

Rulofs, B. (2015). Assessing the sociology of sport: On gender-based violence and child maltreatment in sport. International Review for the Sociology of Sport, 50(4-5), 580–584. doi:10.1177/1012690214552333

Stafford, A., Alexander, K., & Fry, D. (2015). 'There was something that wasn't right because that was the only place I ever got treated like that': Children and young people's experiences of emotional harm in sport. Childhood, 22(1), 121-137.

Steptoe, A. S., & Butler, N. (1996). Sports participation and emotional wellbeing in adolescents. The Lancet, 347(9018), 1789-1792.

Stirling, A. E., & Kerr, G. A. (2008). Defining and categorizing emotional abuse in sport. European Journal of Sport Science, 8(4), 173-181.

Stirling, A. E., & Kerr, G. A. (2012). Emotional abuse in Canadian sport. In C. H. Brackenridge, T. Kay, & D. Rhind (Eds.), Sport, Children's Rights and Violence Prevention (pp. 106-111). London: A Sourcebook on Global Issues and Local Programmes, Brunel University Press, Brunel University.

Zurc, J. (2017). It was worth it-i would do it again!: Phenomenological perspectives on life in the elite women's artistic gymnastics. Science of Gymnastics Journal, 9(1).

İnternet Kaynakları

Gillan, K. (2018). 'What age do you peak in different sports?' https://coach.nine.com.au/fitness/what-age-youre-in-your-sporting-prime/1a0cde0a-3323-4085-bf1e-3016f45fb99a

BÖLÜM 4

TÜRK FUTBOLUNDA YÖNETİM VE FAİR PLAY

Gökhan ÇAKMAK

Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, cakmakgokhan23@gmail.com

0000-0003-2307-8444

BÖLÜM 4

TÜRK FUTBOLUNDA YÖNETİM VE FAİR PLAY

Gökhan ÇAKMAK
Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, cakmakgokhan23@gmail.com
0000-0003-2307-8444

Fair Play Kavramı ve Spor

Fair play kavramı ilk olarak insan onuruna saygının ifadesi olarak ortaya çıkmış, sporun her branş ve derecesinde adil ve dürüstçe oynamanın bir ahlaki ilkesi olarak kabul edilmiştir (Şahin, 1998). Fair play, kazanmak için her yolun mubah sayılmadığı, hoşgörü temelli duyguların öne çıktığı bir spor anlayışıdır (Erdemli, 1996). Fair play, hakkında net bir tanım yapmak gerekirse "*temel insani değerlere karşı duyarlı olarak spor alanında yer alan diğer tüm paydaşlara karşı sorumlu ve hoşgörülü olmak*" şeklinde tanımlanabilir (İnan ve ark, 2019). Fair play anlayışını ön planda tutarak spora dair kısa bir tanımlama yapmak gerekirse "*belirlenen kurallar ve sportmenlik kavramı çerçevesinde en iyi şekilde mücadele ederek rakibini yenmeye çalışmak*" denilebilir (Gümüş ve ark, 2016).

Daha geniş bir tanımla fair play, "*sporcuların yarışmalarda, güçleşen şartlar altında bile kurallara sabırla, tutarlı ve bilinçli olarak uymaları, fırsat eşitliğini bozmamak amacıyla haksız avantajları kabullenmemeleri, rakibin haksız dezavantajlarından yararlanmamaları, rakibin düşman değil, aksine oyunun gerçekleşmesini sağlayan, kendisi ile eşdeğer haklara sahip partner olarak görmeleri ve rakibe değer vermeleri anlayışı*" ile açıklanabilir (Yıldıran, 2004). Fair play esasen adil, dürüst bir oyun, kurallara uymak, rakibe saygı, haksız avantajdan kaçınma ve rakibin dezavantajlarından yararlanmaya kalkışmama, rakibi yenmekten değil rakiple beraber oynamaktan zevk alma, takımınızın bulduğu gol kadar yediği golün de güzelliğini takdir etmeyi ilke olarak benimsemeyi ifade eder (Pehlivan, 2004).

Fair play esasen kimi zaman formal kurallara tam anlamıyla riayet etmeyi kimi zaman da informal olan ancak hoşgörü, dürüstlük, dostluk, adalet, sevgi, sorumluluk, tarafsızlık, özveri, kardeşlik, ahlak, alçak gönüllülük vb. aklımıza gelebilecek tüm insancıl davranışları barındıran

geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Arıpınar ve Donuk, 2017). Yani aslında fair play sıklıkla sportif amaçlı kullanımıyla karşımıza çıksa da sadece sportif ilişkileri şekillendiren bir kavram olmasının yanında kültürel bir bakıştır (Kahya, 2020). Aynı zamanda fair play, insan uygarlığının ve hümanist düşüncenin temelidir (Katkat, 2010).

Fair play anlayışı, doğru ve güzel olan şeyleri nasıl geliştirmemiz konusunda yol gösterici bir anlayıştır. Ancak bu gerçekliğe rağmen günümüzde halen sporda yaşanan ve fair play anlayışıyla bağdaştırılamayan davranışlar nedeniyle sıklıkla gündeme gelmektedir. Yıldıran (2005), fair play anlayışını gündemde tutan endişelerin ana kaynağı olarak pedagojik anlamda insanın fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimine katkı yapması, etik ve estetik nitelikleri geliştirmesi beklenen sporun değişim göstererek erdemsiz davranışları öğrenme ve sergileme alanı haline gelmesi olduğunu ifade etmiştir. Yıldıran (2005) tarafından yıllar önce belirtilen bu kaygılar varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Futbol özelinde bakacak olursak, günümüz futbolunun insanın fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimine katkı yaptığını, etik ve estetik nitelikleri geliştirdiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Sporun popülaritesinin artışı ile birlikte kazanma arzusu ön plana çıkmaya başlamış, ne olursa olsun kazanma isteği sporcuları, antrenörleri ve yöneticileri bazı yanlış tutum ve davranışlara itmiş, bu durum da sporun gerçek felsefesinin dışına çıkılmasına yol açmıştır (Tel, 2014). Spor için ileri sürülmüş bu görüş futbol özeline indirgendiğinde de gerçekliğini korumaktadır. Futbolun her geçen yıl popülaritesini daha da arttırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim futbol Türkiye'de büyük bütçelere sahip bir sektöre dönüşmüştür (Samar Ekinci ve ark, 2016). Artan popülarite ile birlikte futbolda mücadele arzusu değil kazanma arzusu ön planda olmaya başlamıştır. Futbol sahaları adeta rakibini düşmanı olarak gören anlayışın hâkim olduğu bir alana dönüşmüştür.

Fair play kavramına sporun ayrılmaz bir parçası konumunda olan taraftarlar açısından da bakmak gerekir. Özellikle futbol karşılaşmalarında taraftarların fair play anlayışına uygun olmayan davranışlar sergileyebildiği görülebilmektedir. Hatta bu durum yapılan tezahüratlara bile yansımıştır. Birçok karşılaşmada "burası… buradan çıkış yok", "vur, kır, parçala bu maçı kazan" vb. tezahüratlarla karşılaşmak mümkündür. Bu tezahüratların rakibe saygıyı ön planda tutan fair play anlayışıyla bağdaştırılamayacağı belirgin bir gerçektir. Spor eyleminde yenmeyi ya

da yenilmeyi olağan karşılamayanlar şiddete başvurabilmekte ve dolayısıyla fair play olgusu da hiçe sayılmaktadır (Katkat, 2010). Kulüp yöneticilerinin taraftarlarını şiddet vb. olaylardan uzak tutmaları gerekmekte ve bu nedenle yapacakları açıklamaları özenle seçmeleri beklenmektedir (Uzun ve ark, 2021).

Hemen her şeyin geçmişe kıyasla çok daha farklı hale geldiği günümüzde fair play anlayışına uygun davranışlar sergilemek çok daha anlamlıdır ve bu tür davranışları değerlendiren ve ödüllendiren kuruluş olarak Fair Play Konseyi karşımıza çıkmaktadır (Çar ve Sezen Balçıkanlı, 2021). Bu konsey uluslararası düzeyde Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) çatısı altında varlığını sürdürür. Ulusal düzeyde ise Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) çatısı altında kurulan Fair Play Komisyonu yer almaktadır.

Toplumda sporun temelinin her ne kadar fair play olduğu söylense de sporun paydaşlarının spor ortamında sergiledikleri çoğu davranışın fair play kavramı içerisinde değerlendirilemeyeceği açıktır. Futbol, ülkemizde en çok ilgi duyulan spor branşıdır ve bu nedenle toplum gözünde spordan daha fazlasını ifade etmektedir. Bu nedenle futbol yöneticilerinin tavır ve davranışları fair play anlayışının toplumda karşılık bulup bulmayacağını neredeyse doğrudan belirlemektedir. Bu nedenlerle özellikle yönetim boyutuyla fair play kavramı incelenmek önemli hale gelmiştir.

Türk Futbol Yönetimi

Türkiye'de futbol yönetimi Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) çatısı altında örgütlenmiştir. Türkiye Futbol Federasyonu liglerin organize edilmesinden naklen yayın ihalelerine, karşılaşmalara hakem atanmasından uluslararası temsiliyet noktasına varıncaya kadar futbolla ilgili her türlü yetkiye sahiptir. Her geçen yıl futbolun daha da gelişmesiyle birlikte futbol pastası da büyümektedir. Elde edilen gelirlerin kulüplere dağıtımı da Türkiye Futbol Federasyonu üzerinden gerçekleşmektedir. Ayrıca Türkiye'de futbol milyonlarca insan tarafından ilgiyle takip edilen, ilgi duyulan bir alandır. Bu kadar geniş kitleler tarafından ilgi gösterilmesi nedeniyle futbol kurumları toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel değerleri açısından önemli bir yer işgal etmektedir (Devecioğlu ve ark, 2014). Tam da bu nedenlerle Türkiye Futbol Federasyonu'nun yönetimi liglerde mücadele eden takımların yönetiminden çok daha önemlidir.

Futbol kulüpleri ise ülkemizde hukuki açısından "dernek" statüsünde olup dernekler kanuna tabidir (Dayı, 2019). Ancak ülkemizdeki birçok kulüp dernek yapısının yanı sıra kurdukları anonim şirketler aracılığıyla da faaliyetlerini sürdürmektedir. Dernek yapısında kulüp başkanları genel kurullarda seçimle iş başına gelir. Sportif başarılar doğrultusunda yönetimler değişebilir. Futbol kulüplerinin dernek statüsü altında varlıklarını devam ettiriyor olmaları pozitif ve negatif yönlü bazı durumlara yol açmaktadır.

Taştan (2021), profesyonel futbol kulüplerinin sportif başarıyı yakalama uğruna gelir – gider dengesini ihmal ettiklerini, yanlış transfer politikaları, kur farkı, ödenmeyen borçların getirdiği faizlerle birlikte kulüplerin finansal açıdan riskli hale geldiğini belirtmiştir. Her bir kulübün ayrı ayrı bu tarz sorunlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Burada yönetimsel açıdan bazı sorunların olduğu ortadadır.

Sözcü gazetesinin UEFA raporlarına dayandırarak yaptığı bir habere göre Türkiye Futbol Süper Ligi 263 milyon Euro toplam zarar ile Avrupa ligleri arasında son sıradadır (Sözcü, 2020). UEFA'nın uyguladığı kulüp lisans sistemi ve finansal fair play kurallarına rağmen yıllardır borç içinde yüzen futbol takımlarımızın içinde bulunduğu durumu yönetimsel başarısızlık dışında herhangi bir gerekçe ile açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu noktada elbette kulüplerin dernek statüsünde olmasının getirdiği dezavantajların payının da olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu yönetim tarzında futbol külünü başkanları kendi dönemlerinde gerçekleşmiş bile olsa kulüplerin borçlarından sorumlu tutulmamaktadır.

Akşar ve Merih (2008), kulüp yönetimlerini yönetsel yeterliliği bulunmayan, amatör zihniyetli kulüp yöneticilerinin emrine veren bu yapının uzun süreli ve sürekli başarılardansa daha kısa vadeli çözüm yollarıyla ilerlemeyi benimsediği ifade etmiştir. Akşar ve Merih tarafından 2008 yılında eleştirilen bu yapı günümüzde de aynı şekilde varlığını sürdürmektedir.

Böyle bir futbol yönetimi ikliminde fair play anlayışının ön plana çıkmasını beklemek adeta ütopik bir düşünce haline gelmektedir. Futbolun özü itibariyle sadece bir "oyun" olduğu gerçeği unutulmaktadır. Müsabakalardan önce, müsabakalar sırasında ve müsabakaların ardından yöneticiler tarafından takınılan tutum, söylenen ağır ifadeler bizlere futbolun artık "oyun" olmanın çok daha ötesine geçtiğini düşündürmektedir. Bu düşünce yapısında fair play anlayışı elbette ki arka planda kalmaktadır.

Nitekim fair play ister müsabaka öncesinde ister müsabaka sırasında isterse müsabaka sonrasında olsun müsabakayla ilgisi olan herkesin sergileyeceği tavırlarda dürüst ve centilmen olmasını belirten geniş bir kavramdır (Doğu, 2017). Fair play anlayışı yalnızca saha içerisiyle sınırlı kalmaması gereken bir anlayıştır. Bu geniş çerçeveden yola çıkarak fair play kavramının sadece sporcu ve seyirciyi değil, antrenör, yönetici, hakem, medya gibi sporun bütün kesimlerini ilgilendirdiği söylenebilir.

Futbol Yönetimine Fair Play Açısından Bakış

Fair play esasen toplumsal hayatın tüm alanlarına ilişkin bir kavram olmasına rağmen daha çok sporla birlikte kullanılan ve aslında tüm spor iklimini ilgilendirmesi gerekirken daha çok sporcular üzerinden konuşulan bir kavramdır (Yıldıran, 2011). Fair play, sportif yarışmalarda bireylerin kendi egoizmalarını aşarak, doğru olandan ödün vermeme becerisidir (Erdem, 2002). Fair play kavramı sporcu davranışlarını kapsayan bir davranış şekli olmasının yanı sıra müsabaka öncesi ve sonrasında açıklamalarda bulunan kulüp yöneticileri, müsabakaları yönetmekle görevlendirilen hakemler, müsabaka sırasında sahada yer alan antrenörler ve teknik heyet, müsabakayı seyreden taraftarların da tutum ve davranışlarını kapsar (Akpınar ve Küçükatçeken, 2019). Spor ekosistemi içerisinde yer alan tüm unsurların fair play anlayışına uygun davranışlar sergilemesi istendik bir durumdur.

Futbol için bakacak olursak, Türkiye'de futbol ekosistemini Türkiye Futbol Federasyonu, futbol kulüpleri, bu kulüplerin yöneticileri, takımların teknik ekipleri, oyuncuları, taraftarları, medya ve sponsorlar oluşturmaktadır. Türkiye'de futbolun yönetilmesinden birinci derecede sorumlu olan Türkiye Futbol Federasyonu'nun bir Fair Play Talimatı bulunmaktadır. Bu talimatta fair playin kapsamı hakkında "*futbol konusunda faaliyet gösteren kulüpleri, oyuncuları, hakemleri, teknik yönetici, öğretici ve eğiticileri ve seyircileri kapsar"* ifadesi yer almıştır (Türkiye Futbol Federasyonu, 2019). Burada açık bir şekilde belirtilmemiş olmasına rağmen aslında "futbol konusunda faaliyet gösteren kulüpler" ifadesiyle aslında kulüp başkanlarını ve yöneticilerini de kapsadığını söylemek mümkündür.

Sportif rekabet ortamında kaybetmeyi kabullenemeyenler amaçlarına ulaşmak için farklı yollar tercih ederek fair play anlayışını hiçe saymaktadır. Halbuki futbol özü itibariyle bir oyundan daha fazlası değildir. Futbol, ona yüklediğimiz anlamlardan ibarettir. Fair play ise

oyunun adil bir şekilde oynanmasını ifade eder. Dolayısıyla fair play futbolun temelinde yer alması gereken bir anlayıştır. Adil oynanan oyun sonrasında şanslı olan ya da daha iyi oynayan taraf kazanır. Ancak oyun sırasında başvurulan ve fair play anlayışı dışında kalan hareketler oyunun seyrini değiştirebilmektedir. Aslında futbolun günümüzdeki büyük boyutlu ekosistemi nedeniyle fair play anlayışı sadece saha içinde mücadele eden sporcular için değil saha dışında yönetim kademelerinde görev yapan insanlar için de dikkat edilmesi gereken bir anlayış olmalıdır.

Futbol, günümüzde özellikle üst düzey liglerde oynayan oyuncular için çok ciddi maddi kazanç elde edilebilecekleri bir alandır. Bazen yöneticiler tarafından önemli maçlar için maç başı primler konulmakta ve bu maçların kazanılması halinde vaat edilen primlerin futbolculara dağıtılacağı ifade edilmektedir. Bazen bu tarz durumlar kazanma arzusunun diğer tüm unsurların önüne geçmesine sebep olabilmektedir. Her ne olursa olursun kazanma isteği de futbolcuları bir takım olumsuz davranışlara itebilmekte ve bu olumsuz davranışlarla birlikte futbol bir oyun özelliğini de kaybetmektedir. Pepe ve ark. (2019) spordan bireysel beklenti ve menfaatlerin öne çıkmasının ahlaki beklentileri ikinci plana atabileceğini ifade etmişlerdir. Yıldıran (2005) ise futbolun ticarileşmesinin fair play anlayışına uygun olmayan davranışlara zemin hazırladığını belirtmiştir. Özellikle bahis oyunlarının futbola dahil olması ve futbol maçlarının sonuçları üzerinden bahis oynayan herkesin para kazanabilme ihtimalinin olması futbol karşılaşmalarını etik açıdan çok daha sorunlu ve tartışmalı bir hale getirmiştir.

Yıldırım (2017), müsabakalar başlamadan önce sporcuların seyircilere karşı sportmenlik ahlakı içerisinde hareketler sergilemesinin müsabaka sırasında küfür edilmesi, sahaya yabancı madde atılması, şiddet olaylarının yaşanmasının önüne geçeceğini ifade etmiştir. Sporcuların fair play anlayışına uygun davranışlar sergilemesi elbette önemli olmakla birlikte tek başına etkili değildir. Saha içinde mücadele eden futbolcular olsa bile müsabakalardan günler önce kulüp yöneticilerinin medya kanalıyla yaptığı açıklamalar da seyirciler üzerinde ciddi derecede etkili olmaktadır. Bu noktada kendi taraftarlarına "şirin" görünmek için rakip takım, hakemler veya federasyon hakkında fair play anlayışına uymayacak açıklamalar yapan kulüp yöneticileri oluşabilecek olumsuz durumlara zemin hazırlamaktadır. Nitekim geçmişte yaşanan birçok örnek bu durumu doğrulamaktadır.

Taştan (2021), profesyonel kulüplerin yönetiminde yöneticilerin mali sorumluluklarının olmaması, yöneticilerin popüler olma ya da taraftar gruplarına sempatik görünme uğruna gereksiz ya da yüksek harcamalar yapması gibi nedenlerin sportif ve finansal başarısızlıklara yol açabileceğini belirtmiştir. Bu tespit doğru olmakla birlikte eksiktir. Yöneticilerin mevcut konumlarını koruyabilmek adına yaptıkları sadece sportif veya finansal başarısızlıklara yol açmakla kalmaz aynı zamanda kendi taraftarları da dahil olmak üzere kulüp içerisindeki neredeyse bütün bireylerin rakip takımlar ya da federasyon hakkında olumsuz düşünceler geliştirmesine de aracılık eder. Bu düşüncelerin geliştiği bir ortamda da fair play anlayışına uygun hareketler beklemek elbette ki hayalcilik olacaktır.

Türkiye Futbol Federasyonu Fair Play Talimatı'nın 5. Maddesinin (c) bendinde müsabakalara katılan herkesin müsabaka öncesinde, sırasında ve sonrasında müsabaka sonucuna saygılı davranması gerektiği belirtilmektedir (Türkiye Futbol Federasyonu, 2019). Maçlarda sporcular kadar seyirciler de hakemlerin verdiği kararlar hakkında çeşitli yorumlar yapmakta ve tepkilerini göstermektedir (Selvi ve Karagün, 2020). 5. maddeden yola çıkılarak bir değerlendirme yapıldığında, özellikle son zamanlarda sıklıkla karşılaştığımız bir durum olan yöneticilerin maç öncesinde ve sonrasında hakemlere, federasyon yöneticilerine ve rakip takıma yönelik negatif yönlü ve genellikle ağır sözler içeren ifadelerini fair play kavramına sığdırmak mümkün değildir. Birkaç örnek olay üzerinden incelemek durumu somutlaştırmak adına önemlidir.

Örneğin, Konyaspor başkanı Fatih Özgökçen'in yaptığı "*Bizim esas problemimiz herkesin tartıştığı ana pozisyonlar değil ama maç içerisinde futbolcularımızla hakemlerin bire bir münasebetlerinde psikolojik baskılar, sahadaki, kenardaki kimsenin gözlemlemediği, yorumcuların tartışmadığı durumlarda verilen sindirici kartlar, oyuncularımızı psikolojik açıdan maç içerisinde düşürüp, ilerleyen dakikalarda ona göre oynamalarına sebebiyet veriyor"*(Fotomaç, 2022) şeklindeki açıklamaya bakıldığında yalnızca hakem eleştirişi olarak algılamak mümkün değildir. Bu açıklama ile anlatılmaya çalışılan hakemlerin yanlı tutum sergilediğidir. Bu açıklamanın fair play çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir.

Galatasaray başkanı Burak Elmas tarafından yapılan "*25 yıldır futbolun içerisindeyim. İlk kez 5 maç art arda bir takımın emeğinin çalındığına şahit oldum. Bu kirli düzene Galatasaray'ın verecek cevabı vardır. Kitaplarından utancı çıkaranların artık utanma zamanı gelmiştir. Değerlerimiz için bu mücadeleyi*

bugüne kadar verdik, tek kalsak da vereceğiz. Biz bu oyuna gelmedikçe adaletsizliklerini, küstahlıklarını ve çirkinliklerini daha da arttırdılar. Camiamızın sinir uçlarıyla oynamaya devam ettiler. Galatasaray bu ufak hesaplara alet olmayacak kadar değerlidir. Bataklıkta yapılacak mücadele kimseye fayda sağlamaz. Galatasaray'ın görevi bataklığı kurutmaktır. Onlara bir şans verdik ama TFF yöneticileri sadece bu bataklık düzenini sürdürmeye değil, Galatasaray'ın bu bataklığı kurutma isteğine, şeffaflık ve adalet talebine de karşı durmaktadır. TFF yöneticileri hazin bir koltuk sevdasına kapılmakta ve Galatasaray'ı bu kirli mücadeleye çekmeye çalışmaktadır" (Hürriyet, 2021) şeklindeki açıklama da oldukça net bir şekilde fair play anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Göztepe başkan vekili Talat Papatya'nın bir Göztepe – Galatasaray maçının ardından yaptığı "*Oyun 29 dakika 28 saniye duraksamıştır. Oyunun uzatma süresi 9 dakika gösterilmiş olup, sadece uzatma süresi sonrasında yaşanan olaylar ile oyun bu bölümde 9 dakika 8 saniye duraksamıştır. Bu organize planın parçası olan herkese hakkımız haram olsun. Zamanı gelince burunlarından fitil fitil nasıl getireceğimizi göreceksiniz. Göztepe ağır taştır, hepiniz altında ezileceksiniz. Sizi de sahadaki kuklalarınızı da yeneceğiz"* (Yeni Asır, 2022) şeklindeki açıklamanın fair play anlayışı ile uyuşmadığı ortadadır.

Beşiktaş 2. Başkanı Adnan Dalgakıran ise Beşiktaş – Antalyaspor maçı sonrasında "*Beşiktaş kulübü olarak organize bir kötülük ile karşı karşıyayız. Defalarca uyarılarda bulunduk. Yönetim olarak görevimiz bu yanlışları ikaz etmez. Artık bıçak kemiğe dayandı… Bu bir ekosistem. Siz çok ciddi paralar harcayıp emek sarf edeceksiniz, taraftarlar kar, kış, pandemi demeden stadı dolduracak ama elinizdeki düdükle her şeyi mahvedeceksiniz. Bu iş o kadar kolay değil. Buna asla izin vermeyeceğiz"* (Fanatik, 2022) demecini vermiştir. Yine burada fair play anlayışının dışına taşan bir hakem eleştirisi olduğu görülebilir.

Fenerbahçe başkanı Ali Koç ise bir açıklamasında hakem camiasını kastederek "*Bu müessesenin ne durumda olduğunu ne kadar kokuşmuş olduğunu, çürümüş olduğunu biliyoruz. Futbolda güven müessesesinin yerde olması, yerde olmasının marka değerini etkilemesi, marka değerinin bu kadar zayıfladığı bir ortamda yapılacak bir ihalede değerlerin düşmesi, sponsorluk değerlerinin düşmesi... Buradaki en önemli hususlardan bir tanesi de Türkiye'de futbolda kazanmanın ya da kaybetmenin, düşmenin veya şampiyon olmanın sadece sahada belirlenmediğini her geçen gün daha da ağır basarak kabul gören norm haline gelmesi…Ali Maçalan, üstüne basarak söylüyorum Şansalan değil Maçalan. Geçen sene bizden Konya maçını almıştı. Bu adam bu maça atanmamalıydı"* (NTV, 2021) demiştir. Burada bir hakem

eleştirisi yapılmak istendiği açıktır. Ancak karşılaşmanın hakemi Ali Şansalan hakkında soyadını değiştirerek "Ali Maçalan" şeklinde yaptığı açıklama yine fair play anlayışına uygun olmayan bir açıklama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu davranış kalıpları ve açıklamaların elbette ki çeşitli nedenleri vardır. Kulübünün puan kaybetmesine razı olamama, maç içerisinde verilen kararlara duyulan öfke belki de başkanlık koltuğunun bu tarz açıklamalar yapmayı gerektireceği düşüncesi bu açıklamalara sebep olabilmektedir. Ancak bütün bu olumsuz örneklerin suçlusu olarak sadece kulüp başkanlarını veya yöneticilerini görmek kolaycılık olacaktır. Medyanın da katkılarıyla taraftarlar tarafından yaratılan devamlı kazanma baskısı futbol kulübü başkanlarının ve yöneticilerinin en ufak bir hata da bile art niyet aramasına, takım puan kaybettiğinde sürekli birilerini suçlamasına, sürekli yapay düşmanlar yaratmasına sebep olabilir. O nedenle kulüp yöneticilerinin fair play anlayışına sığdırılamayacak bu tarz davranışlarının tek bir sebebe dayandırılması mümkün değildir. Topyekûn yaratılan bir futbol ikliminin bir sonucu olarak görülmelidir.

Son derece yoğun rekabetin yaşandığı günümüz futbol dünyasında futbolun yazılı kurallarına uymak bile zorlanmaya başlamışken fair play kavramının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Saha içinde ve dışında fair play anlayışını benimsemek futbolu çok daha cazip hale getirebilir. Fair play anlayışı, doğuştan sahip olunan değil amaca uygun eğitimlerle kazanılabilen bir anlayıştır (Yıldıran, 2004). Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki, sporda istenilen ve hedeflenen verimin sağlanabilmesi, geçmişten günümüze kadar gelen spor ahlakı, felsefi ilkeler ve kurallara bağlı kalmakla mümkün olacaktır (Erdem, 2002).

KAYNAKÇA

Akpınar, S. ve Küçükatçeken, V. (2019). Amatör Kulüplerde Futbol Oynayan Sporcuların Fair Play Anlayışlarının İncelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12 (66), 1516-1522.

Akşar, M. ve Merih, K. (2008). Futbol Yönetimi. 1. Baskı. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Arıpınar, E. ve Donuk, B. (2017). Spor Yönetim ve Organizasyonlarında Etik Yaklaşımlar. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çar, B. ve Sezen Balçıkanlı, G. (2021). Türkiye Fair Play Ödüllerinin Formal ve İnformal Fair Play Davranışları Çerçevesinde İncelenmesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19 (3), 116-135.

Dayı, F. (2019). Futbol Kulüplerinde Finansal Risk Analizi. Maliye ve Finans Yazıları, 111, 357-386.

Devecioğlu, S., Çoban, B. ve Karakaya, Y. E. (2014). Futbol Yönetimi ve Organizasyonlarının Görünümü. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi. 5 (1), 35-48.

Doğu, H. M. (2017). Türk Spor Hukuku'nda Fair Play. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 30 (133), 677-684.

Erdem, S. (2002). Olimpizm, Olimpik Hareket ve Fair Play. 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, 27-29 Ekim, Kemer, Antalya, 142-147.

Erdemli, A. (1996). İnsan, Spor ve Olimpizm. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Fanatik (2022). Beşiktaş 2. Başkanı Adnan Dalgakıran'dan Hakem Kararlarına Sert Tepki. (Erişim Tarihi: 22.03.2022). https://www.fanatik.com.tr/besiktas-2-baskani-adnan-dalgakirandan-hakem-kararlarina-sert-tepki-2265242

Fotomaç (2022). Konyaspor Başkanı Fatih Özgökçen'den Hakemlere Tepki. (Erişim Tarihi: 24.03.2022). https://www.fotomac.com.tr/konyaspor/2022/02/28/super-lig-haberleri-konyaspor-baskani-fatih-ozgokcenden-hakemlere-tepki

Gümüş, H., Saraçlı, S., Karakullukçu, Ö. F., Doğanay, G. ve Kurtipek, S. (2016). Ortaöğretim Öğrencilerinde Fair Play Kavramı. International Journal of Science Culture and Sport, 4 (2), 430-438.

Hürriyet (2021). Galatasaray Başkanı Burak Elmas'tan TFF'ye Çok Sert Açıklamalar! (Erişim Tarihi: 24.03.2022). https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/son-dakika-galatasaray-baskani-burak-elmastan-tffye-cok-sert-aciklamalar-41961462

İnan, M., Dervent, F. ve Karadağ, B. (2019). Spor Paydaşlarının Fair Play Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi, 30 (2), 85-95.

Kahya, Y. (2020). Lisanslı Spor Yapan Gençler ile Lisanssız Spor Yapan Gençlerin Fair Play Anlayışları. Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 52-66.

Katkat, D. (2010). Türk Yazılı Spor Basınında Futbol ve Fair Play. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 7 (3).

NTV (2021). Ali Koç'tan Hakem Camiasına Sert Tepki. (Erişim Tarihi: 21.03.2022). https://www.ntv.com.tr/spor/ali-koctan-hakem-camiasina-sert-tepki,1oineNHhVkOrbZDVqSZ7JA

Pehlivan, Z. (2004). Fair-Play Kavramının Geliştirilmesinde Okul Sporunun Yeri ve Önemi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, II (2), 49-53.

Pepe, K., Kara, A., Özkurt, R. ve Dalaman, O. (2019). Aktif Spor Yapan Amatör Sporcuların Spor Ortamında Fair Play (Sportmen) Davranışlarının İncelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2), 497-506.

Samar Ekinci, E., Beyleroğlu, M., Ulukan, H., Konuklar, E., Gürkan, A. C. ve Erbay, A. (2016). The Comparison of Some Physical And Physiological Parameters Of Footballers. International Journal of Environmental & Science Education, 11 (15), 8381-8386.

Selvi, S. ve Karagün, E. (2020). Violence Tendency, Resilience And Decision-Making İn Football Referees Of Various Classes: An Examining For Turkey. Progress in Nutrition, 22 (4).

Sözcü (2020). Avrupa'nın En Zarar Eden Ligi Süper Lig (Erişim Tarihi: 21.03.2022). https://skor.sozcu.com.tr/2020/01/17/uefa-raporu-acikladi-avrupanin-en-zarar-eden-ligi-super-lig-1439573/

Şahin, M. (1998). Spor Ahlakı ve Sorunları. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Taştan, H. Ş. (2021). Futbol Kulübü Yöneticilerinin Kulüp Yönetimine Yönelik Açıklamalarına İlişkin İçerik Analizi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 12 (1), 34-49.

Tel, M. (2014). Türk Toplum Yaşantısında Fair Play. International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue 1, 694-704.

Türkiye Futbol Federasyonu Fair Play Talimatı (2019). (Eşirim Tarihi: 22.03.2022). https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Fair-Play-Talimati.pdf

Uzun, R. N., Karakuş, K., Barut, Y. ve Çebi, M. (2021). Sporda Ahlaksal Değerler: Fair Play. ROL Spor Bilimleri Dergisi, 2 (2), 93-102.

Yeni Asır (2022). Göztepe Başkan Vekili Talat Papatya, Galatasaray Maçı Sonrası Çok Sert Açıklama Yaptı. (Erişim Tarihi: 22.03.2022). https://www.yeniasir.com.tr/spor/goztepe/2022/02/23/goztepe-baskan-vekili-talat-papatya-gsaray-maci-sonrasi-sert-aciklama-yapti

Yıldıran, İ. (2004). Fair Play: Kapsamı, Türkiye'deki Görünümü ve Geliştirme Perspektifleri. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9 (4), 3-16.

Yıldıran, İ. (2005). Fair Play Eğitiminde Beden Eğitiminin Rolü. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10 (1), 3-16.

Yıldıran, İ. (2011). Fair Play: Etimolojik, Semantik ve Tarihsel Bir Bakış. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 16 (4), 3-18.

Yıldırım, M. (2017). Üniversitelerde Okul ve Kulüp Takımlarında Oynayan Sporcuların Sporda Fair-Play Anlayışlarının Belirlenmesi – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Örneği. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 4 (1), 01-15.

BÖLÜM

5

KADININ FUTBOL OYNAMA ÇABASI VE ADİL OYUN

Canan ALDIRMAZ

Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, cananaldirmaz@gmail.com

0000-0001-8145-6066

BÖLÜM 5

KADININ FUTBOL OYNAMA ÇABASI VE ADİL OYUN

Canan ALDIRMAZ
Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, cananaldirmaz@gmail.com
0000-0001-8145-6066

GİRİŞ

Avrupa Konseyi, sporu, Avrupa ülkeleri ile vatandaşları arasındaki teması teşvik eden, insanlar arasındaki bağları güçlendirerek ve Avrupa kültürel kimlik farkındalığını geliştirerek Avrupa Konseyi'nin amacının gerçekleştirilmesinde temel bir rol oynayan, gönüllü tercihe dayalı sosyal, eğitsel ve kültürel bir faaliyet olarak tanımlamıştır (Council of Europe, 2021). Kısacası, spor, Avrupa Konseyi tarafından insanları birleştirici bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla spor özelinde bir dizi ilkeler, tavsiyeler, kurallar vb. içeriklerin yer aldığı kapsamlı çalışmalar ortaya konmuştur. Bunlardan biri de Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş olan Spor Etiği Tüzüğü'dür. Bu tüzük temel olarak "adil oyun (fair play) amacını içeren etik kuralların tüm spor faaliyetlerinin, spor politikalarının ve yönetimlerinin ayrılmaz ve zorunlu unsurları olduğu; ister rekreasyon amaçlı isterse rekabet amaçlı spor olsun tüm düzeylerde uygulanması gerektiği" ilkesine dayanmaktadır (Council of Europe, 2001).

Aynı tüzük adil oyunu (fair play), kurallarla oynamaktan çok daha fazlası olarak yani arkadaşlık, başkalarına saygı ve her zaman doğru ruhla oynama kavramları ile açıklarken, sadece bir davranış biçimi değil aynı zamanda bir düşünme biçimi olduğunu da vurgular. Hilenin, kurallara uygun ama haksız kazanmanın, dopingin, fiziksel ve sözlü şiddetin, çocuklara, gençlere ve kadına yönelik cinsel taciz ve istismarın, sömürünün, fırsat eşitsizliğinin ve yolsuzluğun ortadan kaldırılması ile ilgili konuları içerdiğini belirtmektedir (Council of Europe, 2001).

Sporun geleneksel olarak bir erkek alanı olduğu ve birçok yönden hala bu konumunu koruduğu gerçeği göz önüne alındığında; bu durumun kadınların ve erkeklerin spora genel katılımını etkilediği, sportif faaliyetlere ve spordaki sorumluluklara erişimde fırsat eşitsizliklerine neden olduğu öne sürülebilir. Nitekim bu konunun Koca (2018) tarafından kapsamlı olarak ele alındığı çalışmada, Türkiye'de kadınların sporcu, antrenör ve yönetici pozisyonlarında spora katılımda erkeklere oranla oldukça az oldukları sayısal verilerle ortaya konmuştur. Spor ortamında cinsiyete dayalı olarak ortaya çıkan bu fırsat eşitsizliği ve ayrımcılık, bir etik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sporun insan hayatına olan katkılarını sosyolojik perspektiften yola çıkarak değerlendirdiğimizde, genel itibariyle karşılıklı saygıya dayanan ve bunu pekiştiren bir özelliğe sahip olduğu, işbirliğini ve yardımlaşmayı barındırdığı, adil oyun ruhunu desteklediği ve eşitlik konusunda her bireye ve kitleye hitap ettiği söylenebilir. Kısacası sporun olumlu ve ahlaki değerleri yansıtan, yaşatan ve yaygınlaştıran bir yapıda olduğu dile getirilebilir. Tüm bu olumlu yanların yanı sıra madalyonun diğer yüzünden de söz etmek gerekir. Spor, toplumda yer alan bireyleri bölen, istenmeyen durumları ve etik olmayan davranışları da yansıtma potansiyeline sahip bir yapıdır. Bu noktada uzun yıllardır sporun kanayan bir yanı olan, tarihsel süreç içerisinde geçmişten günümüze spor ortamlarında varlığını sürdüren ve son yıllarda daha yüksek sesle konuşulmaya başlanmış olan sporda karşılaşılan cinsiyet eşitsizliklerinden söz etmek mümkündür. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikten söz edildiğinde fizyolojik ve biyolojik farklılıklardan ziyade geçmişten günümüze sosyo-kültürel olarak yaratılmış olan ve her gün yeniden üretilmeye devam eden birçok değişkenin ortaya çıkardığı rol ve sorumluluk farklılıkları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda insan ve insan bedeni canlı bir organizma olmaktan çok kültürün etkisiyle belirlenmiş ve şekillenmiş bir varlık olarak düşünülebilir. Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik ve biyolojik farklılıklar "eşitsizlik" bağlamında tartışılamamaktadır çünkü bireyler arasındaki eşitsizlikler, her bir kişi için uygun toplumsal ortamın yaratılmamış olmasından kaynaklanmaktadır ve temelinde önlenebilirdir (Bal, 2014).

Cinsiyet eşitsizliğinin en hissedilir ve görünür olduğu spor branşlarından biri olan futbol, kadın futbolu özelinde ele alındığında sporun ne denli "toplumsal cinsiyetlendirilmiş" bir yapıda olduğunu gözler önüne serecek niteliktedir. Türkiye kadın futbolu yapısı, lig şampiyonunun

futbolda dünyanın en prestijli organizasyonlardan biri olan UEFA Şampiyonlar Ligi'nde Türkiye'yi temsil ediyor olmasına rağmen Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) tarafından kadın liglerinin ve kadın oyuncuların *amatör* statüde kabul ediliyor olmasından; ilk kez kadın futbol liginin kurulması, bu serüvenin 10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde sona ermesi, ardından yeni bir yapılanmaya gidilerek tekrar ligin kurulması ve günümüzdeki tüm olumlu gelişmelere rağmen hala 'ilk gözden çıkarılabilen' konumunda olmasına kadar birçok açıdan futbolun toplumsal cinsiyetli olduğunu göstermektedir. Bu noktada konuya daha açıklık kazandırabilmek adına "toplumsal cinsiyet" kavramından söz etmek gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet

Yirminci yüzyılın sonlarında Amerikalı feministler cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimleri arasındaki açık dilsel farklılıkları belirterek geleneksel biyolojik kalıpları yumuşatmaya ve tartışmaya açık olan kapsamları genişletmeye çalıştılar. Bu noktada cinsiyet (sex), türlerde var olan anatomik, fizyolojik, genetik ve hormonal çeşitliliği kapsayan biyolojik bir yapıyı ifade etmek için kullanılan bu kavram, genel itibariyle biyolojik farklılıkları işaret etmektedir. Cinsiyet, anatomik, endokrin ve kromozomal özelliklerin bir kombinasyonuna dayanır ve cinsiyet tayini için bu kriterler arasındaki seçim, büyük ölçüde, birini gerçekten erkek veya kadın yapan şeyin ne olduğuna dair kültürel inançlara dayanır. Toplumsal cinsiyet (gender) ise bireyin doğuştan getirmiş olduğu biyolojik özelliklerine göre toplum tarafından oluşturulmuş cinsiyet rollerini, kalıplarını, sosyo-kültürel farklılıkları ve kadın erkek arasındaki eşitsizlikleri belirtmek için kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadın ve erkeğin, toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset, din, sağlık, vb) mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü kullanımlarında eşitliği ifade ederken toplumsal cinsiyet eşitsizliği de bu alanlarda birinin diğerine göre eşitsiz konumunu anlatır (Ecevit, 2003).

Toplumsal cinsiyet rolleri

Cinsiyet rolleri, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak, bir başka deyişle bir cinsiyet kategorisine atanması ile birlikte, 'cinsiyetine' dayalı davranışsal veya sosyokültürel beklentilerdir. Bu beklentiler davranışlarla sınırlı kalmayıp bireyin nasıl konuşması, giyinmesi, görünmesi gerektiği anlamlarını da içerir.

Blackstone (2021) ise cinsiyet rollerini daha geniş kapsamlı olarak açıklamıştır:

> "Cinsiyet rolleri, kişilerin, grupların ve toplumların bireylerin cinsiyetine ve her toplumun cinsiyet hakkında değerlerini içeren inançlarına dayanır ve farklı beklentiler olarak ortaya çıkar. Cinsiyet rolleri, bireylerin ve onların çevresiyle olan etkileşimlerinin bir ürünüdür ve bu ürün, belirli bir cinsiyete uygun olduğuna inanılan davranış biçimi hakkında fikirler verir. Uygun cinsiyet rolleri; toplumun cinsiyetler arasındaki farklılıklara olan inançlarına göre belirlenir."

Bu ifadelere açıklık getirmek amacıyla geleneksel bakış açısına göre kadın ve erkeklere atfedilmiş olan nitelikler, davranış kalıpları ve beklentilere örnek olarak kadınların kibar, şefkatli, sakin, duygusal, kırılgan, uzlaşmacı yapıda olmaları ve feminen bir görünüş sergilemeleri beklenirken, erkeklerden ise güçlü, agresif, kavgacı, cesur, korkusuz, duygularını belli etmeyen özellikler sergilemelerine ve maskülen bir profil yansıtmalarına yönelik beklentiler gösterilebilir.

Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kavramı

Spora katılımda cinsiyet eşitliği tartışmalarının gündeme gelmeye başladığı, konu özelinde akademik ve politik toplantıların ilk örneklerinin gerçekleştiği ve feministler tarafından kadın ve spor politikaları üretmek için örgütlenmelerin görüldüğü 1980'li yıllar, yaklaşık 15 yıl içerisinde etkisini göstermiştir ve 1994 yılında düzenlenen ilk dünya kadın ve spor konferansı sonucunda birçok spor kurumu tarafından da imzalanan Brighton Deklarasyonu ile değerli bir ürün ortaya çıkmıştır (Koca, 2016).

Cinsiyet perspektifinden bakıldığında spor, kadınlık ve erkekliğin toplumsal inşasının davranış ve yaklaşımları etkilemede kilit bir rol oynadığı toplumsal ve kültürel bir süreci örneklemektedir (European Institute for Gender Equality, 2017).

Sporda cinsiyet eşitliği, kadınların spor faaliyetlerine katılımına engel olan veya spor ortamlarında aktif rol almasını zorlaştıran olumsuz kalıp yargıları yıkmak demektir. Bir yandan da kadınların spor sektörü içerisinde profesyonel sporcular, liderler ve yöneticiler olarak ilerlemesini teşvik etmeyi, desteklemeyi içermektedir. Spor, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek için en güçlü platformlardan biridir. Ancak, kadınların spora katılımının önünde bir takım pratik engeller hala mevcuttur. Spor geleneksel olarak fiziksel güç, dayanıklılık,

hız ve oldukça rekabetçi, bazen çatışmacı bir ruh gibi "erkeksi" özelliklerle ilişkilendirilir. Birçok toplumda spor yapan kadınlar 'erkeksi/maskülen', sporla ilgilenmeyen erkekler ise 'efemine' olarak algılanır (European Institute for Gender Equality, 2017). Birçok kız çocuğunun ve kadının spor ortamlarından uzaklaşmasına veya hiç bu ortamlara girmemesine neden olmaktadır. Her türlü zorluğau rağmen spora katılım şansı bulmuş veya bu şansını kendisi yaratmış olan kadınlar ise mikro ölçekten makro ölçeğe kadar, yani aile ve toplum baskısından federasyonlara, sporda kural koyucu mercilere kadar birçok engellemeyle ya da en iyimser tabirle göz ardı edilmeye maruz kalıyorlar. Türkiye kadın futbolunda yer alan oyuncular ve kulüpler de bu olumsuz deneyimi uzun yıllardır yaşıyorlar. Erkek futboluna gösterilen özen, verilen önem, statü, sağlanan prestij, öncelik ve harcanan paralar düşünüldüğünde Türkiye'de kadınların futbolda ne denli ayrıştırıldığı, cinsiyetleri dolayısıyla maruz kaldıkları eşit olmayan muamelelerin yarattığı olumsuz durum daha da göze çarpmaktadır. Bu tabloyu biraz daha çerçevelendirmek adına ilerleyen konu başlıklarında Türkiye'de kadın futbolunun kısa bir tarihini, Türkiye kadın futbol liglerinin statü bağlamında resmi müsabaka organizasyonlarını, Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye'de kadın futbolunda yaşananları ve son olarak 2021-2022 sezonu ile başlayan Türkiye kadın futbolu için "Yeni Çağ" olarak adlandırdığım süreci ele alacağım.

Türkiye'de Kadın Futbolunun Tarihi

Türkiye kadın futbol liglerinin kuruluşu yakın geçmişte karşımıza çıkmaktadır. Ancak belki de bu ligin kurulum aşamasına zemin oluşturan bir geçmişe de sahiptir. 1954 yılına kadar dayanan bu geçmiş, sürekliliğini ve lig statüsünü ancak 2006 yılından itibaren kazanmıştır. Türkiye Kadın Futbolunda 2006 yılında yeniden yapılandırılmış olan ve günümüzde hala devam eden lige kadar geçen tarihsel süreç Öztürk (2017) tarafından 1954-1993 yıllarını kapsayan "Gösteri Maçları Dönemi" ve 1993-2003 yılları arasındaki "Lig Denemesi Yılları" olarak adlandırılan iki kategoride değerlendirilmiştir. Bu kategorizasyonu şu ifadelerle açıklamıştır: "Birincisi bireysel yatkınlıklarla sahaya çıkan kadınların gösteri maçları yaptıkları, kadın futbolcuların medyada magazinsel ve cinsiyetli bir dille haberleştirildiği ve cinsiyet rejiminin etkisiyle eğitim alanında futbol oynamanın kızlar için olanaklı olmadığı 1954-1993 dönemi. İkincisi 1993'te resmi liglerin kurulmasıyla birlikte, medyadaki dilin daha eleştirel ve heteroseksist bir forma dönüştüğü, takımların kurulmasının ve kurumsallaşmasının ekonomik ve toplumsal bir kabulünün olmadığı,

en nihayetinde liglerin kapatılma süreci ile tamamlanan 1993-2003 dönemi." (Öztürk, 2017). Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, Türkiye kadın futbolu başlangıcından itibaren toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel sürece dönecek olursak, Türkiye'nin futbol oynayan kadınlarla ilk tanışması 25 Mayıs 1954 tarihinde altı kadın oyuncunun katılımıyla erkek takımları ile karma şekilde gerçekleştirilen bir gösteri maçı olurken, sadece kadınlar tarafından kurulu iki takım arasında oynanan ilk mücadele ise İzmir Kadınlar Futbol takımı ile İstanbul Kadınlar Futbol takımı katılımıyla 4 Temmuz 1954 tarihinde gerçekleşmiştir (Öztürk, 2017). Bu tarihten sonra kesintili bir şekilde devam eden futbol oynayan kadınlar süreci, 1971-1990 yılları arasında kadınlar arası gösteri maçlarının geleneksel bir hal alarak oynanmasıyla devam etmiştir ve bu durum kadınlar arasında futbolun bilinirliğini artırmış olsa da futbolda kadınların sporcu olarak kimliklendirilmesini geciktiren bir duruma da yol açmıştır (Öztürk, 2017).

1993 yılına gelindiğinde TFF resmi olarak kadın futbol ligi başlatma kararı almıştır. 1993-94 sezonunda oynatılan ilk Kadınlar Ligi'nde şampiyon Dinarsu olmuştur (Kadın Futbolu Kitapçığı, 2012). 1990'lı yıllar dünyada ve Türkiye'de kadının spor içerisinde yer alması noktasında olumlu gelişmelerin ve iyileşmelerin yaşanmaya başladığı bir dönem olmuştur. Türkiye'de kurulmuş olan kadın futbol takımlarında futbol oynamak isteyen yaklaşık 200 kadın futbolcunun varlığı; FIFA ve UEFA'nın atılımlarıyla, uluslararası kadın futbol organizasyonlarındaki gelişmelerin Türkiye'yi de harekete geçirmesi Türkiye kadın futbol liginin kurulmasında etkili olduğu söylenebilir (Öztürk, 2017). 1993-1994 sezonu ile başlayan Kadınlar ligi resmi müsabakaları ve milli takım faaliyetleri 1996-97 sezonunda ilk kez kadınlar 2.Liginin oynanmasıyla devam etmiştir ancak 2001-2006 yıllarında bir duraklama dönemi yaşanmıştır (TFF, 2012). 2002-2003 sezonunda maddi yetersizlikler, altyapı sorunları, olanaklar ve fırsatlara erişim konusundaki toplumsal cinsiyetlendirilmiş yanlılıklar vb. birçok soruna ek olarak güçlü dayanakları olan ancak "söylenti" olarak nitelendirilebilecek bir durum olan kadın futbolu içerisinde yaşanan eşcinsel ilişkilere yönelik tepkilerin etkisiyle kadın futboluna ara verilerek kapatılmıştır (Öztürk, 2017). 2006 yılına kadar süren bu dönem futbol oynayan, oynamak isteyen ve ileride oynayacak olan birçok kadın sporcuya büyük zarar vermiştir.

2005 yılına gelindiğinde TFF tarafından alınan kararlar neticesinde 2006-2007 sezonunda 16 kadın futbol takımının katılımı ile iki grup halinde çift devre usulü ile oynatılan kadın futbol ligi, yeniden, resmen başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren daha ciddi kararlar ve statülerle oynanmaya başlayan kadın futbol ligi, yeni dönem kadın futbolunun ilk başlangıcıdır. Süreç birtakım yenilik ve gelişmeyle ilerlemeye başlamıştır. TFF'nin girişimleri sonucunda 2009 yılında kadınlar 1. Lig şampiyonu ilk kez UEFA Kadınlar Şampiyonlar Ligi'nde katılım hakkı elde etmiştir ve sezonu şampiyon olarak bitiren Gazi Üniversitesispor Türkiye'yi temsil etmiştir. Ligin yeniden başlamasını takip eden yıllarda takım sayıları ve oyuncu sayıları da artmaya başlamıştır. Bu nedenle kadınlar 1. Liginin yanı sıra kadınlar 2. Ligi oynanmaya başlamış ve ardından bölgesel lig veya daha sonra da adlandırılacağı gibi 3. Ligi oynamaya başlamıştır. Günümüze geldiğimizde ise 2021-2022 sezonunda kadın futbolu için önemli atılımlar sonucunda Kadınlar Süper Ligi oynanmaya başlamıştır.

Türkiye Kadın Futbolu Resmi Müsabaka Organizasyonları

Türkiye'de kadın futbolu Ligler, Türkiye Şampiyonaları ve Yerel Şampiyonaları düzeyinde faaliyet göstermektedir. 2006 yılında yeniden kurulan Türkiye kadın futbol ligi, 16 takım ile başlangıç yapmıştır. Her geçen yıl artan oyuncu ve takım sayısı nedeniyle lig seviyelerinde de yenilikler olmuştur. Tablo 1'de Türkiye Kadın Futbol Ligleri ve organize edilen lig seviyeleri gösterilmiştir.

2006-2007 sezonunda başlayan lig, 1. Kademe olarak nitelendirilen tek bir seviyede mücadele eden takımlar tarafından oynanmıştır. 2007-2008 sezonunda artan takım sayısına paralel olarak 1. Kademe ve 2. Kademe olmak üzere iki farklı seviyede oynanan lig, takip eden bir sonraki yılda 1. Lig ve 2. Lig olarak adlandırılmıştır.

2009-2010 sezonunda 1. Lig ve 2. Lig'e ek olarak Bölgesel Lig kurulmuş ve bu lig dört farklı grup ile oynanmıştır. 2010-2011 sezonunda da aynı şekilde oynanan lig, 2011-2012 sezonunda Bölgesel Ligin kaldırılmasıyla 2014-2015 sezonuna kadar 1. Lig ve 2. Lig düzeylerinde oynanmıştır. 2014-2015 sezonunda 3. Lig adıyla oluşturulan lig kademesi, bölgesel lig mantığı ile oynatılmıştır. 2019-2020 sezonunda Covid-19 pandemisi nedeniyle ara verilen liglerle ilgili istisnai kararlar alınmıştır. İlerleyen konu başlıklarında, bu kararlar detaylı olarak açıklanacaktır. 2020-2021 yılına geldiğimizde ise Covid-19 pandemisi gerekçe gösterilerek Türkiye Kadın Futbol Ligi yalnızca 1.

Lig düzeyinde oynatılmıştır. 2. ve 3. Ligin oynatılmaması birçok sporcuyu, antrenörü ve kulübü mağdur etmiş ve hem maddi hem manevi ciddi zarara uğratmıştır. Erkek futbol liginde örneği görülmeyen bu kararlar, sporda toplumsal cinsiyet eşitliğinden ne denli uzak olunduğuna örnek olarak gösterilebilecek özel bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılım hakkına engel olan ve fırsat eşitliğini hiçe sayan bu kararlar spor etiğiyle de ters düşmektedir. 2021-2022 yılına kadar aynı organizasyon şekliyle devam eden lig, şu anda Süper Lig, 2. Lig ve 3. Lig olarak oynanmaktadır. Burada göze çarpan nokta Kadınlar 1. Lig seviyesinin kaldırılmasıdır. Bu karar Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye'de kadın futbolunun durumunu ele alacağım konu başlığında ele alınacaktır.

Tablo 1 Kadın Futbol Ligi Organizasyonları

Futbol Sezonu	**Ligler**		
2006-2007	1. Kademe	-	-
2007-2008	1. Kademe	2. Kademe	-
2008-2009	1. Lig	2. Lig	-
2009-2010	1. Lig	2. Lig	Bölgesel Lig
2010-2011	1. Lig	2. Lig	Bölgesel Lig
2011-2012	1. Lig	2. Lig	-
2012-2013	1. Lig	2. Lig	-
2013-2014	1. Lig	2. Lig	-
2014-2015	1. Lig	2. Lig	3. Lig
2015-2016	1. Lig	2. Lig	3. Lig
2016-2017	1. Lig	2. Lig	3. Lig
2017-2018	1. Lig	2. Lig	3. Lig
2018-2019	1. Lig	2. Lig	3. Lig
2019-2020	1. Lig	2. Lig	3. Lig
2020-2021	1. Lig	-	-
2021-2022	Süperlig	2. Lig	3. Lig

Kadın Futbol Ligleri Arşiv Sayfası (TFF, 2022a).

Türkiye kadın futbolu ligleri dışında altyapı faaliyeti olarak Genç ve Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonaları, U13 Yerel Şampiyonaları organize edilmektedir. 2021-2022 sezonunda ise U17 Kızlar Türkiye Şampiyonası ve U15-U13 Kızlar Yerel Şampiyonaları şeklinde düzenleneceği statüde açıklanmıştır. Tablo 2'de altyapı organizasyonları yıllara göre gösterilmiştir. 2018-2019 sezonuna baktığımızda Genç Kızlar Türkiye Şampiyonasının kaldırıldığı göze çarpmaktadır. Birçok eleştiriye ve tepkiye neden olan bu karar, kadın futbolunun gelişimi için en önemli ayaklardan biri olan oyuncu yetiştirme sürecine balta vuran bir karar niteliği taşımaktadır. Altyapı faaliyetlerine gerekli önemin verilmemesi, kadın liglerinin kalitesi ve izlenebilirliğini de olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra, altyapı faaliyetlerinin lig olarak değil şampiyona olarak düzenlenmesi, maç sayılarının çok az olması altyapı oyuncularının gelişimlerinin ve deneyim kazanmalarının önündeki önemli bir engeldir. Benzer yaş grubunda erkek sporcular için Gelişim Ligleri ve Altyapı Gelişim Ligleri organize edilmektedir. Futbol oynayan sporcu kız çocukları, cinsiyetleri nedeniyle sportif gelişim ve deneyim kazanma anlamında küçük yaştan itibaren fırsat eşitsizliğini ve ayrımcılığı tatmaya başlıyorlar. Bu nedenle, *Fair play* kavramı ve anlayışı üzerinde sıklıkla duran federasyona, "Adil oyun kız çocukları için nerede?" sorusunu futbolun her paydaşının sorması gerektiği inancındayım.

Tablo 2 Kadın Futbolu Altyapı Organizasyonları

Futbol Sezonu	**Şampiyonalar**		
2009-2010	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	-
2010-2011	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	-
2011-2012	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	-
2012-2013	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları
2013-2014	Genç Kızlar Türkiye	Yıldız Kızlar Türkiye	U-13 Kızlar Yerel

	Şampiyonası	Şampiyonası	Şampiyonaları
2014-2015	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları
2015-2016	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları
2016-2017	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları
2017-2018	Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları
2018-2019	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları	-
2019-2020	Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası	U-13 Kızlar Yerel Şampiyonaları	-
2020-2021	-	-	-
2021-2022	U17 Kızlar Türkiye Şampiyonası	U15 Kızlar Yerel Şampiyonaları	U13 Kızlar Yerel Şampiyonaları

Statüler (TFF, 2022b).

Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye'de Kadın Futbolu

2019-2020 Sezonu

2019-2020 sezonu, 1. Lig, 2. Lig ve 3. Lig müsabakaları oynanırken Covid-19 pandemisi Türkiye'yi de etkilemiş ve 10 Mart 2020'de ülkedeki ilk resmi vaka açıklanmıştır. Kadın liglerinde mücadele eden futbolcular ve kulüpler 8 Mart 2020 tarihinde sürecin evirileceği durumdan bihaber sezonun son maçını oynamışlardı. Erkek futbol ligleri için alınan ilk önlem müsabakaların seyircisiz oynanması yönündeyken, 13 Mart 2020'de kadın futbol ligleri için alınan ilk karar müsabakaların ertelenmesi yönündeydi. Kadın futbolunun hala amatör statüde kabul edilmesi bu karara gösterilen tepkiler karşısında federasyon cephesi için bir kalkan görevi görmekteydi.

Mart ayında alınan karar sonrası, TFF uzun bir sessizliğe gömülmüştü. Yaklaşık 4 ay süren bu sessizlik ve kadın futbolunu göz ardı etme süreci, TFF Yönetim Kurulu'nun 08.07.2020 tarih ve 40 sayılı toplantısında, Covid-19 Salgını nedeniyle oynatılmamasına karar verilen 2019-2020 Kadın Futbol Ligleri Özge Kanbay Sezonu ile ilgili olarak tescil formatının uygulanması kararını 13 Temmuz 2020 tarihinde yayınlamasıyla sona ermişti (TFF, 2020a). Buna göre, Kadınlar 1. Ligi'nin oynatılmamasına, şampiyon takım ilan edilmemesine ve alt lige düşme cezasının uygulanmamasına karar verildi. Kadınlar 1. Liginin mevcut puan sıralamasına göre tescil edilmesi ve 43 puanı bulunan ALG Spor Kulübü'nün UEFA Şampiyonlar Ligi'nde Türkiye'yi temsil etmesi kararı alındı. Lige ara verilen tarihi takip eden haftada fikstüre göre ALG-Beşiktaş maçının olması da tartışmaları alevlendirmişti ancak 42 puanla ikinci sırada bulunan Beşiktaş A.Ş.'nin itirazları sonuç vermemişti.

Kadınlar 2. Liginin de benzer şekilde oynatılmayarak mevcut puan durumuna göre tescil edilmiş, şampiyon takım ilan edilmemiş, alt lige düşme cezası uygulanmamış ve 4 takımın Kadınlar 1. Ligi'ne terfi ettirilmesine karar verilmişti.

Kadınlar 3. Ligi'nin oynatılmamasına, mevcut puan durumuna göre tescil edilerek şampiyon takım belirlenmemesine karar verilirken, 24 takımın Kadınlar 2. Ligi'ne terfi ettirilmesine karar verilmiştir. 2019 - 2020 Sezonu Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonasının ve U13 Kızlar Yerel Şampiyonası'nın oynatılmaması kararlaştırılmıştır.

2020-2021 Sezonu

Covid-19 pandemi etkisi ile Türkiye kadın futbol camiasında en kritik kararların alındığı sezon olarak ifade edebileceğimiz 2020-2021 sezonu, dünyada benzeri görülmeyen bir örnek oluşturmuştur. TFF tarafından 10 Eylül 2020 tarihinde yapılan açıklamaya göre Kadın Ligleri sezon planlamaları ve ligin başlangıç tarihi hakkında ilerleyen günlerde bir karar alınacağı belirtilmiştir (TFF, 2020b). Bu açıklamadan dört ay sonra 18 Ocak 2021 tarihinde TFF tarafından yapılan bilgilendirme şu şekilde duyurulmuştur: "Türkiye Futbol Federasyonu Yönetim Kurulu'nun 30.09.2020 tarihli toplantısında Covid-19 pandemisi nedeniyle 2020-2021 sezonu Gelişim Ligleri, Kadın Ligleri ve TFF Futsal Ligi müsabakalarının Aralık ayı sonuna kadar ertelenmesi ve bu tarihten sonra ilgili kurulların görüşleri doğrultusunda tekrar değerlendirilmesi kararı kapsamında gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Ülkemizde ve dünyada etkileri devam

eden salgının seyrine istinaden; Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve TFF Sağlık Kurulunun açıkladıkları tedbirler kapsamında Gelişim Ligleri U14-U15-U16-U17, Kadınlar 1. Ligi, Kadınlar 2. Ligi, Kadınlar 3. Ligi, Yıldız Kızlar Türkiye Şampiyonası, Genç Kızlar Türkiye Şampiyonası ve TFF Futsal Ligleri müsabakaları bazında, Covid-19 Salgını Nedeniyle Uygulanacak Tedbirler ve Genelgelerde belirtilen sağlık tedbirlerinin alınamayacağı ve insan sağlığı ile ilgili ciddi riskler oluşabileceği görüşü hasıl olmuştur. Sağlık Kurulu ve ilgili kurullar ile yapılan değerlendirmeler neticesinde ilgili liglerin lig planlamaları ikinci bir tarihe kadar ertelenmiştir." (TFF, 2021a). 2020-2021 sezonu ile ilgili yapılan ilk açıklamanın ardından dört ay sonra sessizliğini bozan TFF kadın futbol ligleri ile ilgili yine bir karara varamamış ve kadın futbol paydaşlarını belirsiz bir bekleyişe mahkûm etmiştir.

TFF''nin 22 Mart 2021 tarihli açıklaması ise kadın futboluna "müjdeyi" vermiştir. Ancak uzun süreli bu bekleyişin ardından alınan kararlar yalnızca Kadınlar 1. Ligi için sevindirici yönde olmuştur (TFF, 2021b). Açıklamada, 8 Mart 2020 tarihinden itibaren oynanmayan müsabakaların yalnızca Kadınlar 1. Ligi ile sınırlı olarak yeniden başlayacağı, Kadınlar 2. ve Kadınlar 3. Ligi ile altyapı şampiyonalarının oynatılmayacağı kararlaştırılmıştır. Turkcell'in de sponsor olduğu 2020-2021 Turkcell Kadın Futbol Ligi Sağlık Çalışanları Sezonunun 17 Nisan 2022 tarihinde başlamasına ve tek merkezde, fanus sistemiyle oynanmasına karar verilmiştir. bu karara göre ligde bulunan 16 takım 4'erli gruplara ayrılacak ve tek devreli lig usulüne göre tamamlanan grup maçları ardından çeyrek final, yarı final ve final müsabakaları oynatılarak lig şampiyonu ilan edilecektir. Duyurunun yapılma tarihi ile lig başlangıç tarihleri arasındaki bu kısa süre, ülke kadın futboluna verilen önemi sorgulatır düzeydedir. Bir yıldan uzun bir süredir maç yapmamış hatta antrenman yapma şansı bulamamış birçok takım ve sporcunun 1 ay gibi kısa bir süre içerisinde üst düzey maçlar oynamaya hazır bir fiziksel kondisyona gelmesi beklenmiştir. Bununla beraber turnuva şeklinde oynanacak bu sistemde takımlar 3 günde bir maç yapacaklar, finale kadar gitme şansı bulan takımlar ise 18 günde 6 maç ile turnuvayı tamamlayacaklardır. Antrenman bilimine ve sporcu sağlığına ters düşen bu karar, kadın futbolcuları hiçe saymıştır. Sporcunun sağlığını ve iyi oluşunu göz ardı eden bu kararlar spor etiği açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca UEFA'nın bir gerekliliğini yerine getirmek amacıyla oynatılma kararı alındığı belli olan bu durum, neresinden tutulursa elde kalacak bir karar olarak kadın futbol tarihine yazılmıştır. Nitekim öngörülebildiği üzere, canlı olarak televizyon yayını gerçekleştirilen

maçların oynanma sürecinde ekranlardan izlediğimiz, oyunculardan bire bir haber aldığımız ve kulüplerin şahsi sosyal medya hesaplarından yapılan açıklamaları takiben müsabakalarda birçok sporcunun sakatlandığı görülmüş, özellikle çapraz bağ kopmaları çok fazla yaşanmıştır. Üst üste oynanan maçlar, yeterli dinlenme ve toparlanma zaman aralığının olmayışı, bu spor sakatlıklarına yol açtığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

2021-2022 Sezonu

Kadın futbol ligleri bir önceki sezon, pandemi gerekçe gösterilerek yalnızca Kadınlar 1. Ligi'nin 18 günlük bir turnuva şeklinde oynatılması ile aldığı yaraları sarmaya başladığı bir sürece girmiştir. Takımlar tekrar antrenman sahalarına inmiş, hazırlıklarını önceden yapmak adına federasyona yönelik bir kamuoyu oluşturulmuş ve kararların erkenden alınması ve açıklanması beklenmiştir.

Federasyon cephesinde ise kadın ligleri için yeniden yapılandırma kararının alındığı bir sezona adım atılmıştır. 21 Eylül 2021 tarihli açıklama Türkiye Kadın Futbolu için önemli bir adımın ilk habercisi olmuştur (TFF 2021c). Bu açıklama şu şekilde kamuoyuna duyurulmuştur:

> "Türkiye Futbol Federasyonu Yönetim Kurulu, 20.09.2021 tarihli toplantısında, kadın futbolunun gelişimine katkı sağlamak amacıyla kadın liglerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin önemli kararlar almıştır. Türkiye Futbol Federasyonu Yönetim Kurulu, 20.09.2021 tarihli toplantısında, kadın futbolunun gelişimine katkı sağlamak amacıyla kadın liglerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin önemli kararlar almıştır.
>
> FIFA ve UEFA'nın çok önemsediği ve yeni düzenlemeler getirdiği bu branşta yeni bir yapı oluşturulması kapsamında, Süper Lig ve TFF 1. Lig'de yer alan kulüplerimize kadın futbolu branşı açma planları sorulmuş ve 6 Süper Lig kulübümüz 2021-2022 sezonundan itibaren takım oluşturarak liglere katılım sağlayacağını bildirmiştir.
>
> Bu çerçevede Federasyonumuza yazılı başvuruda bulunan Altay, Atakaş Hatayspor, Çaykur Rizespor A.Ş., Fenerbahçe A.Ş., Galatasaray A.Ş. ve Trabzonspor A.Ş. Süper Lig kulüplerimizin kadın şubelerinin belirlenecek kriterleri sağlamaları koşuluyla yeni oluşturulacak en üst Kadınlar Ligi'ne alınmasına karar verilmiştir." (TFF, 2021c).

Bu karar profesyonel erkek takımlarının kadın futboluna girmesi, kadın futbol liglerinin görünürlüğünün ve tanınırlığının artması, maddi imkanların iyileştirilmesi ve belki de profesyonel bir statü kazanma yolunda atılmış önemli bir adım ve alınmış önemli bir karardır. Normal çerçevede yeni kurulan takımların Kadınlar 3. Ligi'nden başlaması gerekirken en üst ligde yer almaları yönünde alınan karar tartışmaların da konusu olmuştur. Bu kararın kadın futbolu açısından önemli gelişmelere yol açacağını savunanlar ile direkt en üst ligden başlamalarının adil olmadığını savunanlar arasında fikir ayrılıkları oluşmuştur.

TFF'nin 8 Kasım 2021 tarihli açıklaması ise tartışmaları farklı bir boyuta çekmiştir (TFF, 2021d). Bu açıklamaya göre, 27 Ekim 2021 tarihinde yönetim kurulu tarafından alınan karar ile "kadın futbolunun gelişimine katkı sağlamak amacıyla" 2021-2022 sezonundan itibaren Kadınlar Süper Ligi kurulduğu açıklanmıştır. Bu karara göre, mevcut olarak bulunan Kadınlar 1. Ligi Kadınlar Süper Ligi adını almıştır. Buraya kadar normal görünen durum 2. Lig ve 3. Lig ekiplerinin adlarında değişiklik yapılmamasıyla, yani 1. Lig ekipleri "terfi" ettirilirken 2. ve 3. Lig'de bulunan takımların ve oyuncuların yerinde saymış hatta daha doğru bir söylemle bir alt lige düşme cezası almış bir konumda kendilerini bulmasıyla eleştiriye açık hale gelmiştir. Bu karar neticesinde Tablo 1'de gösterildiği üzere üç ayrı lig kategorisi oluşmuş, Kadınlar 1. Ligi ortadan kalkmış ve 2022-2023 sezonu için adeta bir "havuz" olarak düşünülmüştür. Kadın futbolunun ülke genelinde tanınırlığı ve kabul görüşü için önemli bir adım atılmış olsa da Süperlig dışında kalan takımlar için, fırsat eşitsizliği ile mücadeleyi içinde barındıran adil oyun anlayışına ters düşen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınlar Süper Ligi'nin kurulduğu, Fenerbahçe, Galatasaray, Trabzonspor, Altay gibi köklü kulüplerin kadın futboluna adım attığı 2021-2022 sezonu Türkiye kadın futbolunda "Yeni Çağ" başlatmıştır. 7 Aralık 2021 tarihinde Ali Sami Yen Spor Kompleksi Nef Stadyumu'nda gerçekleştirilen ve TRT Spor tarafından yayınlanan Galatasaray ve Fenerbahçe kadın futbol takımlarının ilk kez karşı karşıya geldiği "Kadına Şiddete Son" temalı dostluk maçı, kadın futbolundaki Yeni Çağ'ın ilk sahnesi olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1(1), 15-28.

Blackstone, Amy M. (2021, Nisan 03). "Cinsiyet Rolleri ve Toplum", Çev. Tolga Şahin, Sosyal Bilimler. Erişim: https://www.sosyalbilimler.org/cinsiyet-rolleri-toplum/#_ftn1 Erişim tarihi 18.03.2022

Council of Europe (2001). Recommendation No. R (92) 14 Rev of the Committee of Ministers to member States on the Revised Code of Sports Ethics. Erişim: https://www.isca-web.org/files/CoE%20documents/Sport%20Code%20of%20Ethics%20by%20Council%20of%20Europe.pdf

Council of Europe (2021). Recommendation CM/Rec(2021)5 of the Committee of Ministers to member States on the Revised European Sports Charter. Erişim: https://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_14/spl_37/pdfs/25.pdf,

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir?. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 83-88.

European Institute for Gender Equality (2017). Gender in sport. Erişim: https://eige.europa.eu/publications/gender-sport#downloads-wrapper

Koca, C. (2016). Sporun toplumsal cinsiyet halleri. Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi.

Koca, C. (2018). Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi. Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. CEİD Yayınları, 11.

Öztürk, P., (2017). Kadın futbolcuların futbol alanındaki deneyimleri. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Bilimleri ve Teknoloji Programı, Doktora Tezi, Ankara.

TFF (2012). Kadın Futbolu Kitapçığı. TFF Futbol Gelişim Direktörlüğü. Erişim: https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002012/Ligler/Kadinlar/Kadin-Futbolu-Kitapcigi.pdf

TFF (2020a). 2019-2020 Sezonu Kadın Ligleri Yönetim Kurulu Kararı. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=687&ftxtID=33450

TFF (2020b). Kadın Ligleri sezon planlamaları hakkında. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=341&ftxtID=33753

TFF (2021a). Gelişim Ligleri (U14, U15, U16, U17), Kadın Ligleri ve Futsal Ligleri Hakkında Erişim: https://www.tff.org/Default.aspx?pageId=200&ftxtId=34474

TFF (2021b). Turkcell Kadın Futbol Ligi 17 Nisan'da başlayacak. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=341&ftxtID=34750

TFF (2021c). TFF Yönetim Kurulu'ndan Kadın Ligleri için yeniden yapılandırma kararı. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=36049

TFF (2021d). 2021-2022 sezonu Kadın Futbol Ligleri Genel Esasları açıklandı. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=687&ftxtID=36393

TFF (2022a). Kadın Futbol Ligleri Arşiv Sayfası. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=848

TFF (2022b). Statüler. Erişim: https://www.tff.org/default.aspx?pageID=133

BÖLÜM

6

KÖK HÜCRE, EGZERSİZ FİZYOLOJİSİ VE ETİK

Müge SARPER KAHVECİ

Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, muge.sarperkahveci@kocaeli.edu.tr

0000-0002-9731-9418

Hümeyra Selenay FURAT RENÇBER

Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, selenay.furat@kocaeli.edu.tr

0000-0002-0501-1679

Yusufhan YAZIR

Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, yusufhan.yazir@kocaeli.edu.tr

0000-0002-8472-0261

BÖLÜM 6

KÖK HÜCRE, EGZERSİZ FİZYOLOJİSİ VE ETİK

Müge SARPER KAHVECİ
Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, muge.sarperkahveci@kocaeli.edu.tr
0000-0002-9731-9418
Hümeyra Selenay FURAT RENÇBER
Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, selenay.furat@kocaeli.edu.tr
0000-0002-0501-1679
Yusufhan YAZIR
Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, yusufhan.yazir@kocaeli.edu.tr
0000-0002-8472-0261

1. Kök Hücreler

Kök hücreler, organizmanın herhangi bir hücresine farklılaşabilen, kendini yenileme yeteneğine sahip, özelleşmemiş hücrelerdir. Hem embriyoda hem de yetişkinlerde bulunan bu hücrelerin farklılaşma kapasitesi (totipotensi, pluripotensi, multipotensi, oligopotensi, unipotensi) sırasıyla her basamakta azalır. Totipotent kök hücreler en yüksek farklılaşma potansiyeline sahip hücrelerdir; bölünebilir ve organizmanın tüm hücrelerine farklılaşabilirler. Bu tip kök hücreler hem embriyo hem de ekstra embriyonik yapıları oluşturabilir. Pluripotent kök hücreler (PSC'ler), tüm germ tabakalarının hücrelerini oluşturabilir, ancak plasenta gibi ekstraembriyonik yapıları oluşturamazlar. Multipotent kök hücreler, PSC'lerden daha dar bir farklılaşma spektrumuna sahiptir, ancak belirli hücre soylarının ayrı hücrelerine farklılaşabilirler. Oligopotent kök hücreler, birkaç hücre tipine farklılaşabilir. Unipotent kök hücreler ise en az farklılaşma yeteneğine sahip, ancak tekrar tekrar bölünebilme özelliği ile karakterize hücrelerdir (Zakrzewski ve ark., 2019).

Bu hücrelerin gelişimsel biyoloji, tıp ve ilaç alanlarındaki kullanım potansiyeli çok fazla dikkat çekmekte ve bu hücrelerin kardiyomiyopatiler (Micheu ve Rosca, 2021), nöromüsküler hastalıklar (Cappella ve ark., 2021), diyabet (Maxwell ve Millman, 2021), kardiyak rekonstrüksiyon

(Cho ve ark., 2021), hastalık modellemesi (Oliveira ve Fiorotto, 2021) ve hatta insan evrimi (Dannemann ve Gallego Romero, 2021) gibi konularda araştırılması hızla devam etmektedir.

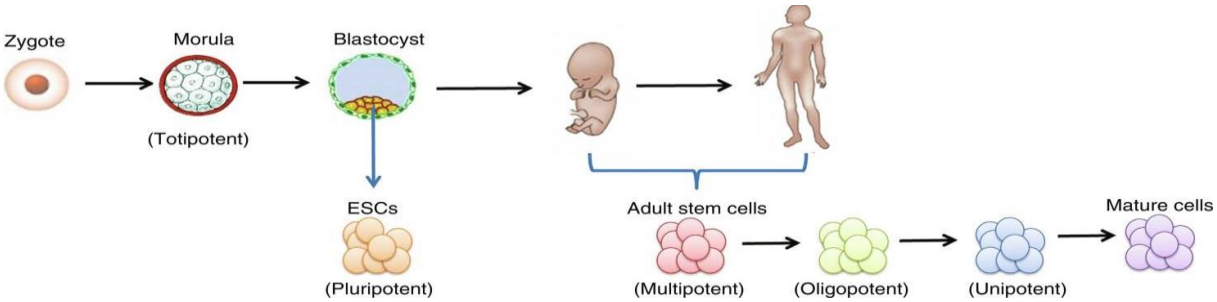

Figür 1. Gelişim esnasında kök hücrelerin farklılaşma potansiyeli. ESCs:Embriyonik kök hücreler. (Goodman's Medical Cell Biology, Fourth Edition)

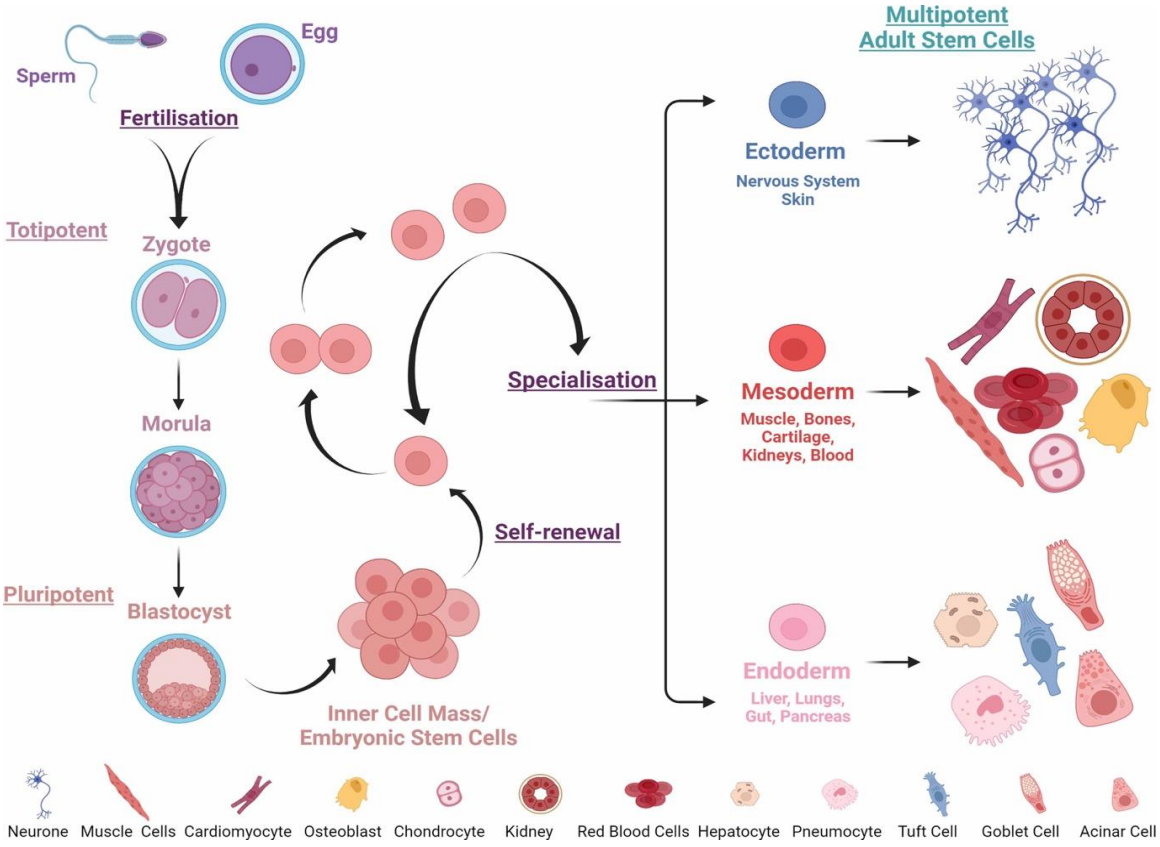

Alternatif Figür 1. Embriyonik ve yetişkin kök hücrelerin potensisi ve potansiyelini gösteren illüstrasyon (Stewart, 2021)

2. Egzersiz ve Kök Hücreler

İnsan vücudu, akut ve kronik egzersiz yükleme nöbetlerine (yoğunluk, mod, sıklık, süre) farklı tepkiler verir. Yaş, cinsiyet, mekanik ve beslenme şekli gibi faktörlerin; kas-iskelet, pulmoner, kardiyovasküler, sinir, endokrin ve metabolik sistemler üzerindeki etkisi sıklıkla araştırılmaktadır. Performansı optimize etmek ve iyileşme/onarımı kolaylaştırmak için, yetişkin kök hücrelerin egzersize hangi şekilde ve nasıl tepki verdiğini öğrenmek (Macaluso ve Myburgh, 2012) ve yaralanmayı takiben onarım ve rejenerasyonda ne gibi bir rol oynadıklarını bilmek insan fizyolojisinin anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

3. Egzersiz ve Hücresel İletişim

Çok hücreli organizmalar, davranışlarını koordine etmek için kompleks iletişim ağlarına ihtiyaç duyarlar. Bu tip koordinasyon; fonksiyon ve hayatta kalma için gereklidir. İnsan gibi daha yüksek organizmalarda, özelleşmiş hücre grupları ◎örneğin nöronlar (ektoderm), miyoblast (mezoderm), hepatositler (endoderm)◎ karmaşık iletişim sistemleriyle birbirine bağlanır ve spesifik fonksiyonları yerine getirirler (Stewart, 2021).

Hücreler vücudumuzun yapı taşları olmanın yanı sıra iç/dış uyaranlara yanıt vererek uyum, işlev, onarım ve hayatta kalmayı sağlayan iletişimi sağlarlar. Bu iletişim şekli lokal (otokrin veya parakrin) veya daha uzak (sinaptik veya endokrin) olabilir. Bu durumun sporla bağdaştırılması gerekirse; performansa gelene kadar, hareket etme yeteneği dahi yüksek düzeyde bir koordinasyon gerektirmektedir. Kas kasılması kemik hareketine ve dolayısıyla lokomosyona izin verse de, kas (mezodermal) kasılmasını sağlamak için motonöronlara (ektodermal), nöronal aktivasyon ve transdüksiyon için endokrin sisteme, oksijen ve besinlerin dağıtımını/atıkların uzaklaştırılmasını sağlamak için kardiyovasküler (mezodermal) ve hepatik (endodermal) sistemlere ihtiyaç vardır. Örneğin, egzersize yanıt olarak iskelet kası tarafından miyokinlerin salgılanması (Serrano ve ark., 2008; Muñoz-Cánoves ve ark., 2013) şu olaylarla sonuçlanacaktır: 1. karaciğerde artan insülin duyarlılığı, beta oksidasyon ve glukoz alımı, 2. beyaz yağ dokuda insülin duyarlılığı ve beta oksidasyon, 3. iskelet kasında insülin duyarlılığı, glukoz alımı ve hipertrofi ve 4. kardiyo-koruma (Santos ve ark., 2021). Bu tür adaptasyonlar ve etkileşimler, her üç germ yaprağından (ektoderm, mezoderm, endoderm) gelişen dokularda, egzersizin hücresel davranışı etkilediğinin göstergesidir. Ayrıca, egzersizin doku yeniden şekillenmesini indükleyebildiği

gerçeği, yetişkin kök hücrelerin egzersize bağlı adaptasyon ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir (Boppart ve ark., 2015).

4. Egzersizin Kök Hücre Davranışı Üzerindeki Etkisi

Egzersizin, yetişkin kök hücrelerin aktivasyonunu sağladığı (Figür 2) kabul edilen bir gerçektir (Macaluso ve Myburgh, 2012). Egzersizin hematopoietik kök hücre mobilizasyonu üzerindeki potansiyel olumlu etkisi ilk olarak Barrett ve ark. tarafından 1970'lerin sonlarında rapor edilmiştir (Barrett ve ark., 1978). Daha sonraki çalışmalar ise, bu sürecin yaşa, egzersiz yoğunluğuna ve zamana bağlı olduğunu rapor etmiştir (Boppart ve ark., 2015). Yaklaşık 30 yıl sonra, 2000'lerin sonlarında, egzersiz ve kök hücrelerle ilgili bir literatür patlaması ortaya çıkmıştır. Örneğin; Kempermann ve arkadaşları, kemirgen modellerinde, yaşam boyunca sürekli yapılan fiziksel aktivitenin hipokampal nörojenezi uyararak nöronal yaşlanmayı azalttığını rapor etmiştir (Kempermann ve ark., 2002). Hillman ve arkadaşları insanlar üzerinde yaptığı çalışmada, orta yoğunlukta egzersizin, yalnızca yaşlılıkta ve nörodejeneratif hastalıkların varlığında değil, yaşam boyunca beyin fonksiyonu ve bilişi üzerine fayda sağladığını belirtmişlerdir (Hillman ve ark., 2008). Blackmore ve arkadaşları da, farelerde orta yoğunlukta egzersizin, büyüme hormonuna bağlı bir şekilde nöral kök hücre sayısını ve rejenerasyon kapasitesini önemli ölçüde arttırdığını rapor etmiştir (Blackmore ve ark., 2009). Eğer beyin egzersize bu şekilde yanıt verebiliyorsa, diğer dokuların ve burada yerleşik yetişkin kök hücrelerin de egzersize yanıt vermesi şaşırtıcı değildir. Önceleri, beyin gibi, kalbin de kendini onaramadığına inanılıyordu, ancak güncel çalışmalarda dayanıklılık egzersizinin kardiyomiyositlerin büyümesi yoluyla hipertrofiyi indüklediği vurgulanmıştır (Hill ve Olson, 2008, Waring ve ark., 2014). Waring ve arkadaşları, sıçanlarda yoğunluk-ayarlı dayanıklılık koşusunun sadece de novo kapiller oluşumunu değil, kardiyak yeniden modellemeyi de sağladığını göstermiştir. Buradaki kritik nokta, bu durumun sadece mevcut kardiyomiyositlerin hipertrofisi ile değil, aynı zamanda yerleşik kardiyak kök hücrelerin hiperplazisi (artan hücre sayısı) yoluyla meydana gelmesidir (Waring ve ark., 2010). Böylece kardiyak yeniden şekillenmede yerleşik kardiyak kök hücrelerin egzersize bağlı aktivasyonunun önemi ortaya konmuştur.

Baker ve arkadaşlarının 4 haftalık yavru fareler üzerinde yaptıkları araştırmada, 10 hafta süren progresif dayanıklılık antrenmanının medullar hematopoezi 8 kat arttırdığı ve iskelet kasından

salgılanan sitokinler sonucunda kemik iliği nişinin adaptasyonunun gerçekleştiği rapor edilmiş (Baker ve ark., 2011) ve yetişkin kök hücrelerin önemi vurgulanmıştır.

Yaşlandıkça kas kütlesi ve gücünde kayıp gerçekleşir (sarkopeni) ve bu kayıp, yaşam fonksiyonu ve yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Egzersiz, özellikle direnç eğitimi, bu kaybın oranını azaltabilir (Talar ve ark., 2021). Egzersizin, hormonal adaptasyon üzerindeki etkisinin (örneğin, Testosteron, Büyüme Hormonu ve İnsülin benzeri Büyüme Faktörleri), uygun beslenme ile birlikte anabolik sinyal yolaklarını uyardığı ve bu durumun da artan protein sentezi ve hipertrofi ile sonuçlandığı düşünülmektedir (Gharahdaghi ve ark., 2021). Artan miyonüklear alanın (örn. eksantrik uzama kontraksiyonları), yerleşik kas kök hücrelerinin (satellit hücreleri) aktivasyonu ve çoğalması ile sağlandığı ileri sürülmektedir (Petrella ve ark., 2008; Bruusgaard ve ark., 2010). Bir başka çalışmada ise egzentirik egzersizi takiben, perisitlerin iskelet kasında biriktiği ve satellit hücrelerin yayılımını sağladığı rapor edilmiştir (Valero ve ark., 2012).

Ocarino ve ark., 3 aylık orta yoğunlukta koşu bandında (15 m/dk, 30 dak/gün, 5 gün/hafta), koşan sağlıklı ve osteopenik sıçanlardan mezenkimal kök hücreleri izole etmiş ve osteopenik sıçanlarda fiziksel aktivitenin MSC'lerin osteoblastik farklılaşma kapasitesini iyileştirdiği tespit edilmiştir (Ocarino ve ark., 2008). Bunun yanı sıra fiziksel egzersizin 5 haftalık progresif koşu bandı egzersizinin ardından proksimal tibia metafizindeki kemik oluşum hızını arttırdığı ve MSC adipogenezini baskılayarak kemik iliği adiposit hacmini azalttığı rapor edilmiştir (Ocarino ve ark., 2008; David ve ark., 2007).

Egzersiz sonrası yetişkin kök hücre adaptasyonu ile ilgili elde edilen bu verilerden sonra, egzersiz dünyasının kök hücre davranışı üzerindeki odak noktası, spesifik kök hücre havuzlarının, bunların adaptasyondaki rollerinin ve potansiyel aktivasyon mekanizmalarının belirlenmesi olmuştur. İnsanlarda yetişkin kök hücrelere erişim sınırlıdır, bu nedenle birçok araştırma, iskelet kası (biyopsiler) kök hücreleri ve dolaşımdaki hematopoetik, endotelyal ve mezenkimal kök hücreler üzerine odaklanmıştır. Bu hücrelerin tümü, egzersizin çeşidi ve yoğunluğundan etkilenirken (Schmid ve ark., 2021), son veriler, gelecekteki çalışmaların, farklı kök hücre alt popülasyonlarında mobilizasyonun zamanlamasına ve kapsamına odaklanılması gerektiğini göstermektedir. Bunu belirleyebilmek için alt popülasyonlara ait yüzey belirteçlerinin araştırılması gerekliliği doğmuştur.

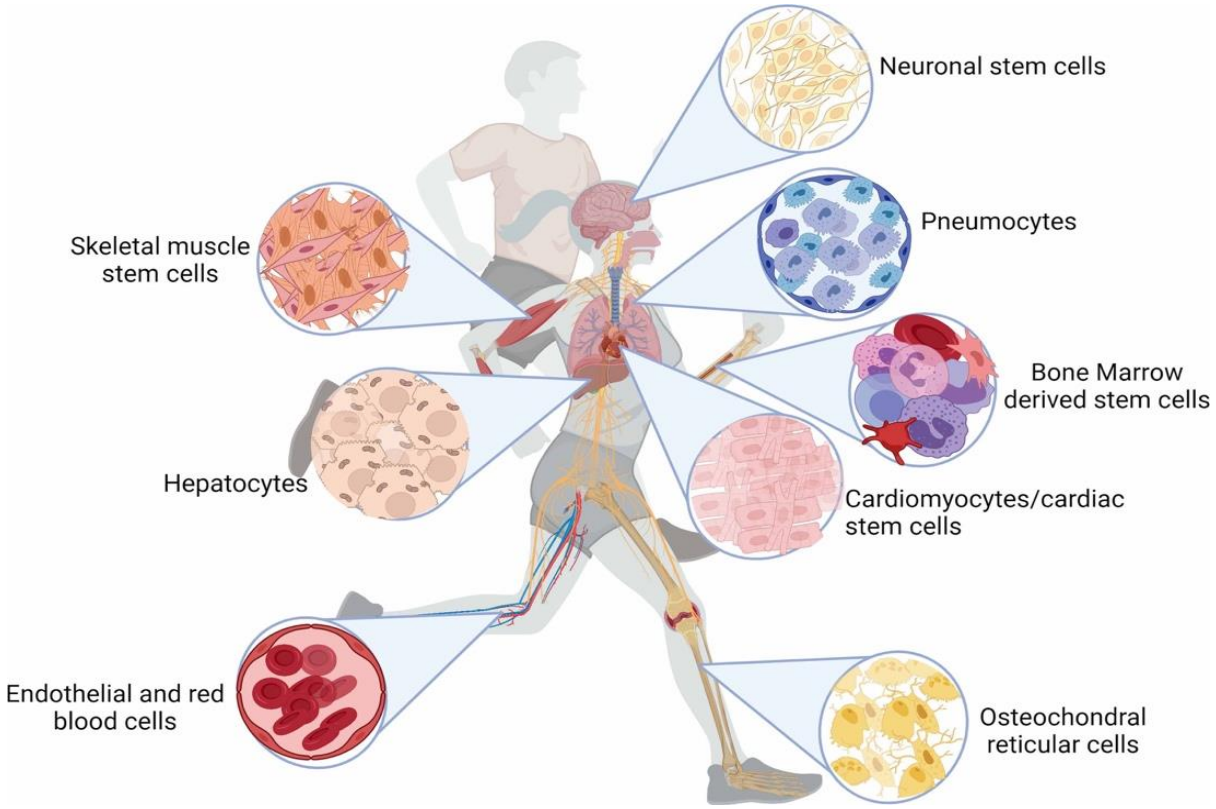

Figür 2. Egzersizin yetişkin kök hücre ekspansiyonu üzerindeki etkisini gösteren illüstrasyon (Stewart, 2021).

5. Kök Hücreler, Performans ve Sporda Etik Üçgeni

Egzersizin kök hücre aktivasyonunda oynadığı rol ve buna karşılık olarak kök hücrelerin egzersiz sonrası fizyolojik/endokrin adaptasyonda oynadığı rol anlaşılmaya başlanmakla birlikte, spor performansını artırmak için kök hücre transplantasyonunun uygulanıp uygulanamayacağı sorusu sıklıkla ortaya çıkmaktadır.

Dayanıklılık performansının artan eritrosit hacmi ile geliştirilebileceği bilinmektedir. Bu durum, Dünya Anti-Doping Ajansı (WADA)'nın yasaklı maddeler ve yöntemler listesi kapsamında, sporda kan dopinginin (EPO uygulaması, sentetik oksijen taşıyıcıları, otolog (verici ve alıcı aynı kişidir) kan transfüzyonları) yasaklanmasıyla sonuçlanmıştır (https://www.wada-ama.org/en/questions-answers/can-doping) (Stewart, 2021).

Kardiyovasküler arenada kök hücrelerin kullanımı, faydalı egzersize bağlı adaptasyonlar ortaya çıkarmaktan ziyade miyokard enfarktüsü, iskemik kalp hastalığı ve kardiyomiyopatiye odaklanmıştır. Menasché tarafından yapılan ilk nakil çalışmaları, iskemik kardiyomiyopati

tedavisinde otolog iskelet kası kök hücrelerinin kullanımına dayanmıştır (Menasché, 2008; Menasché ve ark., 2008). Bu çalışmaları, iskemik kalp hastalığı (IHD) ve dilate kardiyomiyopati (DCM) için REGENERATE denemeleri de dahil olmak üzere, transplantasyon için otolog kemik iliği kaynaklı kök hücrelerin kullanıldığı denemeler takip etmiştir (Yeo ve Mathur, 2009; Arnous ve ark., 2011).

Ortalama, sağlıklı, genç bir insanın vücut kütlesinin yaklaşık %40-50'sini iskelet kası oluşturmaktadır. Bu kasın, büyüme, duruş, hareket, termoregülasyon, metabolizma ve hayatta kalma işlevleri vardır. Kas kütlesi ve kas gücü, direnç egzersizi eğitiminin sonucunda artabilir. Egzersiz, anabolik hormonların ekspresyonunu arttırır (katabolik hormonların seviyesini azaltır); hipertrofik ve hiperplazik sinyal yolaklarını (mTOR, Akt, ERK vb.) uyarır, satellit hücre aktivasyonunu/bölünmesini indükler ve net protein sentezini arttırır. Bunun sonucunda kas kütlesi ve gücü artar (Schiaffino ve ark., 2021). Kas kök hücresi transplantasyonunun güç temelli sporlarda hipertrofiye fayda sağlayıp sağlayamayacağına dair spekülasyonlarla birlikte, sağlıklı bir bireyde kas hacminin fazla olması, transplantasyon için gerekli kök hücrelerin bir kısmını üretmek için uzun bir hücre kültürü aşaması gerektirecektir. Bu transplantasyon sorunlarının yanı sıra astronomik maliyetler, güç temelli sporlarda kök hücre naklinin uygulanabilirlik potansiyelini azaltmaktadır. Bunun yanı sıra performansı arttırmak için yapılan hormon uygulamaları (hastalık yokluğunda) WADA tarafından zaten yasaklanmıştır (Stewart, 2021). Bu nedenle kök hücre çalışmaları, performansı arttırmak açısından kullanıldığında diğer sporcular karşısında haksız kazanç elde etmeye sebep olacağından, etik açıdan yalnızca yara iyileşmesi/onarımı üzerine etkilerinin değerlendirilmesi konusun yoğunlaşmıştır.

6. Kök Hücreler ve Yara Onarımı

Yumuşak doku yaralanmaları, etkilenen sporcu için performans düşüklüğü ve hatta kariyer sonlanması gibi felaketlere yol açabilir. Cerrahi müdahalenin olmadığı durumlarda, dinlenme ve rehabilitasyon, iyileşme için mevcut seçeneklerdir ancak bu seçenekler sporcuların tamamen iyileşmeme riskiyle birlikte yeniden yaralanma riskini de arttırmaktadır. Yara onarımında kök hücrelerin tedavi potansiyeli oldukça önem kazanmıştır. Spor alanındaki rejeneratif tıp, ağırlıklı olarak kıkırdak, tendon, bağ, menisküs ve iskelet kası yaralanmalarına odaklanmıştır. Kök hücrelerin yara onarımındaki potansiyeline ek olarak, trombositten zengin

plazma (PRP), doku mühendisliği ve ekstraselüler veziküllerin tedavi potansiyeli de yine araştırılan başlıklar arasında yer almaktadır (Stewart, 2021).

6.1. Hasarlı Tendonların Tedavisinde Trombositten Zengin Plazma'nın Potansiyeli

Spor alanındaki yaralanmalardan önemli ölçüde etkilenen tüm yumuşak dokular (ör. tendon, kas, kıkırdak, bağlar) onarılabilir. Bununla birlikte, bu süreç genellikle yavaş ve yetersizdir, yaralanan dokuda skar oluşumu, fonksiyon azalması ve sıklıkla ciddi yeniden yaralanma meydana gelir. Bu nedenle amaç, onarım sürecini zamansal (onarım hızı) ve işlevsel bir perspektiften iyileştirmek olmalıdır. Tendon yaralanmaları, sporla ilgili tüm yaralanmaların yaklaşık %40-50'sini oluşturur, bu da bu konuyu daha fazla araştırmayı garanti eden temel bir sorun haline getirir.

Çoğu tendon, kası kemiğe bağlar, mekanik kuvvetleri kastan kemiğe iletir ve hareketi sağlar. Tendonun içeriğinde bulunan tip 1 kollajen yüksek gerilme mukavemeti, proteoglikanlar ise viskoelastisite sağlamaktadır. Yerleşik tenositler büyüme faktörleri (örneğin TGFβ1 ve SCXA) eksprese eder ve bu da kolajen sentezini sağlar. Bunun yanı sıra, yük ve gerilime yanıt olarak kolajenin kendisini de uyarırlar (Huisman ve ark., 2014). Yetişkin insan tendonlarının multipotent kök hücreler içerdiği için (Bi ve ark., 2007), kendi kendini onarma potansiyelleri mevcuttur; ancak düşük vaskülaritelerinden dolayı sınırlı bir iyileşme kapasitesi vardır ve skar bırakmaya eğilimlidirler.

Bu durum, hasarlı dokunun temizlenmesini, immün infiltrasyonu ve inflamasyonu, hasar/onarım sürecinin sistemik düzenlenmesini ve yerleşik kök hücrelerin potansiyel olarak aktivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle geleneksel müdahaleler, cerrahi, fizyoterapi ve anti-inflamatuar ilaç (onarım sürecini daha fazla tehlikeye atabilir) yöntemlerini içermektedir. Eksojen kök hücre transplantasyonunun zorlukları göz önüne alındığında, endojen onarım işlemlerini mümkün kılmak için alternatif seçenekler aranmaktadır (Stewart, 2021).

Trombositler yara onarımında önemli bir rol oynadığından, PRP'nin tendon yaralanmalarındaki potansiyeli araştırılmıştır. İlk yapılan çalışmalar, PRP'nin tendon onarımını kolaylaştırabileceğini öne sürmekteydi. Bunun, hasarlı bölgedeki büyüme faktörlerinin ikincil salınımının bir sonucu olarak tendon kök hücrelerinin tenositlere farklılaşması nedeniyle olduğu düşünülmektedir (Zhang ve Wang, 2010). Bu tür tedavilerin otolog olması ve uygulama kolaylığı göz önüne alındığında, tedavide uygun bir seçenek haline gelmiştir. PRP ve lökositle

zenginleştirilmiş PRP uygulamaları incelendiğinde; ikincisinin, birinciye kıyasla daha iyi ağrıyı kestiği, neovaskülarizasyon ve fonksiyonu geliştirdiği rapor edilmiştir. Ancak burada uygulama zamanlaması (lökositle zenginleştirilmiş PRP uygulaması, onarım sürecinde erken değil, geç verilirse zararlı olabilir) ve hazırlama şekli önemli bir faktördür (Liu ve ark., 2021). Kök hücre transplantasyonundan ziyade yerel kök hücreler tarafından kolaylaştırılmış onarıma geçiş, gelecekte tendon yaralanmaları için ileriye dönük bir tedavi yöntemi olabilir. Bununla birlikte, bu tür tedavilerin faydalarını doğrulamak veya reddetmek için büyük ölçekli çalışmalar yapılmalıdır (Stewart, 2021).

6.2. Kıkırdak Hasarı ve Doku Mühendisliği

Kıkırdak esas olarak eklemlerdeki kemikler arasında bulunur. Şok emici ve sürtünmesiz harekete olanak tanıma özellikleri sayesinde eklem hareketliliği ve dayanıklılığı sağlarlar. Tendonlar gibi, kıkırdak da spor yaralanmalarında düzenli olarak hasar görmektedir. Bu durum, hareketi tehlikeye atar ve şiddetli ağrılara neden olur. Ayrıca, ligamentlerin gerilmesi ve yırtılması, sıklıkla eklem çıkığı ve önemli kıkırdak hasarı ile sonuçlanır. Kıkırdak, kondrosit adı verilen yavaş büyüyen hücrelerden oluşur. Bu hücreler, kolajen, proteoglikanlar ve elastin salgılayarak kıkırdağın fonksiyonel özelliklerini yerine getirmesini sağlarlar. Bununla birlikte, kıkırdak, avasküler bir doku olduğundan, kondrositler yavaş büyüme oranı gösterir ve onarım yeteneği kısıtlıdır. Kıkırdak yaralanmalarının yüksek görülme sıklığı ve kıkırdak dokusunun nispeten düşük onarım yeteneği, hasarlı kıkırdak dokusunun çıkarılmasıyla sonuçlanır. Bu yöntem, kısa vadede rahatlamaya izin verse de, hasar görmemiş dokunun kalanı, hızlı bir dejenerasyona uğrar ve nihayetinde erken başlangıçlı osteoartrit gerçekleşir. Son dönemlerde, transplantasyon yoluyla kıkırdak rejenerasyonunu teşvik eden veya onarımı kolaylaştıran yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Yaralanmanın boyutuna ve ölçeğine bağlı olarak farklı yöntemler gelişmektedir (Howell ve ark., 2021).

Küçük kıkırdak defektleri olan hastalarda sıklıkla mikrokırık yöntemine (Figür 3) başvurulur. Bu teknikte, subkondral kemiğe küçük delikler açılarak, kemik iliğinden mezenkimal kök hücrelerin, yaralı bölgeye göç etmesine olanak sağlanır. Ne yazık ki, bu hücreler çoğu eklemin hiyalin kıkırdağında bulunan tip II kollajen değil, fibrokıkırdak benzeri tip I kollajen salgılama eğilimindedir. Bu nedenle, kıkırdak yapısının bir sonucu olarak bu tür müdahalelerin uzun vadedeki başarısı, özellikle spor dünyasında (Solheim ve ark., 2016) daha sınırlıdır (Carey, 2012).

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte mikrokırık yöntemi yerine nanokırıkların kullanıldığı uygulamalar geliştirilmiştir ancak insanlarda sonuçları henüz belirlenmemiştir (Howell ve ark., 2021). Bu tür teknolojik tedavi yöntemleri, osteokondral otolog transplantasyonu içerecek şekilde daha da geliştirilmiştir. Ağırlık taşımayan eklemlerden kıkırdak parçaları hasarlı bölgeye nakledilir, ancak nakledilen dokunun entegrasyonunda yaşanan sorunlar ve zamanla dejenerasyon, hasta bazında sürekli komplikasyonlara neden olur. Bu nedenle bu müdahaleler şunları içerecek şekilde ilerlemiştir: 1. otolog kondrosit implantasyonu (ACI), 2. Matriks indüklü otolog kondrosit implantasyonu (MACI) (otolog kök hücreler kültürde çoğaltılarak kollajene ekilir ve yaralı bölgeye nakledilir, 3. otolog matriks indüklü kondrogenez (AMIC) (Hasarlı bölgeye mikrokırık yöntemi ile hücre içermeyen kollajen transplantasyonu) (Martín ve ark., 2019).

Diz kıkırdak defektlerinin cerrahi tedavisinde 861 hasta ve 10 yayını içeren randomize kontrollü çalışmadan elde edilen veriler sonucunda; "diz kıkırdak kusurlarının tedavisi için tek bir tedavi önerilemez" sonucuna varılmıştır (Devitt ve ark., 2017). Bu sonuca rağmen, kıkırdak doku mühendisliği; kondrojenik faktörler, nakledilen kondrojenik hücrelerin sayısı, kullanılan mühendislik matrikslerinin/iskele malzemelerinin biyouyumluluğu ve yaralanmanın boyutu ve tipi ile ilgili bilgilerin geliştirilmesiyle tedavi için umut vaat etmektedir. Transplantasyon başarısını artırmak için 3D baskılı biyomateryallerin (Figür 3) kullanımı da araştırılmaktadır (Zhao ve ark., 2021).

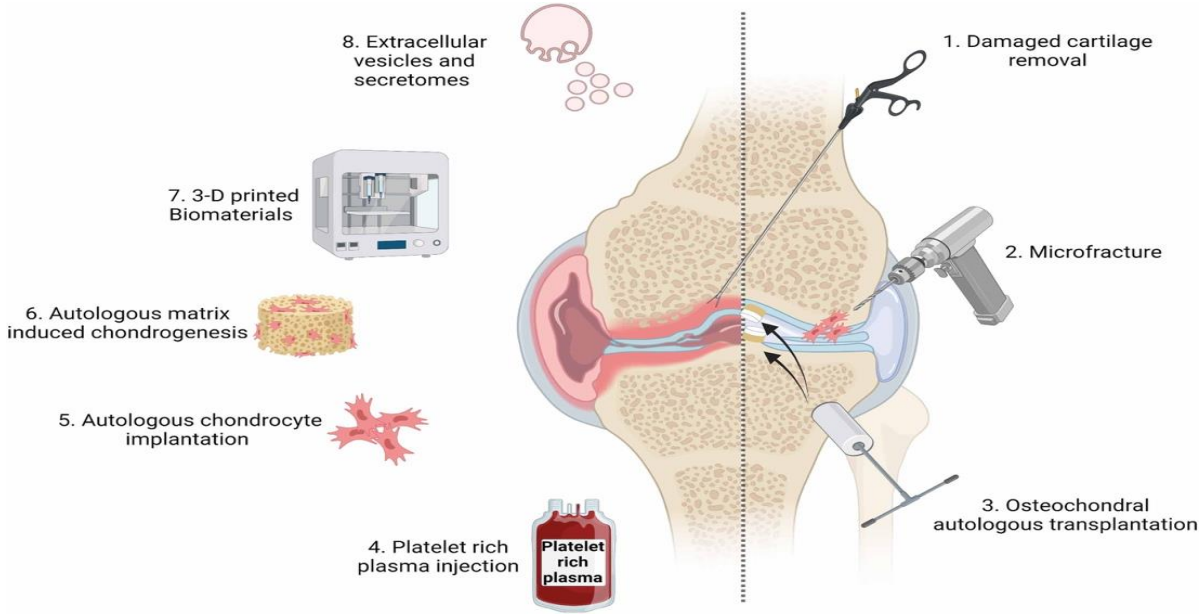

Figür 3. Spor yaralanmalarında (örn. kıkırdak hasarı) kök hücre ve biyomühendislik uygulamalarını gösteren illüstrasyon (Stewart, 2021)

6.3. Kas-İskelet Sistemi Hasarı ve Ekstraselüler Veziküller

Kök hücrelerin, hasar onarım modellerine dahil edilmesi ve biyouyumlu yapı iskelelerinin kullanılması birçok kas-iskelet sistemi tedavisinde umut vaad etmektedir. Bununla birlikte, enjekte edilen kök hücrelerin ömrü kadar, entegrasyonunu da problem oluşturmaktadır. Bu alan gelişirken, diğer araştırmacılar da ekstraselüler veziküllerin yaralanma onarımındaki potansiyelini araştırmaktadır (Stewart, 2021).

Ekstraselüler veziküller, dolaşım yoluyla vücut boyunca taşınan ve hücresel içerikleri vücutta bir bölgeden diğerine taşıyan, küçük, hücre zarından türetilmiş parçacıklardır (Edgar, 2016). Ekstraselüler veziküller (EV'ler), kök hücreler de dahil olmak üzere bir organizmanın hemen hemen her hücresi tarafından salınabilir (Yuan ve ark., 2009) ve mRNA'larının, lipidlerinin ve proteinlerinin dağıtımıyla hücreler arası iletişimde yer alır.

Kardiyak miyositlerin ekstraselüler veziküller salgıladığını gösteren en eski verilerden bazıları 2000'li yılların ortalarına dayanmaktadır (Gupta ve Knowlton, 2007). O zamandan beri kalbe doğrudan kök hücre transplantasyonunun potansiyeli araştırılmakta ve nakledilen hücreler ile organlar arasındaki parakrin sinyalleşmenin rolü sorgulanmaktadır. Ekstraselüler veziküllerin hem iskelet kasında (Wang ve Wang, 2016) hem de kemik dokusunda (Gao ve ark., 2018) homeostaz, gelişme, yara ve rejenerasyonda bir rolü olduğu rapor edilmiştir. Daha spesifik olarak, kalvarial defektlerin tedavisi için yapı iskelelerine implante edilen ekstraselüler veziküllerin kullanıldığı araştırmalar, artan kemik mineral yoğunluğu ve hacmi ile ilişkili veriler ortaya koymuştur (Zhang ve ark. 2016).

İskelet kası yaralanmalarını tedavi etmek için de benzer bir uygulama yapılmış (ekstraselüler veziküllerin direkt intramusküler veya intravenöz enjeksiyonu); kasa-özgü transkripsiyon faktörlerinin ekspresyonu ve lif kesit alanı artmış, skar dokusunu azalmış ve böylelikle kas onarımı gerçekleşmiştir (Altamirano ve ark., 2020). Bu tür uygulamaların üstün etkinliği kanıtlandığı takdirde, kök hücre bazlı sekretomların kullanılması, sadece spor alanında değil, aynı zamanda daha genel olarak kas-iskelet sistemi yaralanmalarında tedaviyi önemli ölçüde iyileştirecektir.

7. Kök Hücrelerin Kullanımı ile İlgili Engeller

Kök hücreler tıp için ideal bir çözüm gibi görünse de gelecekte aşılması gereken birçok engel bulunmaktadır. Bu engellerden ilki etik kaygılardır. En yaygın pluripotent kök hücre türü ESC'lerdir. 1998'de bilim adamları, insan embriyolarından ESC'leri izole etmiştir. Ancak sorun şu ki, bilim adamları ESC'leri izole ettiğinde, insan olma potansiyeli olan embriyo da yok edilmiştir (Figür 4). Bu tedavi yönteminde büyük bir potansiyel gören bilim adamları, çabalarını ve kaynaklarını embriyoyu tehlikeye atmadan kök hücrelerin izole edilmesini mümkün kılmaya odaklamışlardır. Şimdilik, hESC'ler hala etik olarak tartışmalı bir hücre kaynağı olarak kalırken, doku rejenerasyonunun terapötik uygulamaları için potansiyel olarak güçlü araçlardır (Zakrzewski ve ark., 2019).

Kök hücrelerin kullanımı ile ilgili engellerden ikincisi; popüler ve yaygın olarak erişilebilir bir prosedür haline gelmesi için kök hücrelerin tümör riskinin değerlendirilmesi gerekir. Bir diğer problem ise kök hücreler ile hastanın vücudu arasında başarılı bir immünolojik uyum elde etmektir. Nakledilen bazı kök hücre türleri bağışıklık sistemi tarafından yabancı cisimler olarak algılanabilir ve bu, hücre reddi ile sonuçlanan bir bağışıklık reaksiyonunu tetikleyebilir. İmmünolojik rejeksiyon, başarılı kök hücre transplantasyonunun önündeki en büyük engeldir. Şu an için en iyi çözüm, hastanın kendi hücrelerini, pluripotent gelişim aşamasında kullanmaktır. Uygulamadan sonra hücrelerin kontrolsüz çoğalması ve farklılaşması, canlı hastalarda çok çeşitli rejeneratif prosedürlerde kullanılmadan önce de değerlendirilmelidir (Harris ve ark., 2004).

Kök hücrelerin kullanımına ilişkin soru işaretlerini ortadan kaldırmak için öncelikle hayvan modellerinde kök hücrelerin hangi mekanizmayla işlev gördüğünün tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Kök hücreleri normal bir hasta için daha güvenilir kılmak için kök hücreye yönelik farklılaşmanın etkinliği geliştirilmelidir. Kök hücre tedavisi ile yapılan yeni, tamamen işlevsel organların transplantasyonu için, biyolojik olarak sağlıklı milyonlarca hücrenin uyum içerisinde çalışması gerekmektedir. Bu tür karmaşık prosedürleri yaygın rejeneratif tıbba uygulamak, multidisipliner ve uluslararası iş birliğine ihtiyaç duymaktadır (Zakrzewski ve ark., 2019).

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, kök hücre araştırmalarının daha fazla geliştirilmesi ve çok yönlülüğü, şu anda tedavisi mümkün olmayan hastalıklardan muzdarip insanlar için tedavi maliyetlerinin düşmesine neden olabilir. Hasta belli bir organ yetmezliği ile karşı karşıya

kaldığında, maliyeti oldukça yüksek ilaç tedavisi yerine kök hücre tedavisi kullanabilecektir. Başarılı bir ameliyatın etkisi hemen olacak ve hasta kronik farmakolojik tedaviden ve olası yan etkilerinden kaçınacaktır. Kök hücre biliminin karşı karşıya olduğu bu zorluklar çok büyük olabilse de, bu alanda her geçen gün büyük ilerlemeler kaydedilmekte ve gelecekte tedavi için umut vaad etmektedir.

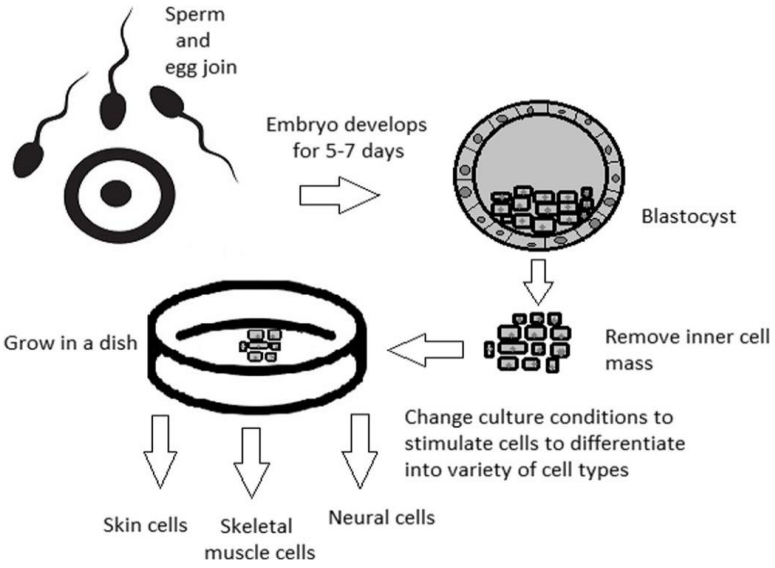

Figür 4. İç hücre kitlesi-pluripotent kök hücrelerin kullanımı ve istenilen hücre tipine farklılaşması için uyarılması (Zakrzewski ve ark., 2019)

KAYNAKÇA

Altamirano, D. E., Noller, K., Mihaly, E., & Grayson, W. L. (2020). Recent advances toward understanding the role of transplanted stem cells in tissue-engineered regeneration of musculoskeletal tissues. F1000Research, 9.

Arnous, S., Mozid, A., & Mathur, A. (2011). The bone marrow derived adult stem cells for dilated cardiomyopathy (REGENERATE-DCM) trial: study design. Regenerative Medicine, 6(4), 525-533.

Baker, J. M., De Lisio, M., & Parise, G. (2011). Endurance exercise training promotes medullary hematopoiesis. The FASEB Journal, 25(12), 4348-4357.

Barrett, A. J., Longhurst, P., Sneath, P., & Watson, J. G. (1978). Mobilization of CFU-C by exercise and ACTH induced stress in man. Experimental hematology, 6(7), 590-594.

Bi, Y., Ehirchiou, D., Kilts, T. M., Inkson, C. A., Embree, M. C., Sonoyama, W., ... & Young, M. F. (2007). Identification of tendon stem/progenitor cells and the role of the extracellular matrix in their niche. Nature medicine, 13(10), 1219-1227.

Blackmore, D. G., Golmohammadi, M. G., Large, B., Waters, M. J., & Rietze, R. L. (2009). Exercise increases neural stem cell number in a growth hormone-dependent manner, augmenting the regenerative response in aged mice. Stem cells, 27(8), 2044-2052.

Boppart, M. D., De Lisio, M., & Witkowski, S. (2015). Exercise and stem cells. Progress in molecular biology and translational science, 135, 423-456.

Bruusgaard, J. C., Johansen, I. B., Egner, I. M., Rana, Z. A., & Gundersen, K. (2010). Myonuclei acquired by overload exercise precede hypertrophy and are not lost on detraining. Proceedings of the National Academy of Sciences, 107(34), 15111-15116.

Cappella, M., Elouej, S., & Biferi, M. G. (2021). The potential of induced pluripotent stem cells to test gene therapy approaches for neuromuscular and motor neuron disorders. Frontiers in Cell and Developmental Biology, 9.

Carey, J. L. (2012). Fibrocartilage following microfracture is not as robust as native articular cartilage: commentary on an article by Aaron J. Krych, MD, et al.:"Activity levels are higher after osteochondral autograft transfer mosaicplasty than after microfracture for articular cartilage defects of the knee. A retrospective comparative study". JBJS, 94(11), e80.

Cho, S., Lee, C., Skylar-Scott, M. A., Heilshorn, S. C., & Wu, J. C. (2021). Reconstructing the heart using iPSCs: engineering strategies and applications. Journal of molecular and cellular cardiology, 157, 56-65.

Dannemann, M., & Gallego Romero, I. (2021). Harnessing pluripotent stem cells as models to decipher human evolution. The FEBS Journal.

David, V., Martin, A., Lafage-Proust, M. H., Malaval, L., Peyroche, S., Jones, D. B., ... & Guignandon, A. (2007). Mechanical loading down-regulates peroxisome proliferator-activated receptor γ in bone marrow stromal cells and favors osteoblastogenesis at the expense of adipogenesis. Endocrinology, 148(5), 2553-2562.

Devitt, B. M., Bell, S. W., Webster, K. E., Feller, J. A., & Whitehead, T. S. (2017). Surgical treatments of cartilage defects of the knee: systematic review of randomised controlled trials. The Knee, 24(3), 508-517.

Edgar, J. R. (2016). Q&A: What are exosomes, exactly?. BMC biology, 14(1), 1-7.

Gao, M., Gao, W., Papadimitriou, J. M., Zhang, C., Gao, J., & Zheng, M. (2018). Exosomes—the enigmatic regulators of bone homeostasis. Bone research, 6(1), 1-13.

Gharahdaghi, N., Phillips, B. E., Szewczyk, N. J., Smith, K., Wilkinson, D. J., & Atherton, P. J. (2021). Links between testosterone, oestrogen, and the growth hormone/Insulin-Like growth factor axis and resistance exercise muscle adaptations. Frontiers in Physiology, 1814.

Gupta, S., & Knowlton, A. A. (2007). HSP60 trafficking in adult cardiac myocytes: role of the exosomal pathway. American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology, 292(6), H3052-H3056.

Harris, M. T., Butler, D. L., Boivin, G. P., Florer, J. B., Schantz, E. J., & Wenstrup, R. J. (2004). Mesenchymal stem cells used for rabbit tendon repair can form ectopic bone and express alkaline phosphatase activity in constructs. Journal of orthopaedic research, 22(5), 998-1003.

Hill, J. A., & Olson, E. N. (2008). Cardiac plasticity. New England Journal of Medicine, 358(13), 1370-1380.

Hillman, C. H., Erickson, K. I., & Kramer, A. F. (2008). Be smart, exercise your heart: exercise effects on brain and cognition. Nature reviews neuroscience, 9(1), 58-65.

Howell, M., Liao, Q., & Gee, C. W. (2021). Surgical management of osteochondral defects of the knee: an educational review. Current Reviews in Musculoskeletal Medicine, 14(1), 60-66.

Huisman, E., Lu, A., McCormack, R. G., & Scott, A. (2014). Enhanced collagen type I synthesis by human tenocytes subjected to periodic in vitro mechanical stimulation. BMC musculoskeletal disorders, 15(1), 1-8.

Kempermann, G., Gast, D., & Gage, F. H. (2002). Neuroplasticity in old age: sustained fivefold induction of hippocampal neurogenesis by long-term environmental enrichment. Annals of neurology, 52(2), 135-143.

Liu, X., Zhang, R., Zhu, B., Li, Y., Liu, X., Guo, S., ... & Li, S. (2021). Effects of leukocyte and platelet rich plasma on tendon disorders based on in vitro and in vivo studies. Experimental and therapeutic medicine, 21(6), 1-7.

Macaluso, F., & Myburgh, K. H. (2012). Current evidence that exercise can increase the number of adult stem cells. Journal of muscle research and cell motility, 33(3), 187-198.

Macaluso, F., & Myburgh, K. H. (2012). Current evidence that exercise can increase the number of adult stem cells. Journal of muscle research and cell motility, 33(3), 187-198.

Martín, A. R., Patel, J. M., Zlotnick, H. M., Carey, J. L., & Mauck, R. L. (2019). Emerging therapies for cartilage regeneration in currently excluded 'red knee'populations. NPJ Regenerative medicine, 4(1), 1-11.

Maxwell, K. G., & Millman, J. R. (2021). Applications of iPSC-derived beta cells from patients with diabetes. Cell Reports Medicine, 2(4), 100238.

Menasché, P. (2008). Skeletal myoblasts and cardiac repair. Journal of molecular and cellular cardiology, 45(4), 545-553.

Menasché, P., Alfieri, O., Janssens, S., McKenna, W., Reichenspurner, H., Trinquart, L., ... & Hagège, A. A. (2008). The Myoblast Autologous Grafting in Ischemic Cardiomyopathy (MAGIC) trial: first randomized placebo-controlled study of myoblast transplantation. Circulation, 117(9), 1189-1200.

Micheu, M. M., & Rosca, A. M. (2021). Patient-specific induced pluripotent stem cells as "disease-in-a-dish" models for inherited cardiomyopathies and channelopathies–15 years of research. World Journal of Stem Cells, 13(4), 281.

Muñoz-Cánoves, P., Scheele, C., Pedersen, B. K., & Serrano, A. L. (2013). Interleukin-6 myokine signaling in skeletal muscle: a double-edged sword?. The FEBS journal, 280(17), 4131-4148.

Ocarino, N. M., Boeloni, J. N., Goes, A. M., Silva, J. F., Marubayashi, U., & Serakides, R. (2008). Osteogenic differentiation of mesenchymal stem cells from osteopenic rats subjected to physical activity with and without nitric oxide synthase inhibition. Nitric Oxide, 19(4), 320-325.

Oliveira, A. G., & Fiorotto, R. (2021). Novel approaches to liver disease diagnosis and modeling. Translational Gastroenterology and Hepatology, 6.

Petrella, J. K., Kim, J. S., Mayhew, D. L., Cross, J. M., & Bamman, M. M. (2008). Potent myofiber hypertrophy during resistance training in humans is associated with satellite cell-mediated myonuclear addition: a cluster analysis. Journal of applied physiology.

Santos, A. R. D. O. D., Zanuso, B. D. O., Miola, V. F. B., Barbalho, S. M., Bueno, P. C. S., Flato, U. A. P., ... & Haber, J. F. (2021). Adipokines, myokines, and hepatokines: crosstalk and metabolic repercussions. International Journal of Molecular Sciences, 22(5), 2639.

Schiaffino, S., Reggiani, C., Akimoto, T., & Blaauw, B. (2021). Molecular mechanisms of skeletal muscle hypertrophy. Journal of Neuromuscular Diseases, 8(2), 169-183.

Schmid, M., Kroepfl, J. M., & Spengler, C. M. (2021). Changes in circulating stem and progenitor cell numbers following acute exercise in healthy human subjects: a systematic review and meta-analysis. Stem Cell Reviews and Reports, 17(4), 1091-1120.

Serrano, A. L., Baeza-Raja, B., Perdiguero, E., Jardí, M., & Muñoz-Cánoves, P. (2008). Interleukin-6 is an essential regulator of satellite cell-mediated skeletal muscle hypertrophy. Cell metabolism, 7(1), 33-44.

Solheim, E., Hegna, J., Inderhaug, E., Øyen, J., Harlem, T., & Strand, T. (2016). Results at 10–14 years after microfracture treatment of articular cartilage defects in the knee. Knee Surgery, Sports Traumatology, Arthroscopy, 24(5), 1587-1593.

Stewart, C. E. (2021). Stem cells and regenerative medicine in sport science. Emerging topics in life sciences, 5(4), 563-573.

Talar, K., Hernández-Belmonte, A., Vetrovsky, T., Steffl, M., Kałamacka, E., & Courel-Ibáñez, J. (2021). Benefits of resistance training in early and late stages of frailty and sarcopenia: a systematic review and meta-Analysis of randomized controlled studies. Journal of Clinical Medicine, 10(8), 1630.

Valero, M. C., Huntsman, H. D., Liu, J., Zou, K., & Boppart, M. D. (2012). Eccentric exercise facilitates mesenchymal stem cell appearance in skeletal muscle. PloS one, 7(1), e29760.

Wang, H., & Wang, B. (2016). Extracellular vesicle microRNAs mediate skeletal muscle myogenesis and disease. Biomedical reports, 5(3), 296-300.

Waring, C. D., Papalambrou, A., Sharp, L., Smith, A. J., Purushothaman, S., Vicinanza, C., ... & Ellison, G. M. (2010). Cardiac stem cell activation and ensuing myogenesis and angiogenesis contribute to cardiac adaptation following intensity-controlled exercise training.

Waring, C. D., Vicinanza, C., Papalamprou, A., Smith, A. J., Purushothaman, S., Goldspink, D. F., ... & Ellison, G. M. (2014). The adult heart responds to increased workload with physiologic hypertrophy, cardiac stem cell activation, and new myocyte formation. European heart journal, 35(39), 2722-2731.

Yeo, C., & Mathur, A. (2009). Autologous bone marrow-derived stem cells for ischemic heart failure: REGENERATE-IHD trial.

Yuan, A., Farber, E. L., Rapoport, A. L., Tejada, D., Deniskin, R., Akhmedov, N. B., & Farber, D. B. (2009). Transfer of microRNAs by embryonic stem cell microvesicles. PloS one, 4(3), e4722.

Zakrzewski, W., Dobrzyński, M., Szymonowicz, M., & Rybak, Z. (2019). Stem cells: past, present, and future. Stem cell research & therapy, 10(1), 1-22.

Zhang, J., & Wang, J. H. C. (2010). Platelet-rich plasma releasate promotes differentiation of tendon stem cells into active tenocytes. The American journal of sports medicine, 38(12), 2477-2486.

Zhang, J., Liu, X., Li, H., Chen, C., Hu, B., Niu, X., ... & Wang, Y. (2016). Exosomes/tricalcium phosphate combination scaffolds can enhance bone regeneration by activating the PI3K/Akt signaling pathway. Stem cell research & therapy, 7(1), 1-14.

Zhao, X., Hu, D. A., Wu, D., He, F., Wang, H., Huang, L., ... & Athiviraham, A. (2021). Applications of biocompatible scaffold materials in stem cell-based cartilage tissue engineering. Frontiers in Bioengineering and Biotechnology, 9, 141.

SPOR BİLİMLERİNDE ETİK YAKLAŞIMLAR-2

EDİTÖR
Prof. Dr. Elif KARAGÜN

ÇİZGİ
KİTABEVİ